

ÖLLÖS LÁSZLÓ

AZ EGYETÉRTÉS KONFLIKTUSA

A Magyar Köztársaság alkotmánya
és a határon túli magyarok

Öllös László
Az egyetértés konfliktusa

NOSTRA TEMPORA, 16.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET
Somorja–Šamorín

ÖLLÖS LÁSZLÓ

**AZ EGYETÉRTÉS
KONFLIKTUSA**

A Magyar Köztársaság alkotmánya
és a határon túli magyarok

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja, 2008

Lektorálta
Halász István
Szarka László

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR –
program Kultúra národnostných menšín 2008

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A kötet megjelenését a
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma –
Nemzeti Kisebbségek programja 2008 támogatta

© Öllös László, 2008
© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008
ISBN 978-80-89249-22-0

Tartalom

1. Bevezetés	7
2. Értelmezések.....	11
2.1. Tény és szerződés	11
2.2. Haszon és érdekkalkuláció	13
3. A hasznosítás módjai	17
3.1. A nemzeti közösség felbontása.....	21
3.2. Nemzeti megkülönböztetés.....	22
3.3. A politikai közösség kérdése	29
4. Támpontok.....	31
4.1. A Magyar Köztársaság alkotmányának támpontjai	31
4.2. Alkotmányos felelősség és kötelesség	
4.3. Az állam felelőssége	39
4.4. A nemzeti sors	46
4.5. Kikre vonatkozik az alkotmányos felelősség?.....	50
4.6. A felelősség hiánya.....	59
5. Felelősség és támogatás	61
5.1. Célok és eszközök	67
5.2. A magyar kisebbségek felelőssége.....	73
5.3. A kisebbség kisebbsége.....	79
5.4. A politikai verseny.....	81
5.5. Politikai közösség.....	87
5.6. A magyarországi nyilvános jelenlét	89
6. A megvalósítás módjai	96
6.1. Nemzeti győzelem vagy nemzeti megbékélés	99
6.2. Politikai kötődés – állampolgári kötődés.....	100
6.3. A szimbolikus részvétel és a szimbolikus kirekesztés	105

6.4. Kiélezett helyzet	107
6.5. Az állampolgárság.....	109
6.6. Gazdasági érdekkötődés	110
6.7. Menni vagy maradni?	114
7. Alkotmányos egyetértés	119
7.1. Az alkotmányos egyetértés alapja – a nemzeti jóakarát elve	119
7.2. Az egyetértés elemei	124
7.3. A politikai közösség korlátai	128
8. Nemzeti megbékélés	131
8.1. Alkotmányok külön és együtt	131
8.2. A megvalósítás problémái	145
8.3. Mi más történhet?	149
9. Következtetések.....	151
Felhasznált irodalom.....	155

1. Bevezetés

Az olvasónak már a jelzett téma alapján úgy tűnhet, a lehető legrosszabb pillanatban lát napvilágot ez a kötet, hiszen ki kívánt az utóbbi években alkotmányos egyetértést a magyar kisebbségek kérdésében Magyarországon? S ha netán valamelyik párt, illetve politikai csoport meg is próbálna vele, mekkora esélye volna a többiek megnyerésének? Nem is beszélve azoknak a befolyásos kisebbségi magyar politikusoknak az ellenállásáról, akik szinte mindegyik magyarországi választási kampányban a magyar közvélemény elé állnak, s kijelentik, kire kell szavazniuk.

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás még látványosabbá tette a magyarországi politika egyik, a rendszerváltás óta rendszeresen felbukkanó konfliktusát, nevezetesen azt, hogy a határon túli magyarok vonatkozásában nincs egyetértés a magyarországi politikai erők között. Ugyanakkor történelmi léptékek mérve nem is oly régen, a rendszerváltás elején az ellenzéki kerekasztal ülésein még olyan mértékű egyetértés alakult ki a legjelentősebb politikai irányzatok között, hogy a magyar kisebbségek kérdésköre bekerülhetett az ország írott alkotmányába. Az ország alaptörvénye tudvalevőleg leszögezi, hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”.¹

Ám annak ellenére, hogy a rendszerváltás meghatározó irányzatai képesek voltak megegyezni az előbbi szövegben, a magyar kisebbségek ügye mégis rendszeresen megjelenő, mély feszültségeket, megoldatlan konfliktusokat okoz Magyarországon politikai életében. Pedig sokan és sokszor han-

¹ A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 6. § (3).

goztatták, hogy az ilyen konfliktusoknak leginkább a határon túli magyarok a kárvallottjai, hiszen kisebbségi helyzetük okán nekik volna a legnagyobb szükségük állandóságra és minden jelentős magyarországi politikai erő tartós, egymással összefogó támogatására.

A rendszerváltás kezdete óta tartó feszültség annak a jele, hogy az írott alkotmány szövegében megállapodó felek tényleges szándékai nem voltak egyezőek több, a határon túli magyarokkal kapcsolatos alkotmányos kérdésben.² Vagyis a szöveg megfogalmazását s elfogadását lehetővé tevő egyetértés a valóságban részben különböző elveket tartart. A szöveg megfogalmazása így egymástól eltérő értelmezéseket is lehetővé tesz.

Az alábbiakban megvizsgáljuk a jelenleg érvényes alkotmány szövege mögött felismerhető elveket s a belőlük következő értelmezési lehetőségeket, továbbá átgondoljuk, hol húzódhatnak az alkotmányos egyetértés lehetséges keretei a magyar kisebbségek kérdésében. Ehhez mindegyelőtt azt kell felvázolnunk, hogy melyek azok a főbb kérdések, amelyekben nem született meg az alkotmányos egyetértés a magyarországi politikai pártok között. Indokolni kívánjuk, hogy mivel a kérdéskör, még ha általánosan is, de szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért elvárható az alkotmányos egyetértés a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben. Megvizsgáljuk a kérdésben kialakult és kialakítható alkotmányos egyetértés morális alapjait, majd az alkotmányos egyetértés értékrendjével érvelve igazolni szeretnénk, hogy a szövegből alkotmányos kötelességek származnak. Ennek kapcsán megkíséreljük megvonni a magyar kisebbségekre vonatkozó alkotmányos kötelezettség határait, majd arra a kérdésre keressük a választ, hogy mire milyen felelősség nehezedik általa.

Mindenelőtt a probléma természetét vizsgáljuk meg, tehát a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit. Közben ki kell

² Például Ulrich K. Preuss az alkotmányosság lényegi jellemzőjének tekinti azokat az alkotmányos rendben gyökerező közös ideákat, elveket és értékeket, amelyek mentén születhet meg a döntés, hogy tagjai részesedhetnek a kormányzati hatalomból. Ulrich K. Preuss: *The Political Meaning of Constitutionalism*. In Richard P. Bellamy (ed.): *Democracy and Sovereignty: American and European Perspectives*. Aldershot, Avebury, 1996, 12–13. p.

térünk azokra a politikai és társadalmi sajátosságaikra, amelyek eltérnek a nemzetileg többségi helyzetben élőkétől. A magyarországi magyarok ugyanis többségi helyzetből alkotnak véleményt a határon túliakról alkotmányos kérdésekben is. Ezt követően azt próbáljuk igazolni, hogy a Magyar Köztársaság kötelességének, valamint felelősségének jellegét és mértékét az alkotmányosság szabályainak olyan fel fogása szerint kell megvonni, amely a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit is tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy több, egymástól sem független³ előfeltétele van annak, hogy kielégítő megoldás szülessen a magyar kisebbségek problémáinak megoldására. Szeretnénk rámutatni, hogy az előfeltételek egyike a magyarországi alkotmányos egyetértés ügyében. Magyarországi alkotmányos egyetértés híján aligha lehet esélyük nemzeti identitásuk tartós megőrzésére.

A tanulmány írása közben egy szokatlan, sőt alighanem bírálható döntést kellett meghoznunk. Több olyan fejtegetésnél, amelyben magyarországi, illetve kisebbségi magyar politikusok döntései, tettei, álláspontjai is az érvrendszer részét képezik, nem idézzük őket. Ha ugyanis idéznénk, nevüket is említeni kellene. Ezzel azonban a munka, minden szándéka ellenére, az oly sok gyűlölettel megtöltött és a magyar kisebbségek közé is exportált magyarországi politikai küzdelem részévé válna. Amennyire csak lehetséges, jelenségekkel s elvekkkel szeretne foglalkozni a tanulmány, nem pedig személyekkel. Ezért kisebb bajnak tartjuk a neveket soroló hivatkozások esetenkénti elmaradását, mint hogy az alkotmányos egyetértést kereső írás az elkeseredett magyarországi hatalmi küzdelem ideológiai fegyvertárába kerüljön.

Tudható persze, hogy éppen a durva összecsapások során használható ideológiai muníció számíthat nagyobb figyelemre ebben a tudatosan agresszívvá szított közhangulatban. Az írás azonban mégis inkább ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a magyar kisebbségek kérdéséről folytatott nyilvános vita érveit ne egymás legyőzésére, hanem az alkotmányos

³ Rogers Brubaker szerint a kisebbségi kérdés alapvetően relacionális, s a nemzeti kisebbség, a nemzetállam és a külső anyaország hármasa közti viszonyrendszerben értelmezhető. Lásd Rogers Brubaker: *Nationalism Reframed*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 67–68. p.

egyetértés kialakítására használják attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy a magyar kisebbségeknek minden velük is teremtett csatazaj ellenére a valóságban más esélyük nincsen. Akkor sincs, ha közülük is többen a jelenlegi lélektani hadiállapot alakítói közé tartoznak.

A tanulmány tehát nem kíván a mostani ádáz magyarországi hatalmi harc kommunikációs fegyvertárának részévé válni. Nem legyőzni, hanem meggyőzni szeretne. Az alkotmányos egyetértés megteremtésének segítése a legfőbb célja, nem pedig a küzdelem kiélezése. Nem szítani akarja az ellentétet, hanem korlátokat kíván állítani a magyar kisebbségek ügyének hatalmi használata elé a magyarországi belpolitikai küzdelmekben. Emiatt nem idéz aktív politikusokat több jellemzésénél és állításánál, jöllehet a tanulmány jellemzései és állításai többek között az ő döntéseikre, cselekedeteikre, kijelentéseikre tekintettel születtek. Bízunk benne, hogy az olvasó így is eligazodik a mára kialakult álláspontok és választási lehetőségek közt, s azt az egyet mindenképpen elfogadja közülük, hogy a döntéshozók változhatnak és változtathatnak. Az írás ugyanakkor szeretne a magyar nemzet önmagáról és szomszédjairól alkotott képéről szóló vita részévé válni, és reméli, hogy hozzásegítheti őket egy új dialógus elindításához.

Tudjuk, hogy kísérletünk nemcsak a kisebbségi magyarok kérdésének magyarországi korlátaiba ütközik, hanem az alkotmányos egyetértés általános gyengülésébe is. Miért lenne hát éppen a magyar kisebbségek ügye a kivétel? Miért helyeznék vissza azon értékek közé, amelyek a stabil liberális demokráciában a politikában egyébként versengő felek egyetértésére épülnek, de mostanság a mi posztkommunista világunkban akkor borítja fel a küzdő felek egyike-másika, amikor csak ereje engedi.

Erre kíván választ adni az írás. A válasz lényege tulajdonképpen egyszerű, ügyeknek azért kellene visszakerülniük az egyetértésen nyugvó alkotmányos értékek sorába, mert a jelen körülmények maguk is hozzájárulnak a magyar kisebbségek nemzeti identitásának erőzójához.

2. Értelmezések

2.1. Tény és szerződés

Minthogy a határon túli magyarok ügye szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában – pozitivista szemmel vizsgálva a kérdést⁴ –, a jogalkotók körében következnie kellene belőle az alapvető egyetértésnek a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben. Csakhogy ha az alkotmány szövegének jelentéséhez mint jogi tényhez kívánjuk kötni az egyetértés konkrét kereteit, akkor a többféle értelmezési lehetőség nehézzé teszi a pozitivista nézőpont érvényre jutását.⁵ Az elmúlt időszak magyar kisebbségeket érintő ma-

⁴ Herbert Lionel Adolphus Hart szerint a kötelezettségeket megállapító elsődleges szabályok, melyek a hivatalos rendszeren keresztül elismerést nyernek, elkülönülnek más szabályoktól, amelyek továbbra is együtt léteznek a hivatalosan elismertekkel. Az elsődleges szabályokat más szabályoktól „a támogatásuk érdekében kifejtett komoly társadalmi nyomás, valamint az egyéni érdekek és törekvések feláldozása különbözteti meg, ami együtt jár betartásukkal”. Herbert Lionel Adolphus Hart: *A jog fogalma*. Budapest, Osiris Kiadó, 1995, 197. p.

⁵ „Az értelmezés olyan szellemi eljárás, amely a jogalkotás folyamatát elkíséri a magasabb foktól a magasabb által meghatározott alacsonyabb fok felé haladás során. Normális esetben törvényértelmezéskor arra a kérdésre kell feleletet adnunk, hogy a törvény általános normájából, annak konkrét tényállásra történő alkalmazása során hogyan nyerjük a bírói ítéletet vagy a közigazgatási aktus megfelelő egyedi normáját. Van azonban alkotmányértelmezés is, mikor pl. arról van szó, hogy – a törvényhozási eljárásban szükségrendeletek kibocsátásakor vagy egyéb közvetlen alkotmányi aktusoknál – az alkotmányt alkalmazzuk, vagyis alacsonyabb fokon végrehajtjuk.” Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. Ford. Bibó István. Budapest, Az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa, 1988, 50. p.

gyarországi történéseiből eléggé nyilvánvaló, hogy a jogértelmezés gyakorlatában egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni a többféle, egymástól eltérő politikai szándékot.

Kontraktualista szemmel nézve a problémát, látszólag egyszerűbb helyzetben vagyunk, hiszen amennyiben az alkotmány végső forrásának a nép akaratát tekintjük, akkor – minthogy a Magyar Köztársaság alaptörvényéről van szó – a benne foglaltak forrása Magyarország polgárainak egyetértő akarat, aktuális pártpreferenciájuktól függetlenül. S mivel az alkotmány szövegével kapcsolatban a határon túli magyarok – tehát maguk az érintettek – sem emeltek kifogást, sőt helyeslik, hogy ügyük szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért állíthatjuk, hogy a Magyar Köztársaság állampolgárainak egyetértése az ő támogatásukra is támaszkodhat. Következésképpen a politikai döntéshozóknak respektálniuk kellene mind a jogi tény, mind pedig a nép akaratát, valamint, morális szemmel vizsgálva a kérdést, nem hagyhatják figyelmen kívül az érintettek egyetértését sem, még ha ők nem is polgárai a Magyar Köztársaságnak, hiszen az alkotmánynak ez a része róluk szól. Tehát a mindenkori magyarországi politikai többségnek nem lenne szabad egyedül döntenie a magyar kisebbségeket érintő legjelentősebb kérdésekben, és persze az állítás fordítottja is igaz, nem lenne szabad illet tennie a mindenkori politikai kisebbségnek sem.⁶ A köztük folyó politikai versenynek tehát korlátozottnak kellene lennie a kérdésben. Csakhogy ebben az esetben is ugyanabba az akadályba ütközünk, mint a pozitivista közelítésmód során: a többféleképpen értelmezhető alkotmányszöveg nem adja meg a kérdéskör pontos tartalmát és az egyetértés mértékét, s így közvetlenül nem szabja – nem is szabhatja – meg a politikai verseny korlátait. Következés-

⁶ A jelenség nem ismeretlen a modern alkotmányosságban. Úgymond mások üdvözítésének alkotmányos hagyománya kerül szembe szabadságuk alkotmányos értékével. Lásd Donald P. Kommers és W. J. Thompson: *Fundamentals in the Liberal Constitutional Tradition*. In Joachim. J. Hesse and Norman Jonson (eds.): *Constitutional Policy and Change in Europe*. Oxford University Press, 1995, 14. p.

képpen nyitott marad a kérdés, hogy a Magyar Köztársaság számára milyen kötelezettségek, a kisebbségben élő magyarok számára pedig milyen jogok erednek a Magyar Köztársaság alkotmányából.

2.2. Haszon és érdekkalkuláció

Az alkotmány értelmezése során azonban semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül a tiszta érdekkalkuláció elvén alapuló értékrend megjelenését és térnyerését a Magyar Köztársaság politikai értékrendjében a kilencvenes évek során. Ennek értelmében a jogszabály helyességének morális alapja, hogy a legnagyobb népszerűségi, hatalmi, pozicionális, illetve gazdasági hasznot hajtsa, s a lehető legkisebb kárt okozza elfogadónak. Azaz a végső erkölcsi mérce az érdekkalkuláció, jobban mondva a sikeres érdekkalkuláció. A jelenség morálfilozófiai gyökereit vizsgálva Thomas Hobbeshoz, valamint a haszonlevűséghez kell visszanyúlnunk.

Ennek alapján az alkotmány határon túli magyarokra vonatkozó részének is az a legfőbb erkölcsi kritériuma, hogy melyik helyzet hozza a lehető legnagyobb hasznot az érintettek számára. Ha éppen a jelenlegit látják ilyennek, akkor a haszonkalkuláció felülírja az eddig említett ellentmondásokat, hiszen esetleg éppen ez az ellentmondásokat is magában foglaló állapot a leghasznosabb.

Elképzeltető, hogy az előbbi állítás igaz egyes társadalmi csoportok, illetve egyes személyek hasznának szempontjából. Mindenekelőtt azok számára jó, akiknek előnyösebb az egyetértés hiánya, mint megléte, hiszen a mostani állapot politikai teret nyit számukra. Nyilvánvalóan előnyös azoknak a politikai csoportoknak, akik magyarországi belpolitikai küzdelmeik során fel kívánják használni a magyar kisebbségeket. Továbbá azoknak a kisebbségieknek, akik a magyarországi párküzdelmekben való részvételt saját legitimitásuk részének tekintik.

A kisebbségek nemzeti identitása megőrzésének szükséges eleme, hogy legyenek megmaradásuk feltételeit előtérbe helyező szabályok, amelyek hatalmi és más céloknál fon-

tosabbak, náluk előbbre valóak. Tehát akkor is érvényesülnek, ha konfliktusba kerülnek velük.

Csakhogy a hatalmi harcban résztvevők lehető legnagyobb hatalmi hasznának elve alapján még a szabály-utilitarizmushoz sem jutunk el. Tehát az utilitarizmusnak ahhoz a válfajához, mely szerint a mindenkire érvényes szabályok megléte s érvényessége az egyénekre nézve is hasznosabb, mint e szabályok hiánya. Mivel egymás ellen küzdenek, a mindenkire érvényes szabályok elfogadása a magyar kisebbségek kérdéskörében is csak ott és addig tekinthető hasznosnak, ahol a szabályok vagy előnyösek az érintettek számára, tehát magánhasznuknak is megfelelnek, vagy céljaik tekintetében semlegesek. Ahogy változik magánhasznuk jellege, úgy borítják fel az addig elfogadott szabályokat. A szabályok meglétének és érvényének haszna tehát nem írja felül az érintettek magánhasznát a kettő konfliktusa esetén. S nem képes változtatni rajta a mindenkire érvényes szabályok melletti hosszú távú haszonnal való érvelés sem.⁷

Annak az érvnek a hangoztatása, hogy a magyar kisebbségek számára sokkal előnyösebb az ügyekben megalkotott magyarországi szabályok tartós érvényessége, mint a kormányváltások utáni rendszeres felforgatásuk, mindmáig nem akadályozta meg, hogy a magyarországi kormányok elsősorban saját belpolitikai érdekeikhez igazítsák a támogatási rendszert, amihez képest a magyar kisebbségek valós igényei másodlagosak lettek. Tehát számítanak ugyan, ám ha belpolitikai hatalmi érdekekkel ütköznek, háttérbe szorulnak.

És persze nem vagy alig számítottak az ellenzékbe szorultak elvárásai. A támogatás alapelveit, formáit és a támogatási rendszer változtatásait nemhogy az érintettek egyetértése nem előzte meg, hanem az egyetértés valós keresése sem. A változó megoldások sokkal inkább a politikai dominanciát, a pillanatnyi erőegyensúlyt tükrözték.⁸ Persze az

⁷ Lásd Thomas M. Scanlon: Szerződéselmélet és haszonlevéltség In Huoransky Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1998, 41. p.

is nyilvánvaló, hogy az egyetértés kialakulása aligha képzelhető el, ha emellett a magyar kisebbségek ügye rendszeresen a választási és a népszavazási kampányok részét képezi, tehát kívül kerül az alkotmányos egyetértés terén. Ilyen esetben a mindenkori magyar kormány kezében éppen a támogatási rendszer válik belpolitikai céljai elérésének legfontosabb eszközévé.

Pedig az alkotmányos egyetértés lehetőséget teremtene a támogatások rendjének hosszú távú állandóságára. Megváltoztatásának igénye esetén nyílt társadalmi vitának adna teret az érintettek részvételével. Az esetleges változtatásoknak pedig nem kellene feltétlenül a magyarországi parlamenti választásokhoz kötődnie.

A jelenlegi helyzet ismeretében már az is jelentős haldás volna, ha a támogatási szabályok választási ciklusokon átnyúló állandósága hasznosságának, valamint a felek egyetértésén nyugvó megegyezéssel támogatási rend⁹ kérdéskörében, tehát magukban az elvekben és a módszerben a megegyezés szándékával véleményt cserélnének egymással az érintettek. Nélküle esély sincsen arra, hogy bármelyikük elképzelése kiforrott alakot ölthessen.

⁸ Ez persze nem jelenti, hogy ne lett volna minőségi különbség az egyes megoldások között. Bárdi Nándor kiválóan jellemezi a budapesti kormányok támogatáspolitikájának változásait, többek között azt is leszögezve, hogy: „Egy másik következmény az, hogy a forrásokért, illetve forráselosztásért folytatott harcban a politikai eliteké lett a döntő szerep.” In Bárdi Nándor: *Tény és Való*. Pozsony, Kalligram, 2004, 213. p.

⁹ A szerződéselmélet és haszonelvűség morális alapjainak vizsgálata során Scanlon arra a következtetésre jut, hogy a két morálfilozófiai felfogásnak létezhet olyan tere, s így létezhetnek olyan változatai, amelyek közel kerülhetnek egymáshoz. Értékesnek, illetve hasznosnak tarthatják bizonyos társadalmi szabályok meglétét. Lásd Scanlon: i. m.

Öllös László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008. 160 p.

3. A hasznosítás módjai

1990 óta azonban másról szól a vita. Igazi témája a magyarországi belpolitikai érdekek, valamint a valós kisebbségi igények aránya. A magyar kisebbségek ügye a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközévé vált. Ugyanakkor a kisebbségben élő magyarok valós igényeitől nem szakítható el teljesen, így legalább részben meg kell felelni nekik.

A vita nyilvánvalóan nagy jelentőséggel bír, egyetlen magyarországi kormányváltás után sem mindegy, milyen eredménnyel zárul. Mindenekelőtt azért, mert a magyar kisebbségekkel kapcsolatos magyarországi politika nem kerülhet szembe a magyarországi belpolitikai törekvésekkel. Kétségbevonhatatlan igénye a mindenkori magyar kormánynak, de a mindenkori magyarországi ellenzéknek is, hogy otthoni szándékaik és a határon túli magyarok támogatása ne kerüljön ellentétbe egymással. Nem az elvvel van itt a baj, hanem a határon túli magyarok helyével a magyarországi pártok belpolitikai törekvéseiben. Ha ugyanis a kisebbségeket magyarországi hatalmi törekvéseik eszközeiként használják, az az a mindenkori kormány és ellenzék vetélkedésének részévé teszik őket. Akkor a magyar kisebbségek valós igényeit pedig az egyes magyarországi politikai pártoknak saját belpolitikai céljaik alá kell rendelniük. Következésképpen a magyarországi támogatáspolitikának szembe kell kerülnie az egyes magyarországi, elsősorban az ellenzéki pártok belpolitikai törekvéseivel.

Különösképpen igaz ez, ha Magyarország politikai pártjai nemcsak politikai ellenfélként tekintenek egymásra, hanem az ország és a nemzet létét veszélyeztető ellenségként is. A

küzdelem tétje így drámaivá válik, a magyar kisebbségek számára pedig még nagyobb terhet jelent ügyük magyarországi kezelése.

Felhasználhatják őket magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközeiként, a nemzet sorsának, sőt romlásának szimbólumaiként, illetve a belpolitikai harc részeként megpróbálhatják semlegesíteni őket, csökkentve hatásukat a magyarországi választókra.¹⁰ Meg lehet például próbálkozni kirekesztésükkel a magyarországi közbeszédből, feltételezve, hogy ha ügyeikről alig számol be a sajtó, a média, akkor idővel a magyarországi választópolgár értékrendjében gyengülni fog a szolidaritás elve, s idővel hátrébb kerül mindaz, amit szimbolizálnak. A stratégia azonban aligha lehet sikeres. Aki megpróbálkozik vele, legfeljebb a saját befolyási körébe tartozó területeken érheti el a hallgatást. Csakhogy a hallgatással politikai ellenfeleinek adja át a témát. Sőt, legerősebb állításukat igazolja, mely szerint nem érdeklődnek a határon túli magyar kisebbségek iránt, minthogy hidegen hagyják őket a magyar nemzeti mivolt legfontosabb kérdései. Továbbá a magyar kisebbségek radikálisai, összefogva a magyarországi szélsőségesekkel, képesek oly módon tiltakozni Magyarországon, amely magára vonja a sajtó és a média figyelmét. A kisebbségek drámai helyzetének okai közé így problémáik magyarországi elhallgatási törekvései is besorolódnak.

De kombinálható is két stratégia. Az egyik fél a neki megfelelő kisebbségi érveknek, személyeknek, szervezeteknek maximális kommunikációs teret biztosít, míg a másik félnek előnyösek megpróbálja agyonhallgatni, ha pedig nem megy, akkor hangoztatóikat lejáratni.¹¹

Az érdekkalkuláció azon argumentuma is sokat nyomhat a latban, mely szerint a támogatás szabályainak megszegésekor várható reakció okozta vélt kár nagysága meghalad-

¹⁰ A magyar kisebbségek kettős állampolgárságról tartott népszavazást követő időszakban volt érzékelhető az ilyen törekvés.

¹¹ Az 1990-es választások óta többször megjelent az ilyen szándék.

hatja a várható előnyökét.¹² Ezzel az érvel egyébként fenyegetőzni szokás a magyar kisebbségek irányában. A magyarországi segítség elmaradása vagy akár csak gyengülése ugyanis súlyos következményekkel jár a magyar kisebbségekre nézve. Azaz a mindenkori magyarországi politikai vezetés egyes csoportjai nemcsak a magyar kisebbségek segítésében jeleskedhetnek, hanem felelősek s így felelőssé tehető romlásukért is.

Csak hogy a nemzeti romlással való fenyegetés a politikai nyomásgyakorlás és folyamatos küzdelem világába vezet, hiszen a károkozással való fenyegetés válik a nyomásgyakorlás lényegévé. És természeténél fogva egyben az alkotmányos egyetértés akadályává.

Ha tehát bármelyik magyarországi politikai erő azt kezdi hangoztatni, hogy a magyar kisebbségek neki nem tetsző támogatási rendjét a magyar nemzet gyengítésére, sőt elpusztítására irányuló cselekedetnek minősíti, akkor több mint nyilvánvalóan átlép a megegyezés világából az egyetértést megszakító nyomásgyakorlás, sőt az élet-halál küzdelem megkomponált világába. És ha ezt még a magyarországi belpolitikai küzdelem részeként, választási kampányaiba építve is teszi, akkor a nemzeti életért a nemzethalál ellene folytatott küzdelem mozgósító s egyben fenyegető képét az egész nemzeti nyilvánosságra kiterjeszti.

Ezen a ponton sok kisebbségi magyar kezdi úgy gondolni, hogy a kisebbség nemzeti megmaradása elsősorban valamilyen magyarországi politikai párt hatalomra jutásától függ. Mások hatalomra kerülése viszont a kisebbség romlásának okozója. Ennek az erkölcsi célnak az érdekében nemcsak a magyarországi közvélemény helyes irányú befolyásolásáért kell megtennie minden tőle telhetőt a magát felelős magyarnak tartó kisebbségének, hanem saját kisebbsége politikai rendszerét is olyanná kell alakítania, amelyik a nemzeti megma-

¹² Az érdekkalkuláció haszonlevű modellje alkalmazható persze anélkül is, hogy az egyéni haszon maximalizálása során figyelembe vennénk a társadalom más tagjainak hasznát. Ennek egy válfaját bírálja John Rawls az igazságosságelmélete megalapozása során.

radást garantáló magyarországi pártéhoz illeszkedik. Ez ugyanis a nemzeti megmaradás legfőbb záloga. Ezért a célért olyanok ellen, akik a nemzet, illetve nemzeti kisebbség romlásán dolgoznak, értelemszerűen minden rendelkezésre álló eszközt használni lehet, és használni is kell.

Annak a felfogásnak, mely szerint a nemzet válik végső erkölcsi értéké, fontosabbá az egyetemes emberi értékek-nél és magasabb rendűvé az egyénnél,¹³ egy tragikussá tett olvasata is lehetséges. Eszerint saját nemzetem nemcsak azért áll minden más norma felett, mert a nemzet mint olyan az emberi társadalom legértékesebb szerveződési módja, hanem azért is, mert más nemzetek alávalóbbak,¹⁴ sőt mi több, egyesek veszélyeztetik saját nemzetünket. Ez a veszély, a nemzeti romlás árnyképe ezért mindent igazol. Akár a nemzeti fanatizmust is, hiszen ha a harc elbukik, akkor ez volt a végső.

De ha a frissen ható egyéni politikai haszonelvűség kalkulatív érdekközpontú erkölcsi rendszerét kapcsoljuk hozzá, akkor kissé eltérő képet kapunk. Eszerint nincs más határ, mint az ellenerő.¹⁵ Éppen ezért mindent megtehetünk, amihez erőnk van. Az önkorlátozás egyéb morális formái feleslegesek, sőt károsak, hiszen kiszámíthatóvá tesznek. Ebben az esetben a nemzeti szenvedélyek ott és oly mértékben használhatóak, ahol és amennyire még hatalmilag előnyösnek tűnnek. Ez a felfogás egyébként nemcsak a magyar politikai élet sajátja, hanem másutt is megjelenik.¹⁶

¹³ Lásd Isaiah Berlin: *Az emberiség göcsörtös fája*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996, 344–356. p.

¹⁴ Erre utal Immanuel Kant Herder történelemfilozófiáját bírálva. Lásd Immanuel Kant: *Történelemfilozófiai írások*. Budapest, Ictus, 1995, 85. p.

¹⁵ Thomas Hobbes Leo Strauss interpretációja révén a jelenkori neokonzervatív értéktrend részévé vált. Lásd Leo Strauss: *Természetjog és történelem*. Budapest, Pallas Stúdió–Attraktor Kft., 1999, 123–142. p.

¹⁶ Petőcz Kálmán szerint Szlovákiában a populizmus térnyerése fokozatos folyamat volt, s nem egy, hanem több politikai szereplő részben különféle céljaihoz és érdekeihez kötődve. Lásd Petőcz Kálmán: *Slovensko po roku 2004. Nástup národného populizmu*. Kézirat.

A vita tehát már nem elsősorban a magyar kisebbségek támogatásáról folyik, hanem a vitázók magyarországi pozícióiról. A kisebbségi magyarok segítése kommunikációs eszköz, amit előnyös használni, vagy éppen gátolni használatát.

3.1. A nemzeti közösség felbontása

Az előbbi törekvések egy lényeges kérdésben hasonlítanak egymásra. Mindegyikük elfogadhatónak tartja, hogy felbontsa a magyar nemzet közösségét politikai törekvéseiért. Ebben az esetben nem pusztán a politikai pluralizmus és kulturális sokszínűség természetes vitáiról van szó, hiszen azok minden nézetletérés ellenére is fenntartják a nemzeti összetartozás, illetve egy államon belül az együtt alkotott politikai közösség tudatát. Sokkal inkább arról a próbálkozásról, hogy a magyarországi magyarok, illetve a kisebbségi-ek egy részét kívül tudják a magyar nemzetet. Magyarországon ez az állampolgárság és a nemzeti identitás szabad magválaszthatóságának összeütközésével jár. Jóllehet az adott személy a Magyar Köztársaság állampolgára, és fenn is kívánja tartani állampolgárságát, s magát a magyar nemzet tagjának tartja, mások állampolgársága és saját maga által választott nemzetisége ellenére sem tartják magyarnak. Sőt azt is jelzik számára, hogy politikai preferenciái okán nem tekintik a Magyarországot alkotó politikai közösség morálisan egyenrangú tagjának sem.

Ugyanakkor mindezek ellenére a magyar állampolgárságú és Magyarországon élő személy számára adott az állam túlnyomóan magyar jellege. Nyelve hivatalos nyelv, mindenütt talál magyar iskolát gyermekei számára stb. Ennek okán minden politikai támadás ellenére sem valószínű, hogy másra cseréli magyar nemzeti identitását. A kisebbségi magyaroknak azonban a közös állampolgárság összekötő ereje s az állam magyar jellege nem adatott meg. Ezért ha a politikai konfliktusok részeként nemzetietlenséggel, nemzetellenességgel vádolják, harsányan az értésére adva, hogy nem tekintik igaz magyarnak, sőt magyarnak sem, akkor ő vá-

laszthat egy másik, befogadóbb s a nemzeti többséghez tartozás előnyeit is kínáló identitást.

A nemzeti közösség felbontása csak akkor lehetséges, ha morális különbséget teszünk magyar és magyar között, tehát ha a nemzeti megkülönböztetés elvét alkalmazzuk.

3.2. Nemzeti megkülönböztetés

A nemzeti megkülönböztetés Magyarországon is használt politikai elve sajátos hatást gyakorol a magyar politikai osztály magyarságpolitikájára. A határon túliak közötti különbségtevésnek természetszerűen igazodnia kellene a hazaihoz, hogy alátámassza a hazai jogosságát, helyességét. Ezért noha a magyarországi politikai vezetés egyes csoportjainak álláspontjai között jelentős különbségek mutatkoznak e kérdésben, ám így vagy úgy, akarva-akaratlan számolniuk kell a nemzeti megkülönböztetés elvével éppen az elv alkalmazása okán

Az egyik kínálgató megoldás, hogy a határon túli magyarokat is valamiféle természetszerűen adott hierarchiába rendezett csoportként, azaz elitek által uralt tömegként szeretné látni a magyarországi jogértelmező. Ez a hatalmi rendszer persze többféle felfogásba csomagolható, indoklása támaszkodhat mind történelmi, mind jelenkori érvekre, a közösség leírható organicista entitásként vagy akár a nemzeti harc természetéhez és céljaihoz igazított katonás rendként. S persze mindenekelőtt az elit a nemzeti, hiszen ez a dolgok rendje az ilyen világban. Azaz a magyar kisebbségek nemcsak funkcionális, hanem morális értelemben is felhasználhatóak nemzeti irányítókra és nemzetileg irányítottakra, amit így a magyarországi támogatáspolitikában is érvényesíteni lehet, sőt kell.

Ez a nézőpont több előnnyel is kecsegtet. A magyarországi támogatások révén meg lehet próbálkozni egy olyan domináns elit kialakításával, amelyik maga alá gyűri a tőle eltérő csoportokat, és az őt támogató magyarországi politikai elitcsoporthoz kapcsolódik. Erős függésének megteremtésével pedig nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai célokra is

használható. Politikusai a nemzeti létében veszélyeztetett magyar kisebbséget reprezentálva jeleníthetik meg egyik vagy másik magyarországi párt nemzeti jellegét, szemben a konkurens nemzetietlennel, illetve rossz nemzeti stratégiát választóval. Megszólalhatnak választási kampányokban, megjelenhetnek magyarországi pártok kampányrendezvényein, mutatkozhatnak anyaországi politikusok társaságában, közlétehetik álláspontjukat a sajtóban, persze támogatójukat segítve. Egyszóval a politikai támogatás számos formájára alkalmasak, minthogy a nemzeti veszélyeztetettség erkölcsi súlyával állnak támogatójuk mellé.¹⁷

A megoldás mind ez ideig ugyancsak csábító volt. De súlyos árat kellett fizetni érte. A magyarországi pártoknak a saját kisebbségi elitcsoportjuk körében kell kiosztaniuk az összes fontos pozíciót a Magyarországról érkező támogatások rendjében. Maga a rendszer követeli az intézkedést, hiszen az elit ezáltal ragadja meg hatalma egyik jelentős elemét: így válhat urává a magyarországi támogatásoknak.

Az ilyen rendszer egyik következménye a magyarországi támogatáspolitikában mutatkozik meg: a támogatások jelentős része politikai támogatássá válik. Másik következménye pedig, hogy érdemi kontroll híján az anyagi támogatások végző állomása aligha állapítható meg, azaz nem választható el egymástól a politikai célokra fordított támogatás a magáncélokra fordítottól.

Mindez pedig súlyos következménnyel jár a magyar kisebbségekre nézve. A főként politikai és magáncélokra felhasznált erőforrások éppen ott nem segítenek, ahova formálisan szánták őket, és amire egyébként a kisebbségnek valóban szüksége volna. Ezek ugyanis elsődlegesen nem kulturális vagy éppen oktatásügyi támogatások, illetve a kisebbség társadalmi életének más fontos területét segítő források. Az adott területet csak annyiban segítik, amennyiben az adott érdekcsoport, illetve valamelyik tagja hatalmi

¹⁷ Szinte mindegyik magyarországi választási kampány során megjelent ez a magatartás, először már 1990-ben, az első szabad országgyűlési választás előtt.

céljainak, sőt esetenként egyes személyek magánérdekeinek megfelel. Következésképpen az ilyen esetben a magyar kisebbségek nemzeti életének több fontos területét érdemben nem támogatja a magyar állam, illetve jobbik esetben is sokkal kevésbé, mint tehetné, s mint azt nyilatkozataiban a nyilvánosságnak mutatja.

Maga a támogatás gyakran nem áll meg a sajátján tartott csoport segítésénél, hanem a hazai politikai ellenfél szövetségeseinek tartottak gyengítésére is szolgál. Ez a szándék politikai, társadalmi felszámolásukig is eljuthat, méghozzá minden, a magyarországi fél rendelkezésére álló eszközökkel, kormányzás esetén magyarországi kormányzati eszközökkel.

Ilyen esetben a nemzeti csoport jellegét definíció szabja meg. Nem az érintettek döntenek el, hogy ki tartozik a nemzethez, hanem egy olyan meghatározás, amelyet megkérdezésük nélkül fogalmazznak meg. Csakhogy a definíciós szándéka a nemzeti csoport többdimenziós voltába ütközik. Például kulturális definíciós kísérlet esetén problémát okoz a kultúra pontos azonosítása.¹⁸ A meghatározást megfogalmazó azonban a nemzet jellemzőinek teljes katalógusát nem képes megadni, mindig maradnak köztük olyanok, amelyek a nemzet egyes tagjainak nem sajátjai.¹⁹

¹⁸ Ezt az álláspontot képviseli Brian Walker: *Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka*. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2 (June 1997) 211–234. p.

¹⁹ Max Weber nemcsak arra mutat rá, hogy a nemzet mindegyik ismert meghatározása alól létezik kivétel, hanem arra is, hogy a nacionalizmusnak több eleme van, és ezek jelentősége esetenként változó. Azaz Weber megállapítása kapcsán állíthatjuk, hogy egyikük sem tekinthető a nemzet előfeltételének, azaz egyik elem hiánya sem jelent olyan helyzetet, amelyben ne születhetne nemzet. Továbbá Weber szerint a terület alapvetően az értékek körébe tartozik, ezért nem elég leírni a nemzet tagjainak empirikus kvalitásait annak megállapításához, hogy ki számít a nemzet tagjának. Egyes csoportok körében a szolidaritás sajátos formája alakul ki, de abban nincs maradéktalan egyetértés, hogy miből is áll össze az efféle szolidaritás. Lásd Max Weber: *The nation*. In Hutchinson & Smith: *Nationalism*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1994, 22. p. Következésképpen mindegyik gyakran hangoztatott szolidaritás elem alól létezhet kivétel.

Ha tehát az állam bármely szervezetet, intézményt a nemzeti jellemzők katalógusának összeállítására jogosít fel, akkor csak azon az áron határozhatja meg a magyar mivolt mibenlétét, hogy számos, magát az adott nemzethez tartozónak valló egyént kirekeszt a nemzetből. Tehát nemcsak azt kívánja eldönteni a magyarországi fél – gyakran kisebbségi magyar szövetségeseivel együtt –, hogy kit tekint magához közel álló s ezért támogatásra érdemes kisebbségi magyarnak, hanem azt is kimondja, hogy aki nem illik az általa megszabott nemzetdefinícióba, az egészen egyszerűen nem magyar. Az ilyen hatalmat különféle hatalmi célokra lehet felhasználni – a személyes leszámolásokat is beleértve. Nincsen érdemi akadály, hogy például az olyan személyt, aki nem ért egyet az előbbi felfogással, a nemzeti csoportba nem való embernek nyilváníthassák. Sőt lehet súlyosabb következménye is: egyszerre csak nemzeti ellenségnek tekintik, akinek gyengítése, tönkretétele, tehát a felette aratott nemzeti diadal a nemzet küzdelmének céljai közé sorolódik.²⁰

A rendszer második következménye morális természetű. Az adott kisebbség közvéleménye persze megtudja, hogy mi történik a magyarországi erőforrásokkal a kulisszák mögött. A kisebbség közvéleménye előtt ekkor válik egyesek nemzeti nyomorúsága mások gazdagodásának forrásává, méghozzá nemzeti jelszavakba öltöztetve, magyarországi hatalmi háttérrel. Ezáltal a kisebbségi magyaroknak éppen az az érénye csorbul, amely nélkül egyetlen hátrányos helyzetbe sodródott embercsoport sem tud csoportként hosszabb ideig megmaradni: az áldozatvállalás morális elve. Az a meggyőződés, hogy számos hátrány ellenére nemesebb megmaradniuk magyarnak, s gyermekeiket is megtartani magyarságuk-

²⁰ Claus Offe a homogenitás és sokféleség dilemmájaként fogalmazza meg az alkotmányos demokrácia egyik kérdését. Szerinte csoportjogok esetén a csoport sokszínűségének konkrét jellegét kell figyelembe venni, ez azonban a csoportok sokfélesége miatt bomlasztja a politikai közösség egységét. Claus Offe: „Homogeneity” and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts with Group Rights. *Journal of Political Philosophy*, 1998. 2. sz. 139. p.

ban. A nemzeti potyautasság stratégiája éppen a magyar kisebbség egyes politikusainak körében, méghozzá magyarországi segédlettel, nem kis rombolást végez a kisebbségek ebbéli meggyőződésében.

Ha Magyarországról ösztönzik vagy akárcsak eltűrik, hogy az egyes magyar kisebbségek vezető rétegének egyes csoportjai között gátlástalan ideológiai és hatalmi küzdelem folyék, amelynek célja a konkurensok teljes kiszorítása a kisebbség politikai és társadalmi életéből, akkor nemcsak azt segítik, hogy a kisebbségek erőforrásainak lehető legnagyobb hányada a politikai küzdelem céljait szolgálja más társadalmi célok helyett, hanem a kisebbségi vezető réteget is tovább zsugorítják, amely többségi nemzetétől egyébként is sokkal kisebb létszámú és számos fontos területen felkészületlenebb. Mivel pedig intézményhálózata is gyengébb, mint az államot uraló többségé, azt is megviseli a magának korlátokat nem szabó magyar–magyar küzdelem.

A saját kisebbségi elitet kívánó magyarországi támogató elsősorban a politikai hatékonyságot kéri számon az általa támogatott kisebbségi vezetőkön. Politikai hatékonyság alatt mindenekelőtt a magyarországi partner iránti hűséget érti, valamint annak képességét, hogy a szervezet, illetve az adott személy meg tudja jeleníteni a magyar kisebbség nemzeti veszélyeztetettségét a magyarországi közvélemény előtt, s szimbolizálni tudja a kisebbségi magyar politikai akaratot. S végül persze, hogy jelentős otthoni hatalmi befolyása legyen, és ennek révén képes legyen a magyarországi politikai akarat átültetésére a magyar kisebbség körében. Ha az adott szervezet, illetve politikus mindhárom fenti feltételt teljesíti, akkor kiemelt szövetségesnek számít. Amilyen mértékben viszont csökkennek ebbéli képességei, olyan mértékben jelenik meg az igény más személyekre, esetleg szervezetekre.

Ám felvethető másféle hatékonyság szempont is. Nevezetesen az, hogy ki tudja jobban segíteni a kisebbségek nemzeti életének legfontosabb területeit. Az elitelméleti közelítésmód mellett megfogalmazható a részvételi demokrácia hatékonyság szempontja, amely egyén és közösség kölcsönös felelősségén nyugszik.²¹ Esetünkben az a kérdés, ki ké-

pes a kisebbségi magyarok minél nagyobb hányadát bevonni mindannak megtartásába, fejlesztésébe, építésébe, amit magyarként élnek meg? Ki tudja legjobban ösztönözni a legtöbb kisebbségben élő, hogy nemzetileg is aknázza helyzetének minden lehetőségét?

A kisebbségiek esetében több ponton is illeszthető egymáshoz a két felfogás.²² Amennyiben a Magyar Köztársaság alkotmányos felelőssége mindenekelőtt a magyar kisebbségek nemzeti élete iránti felelősség, akkor a magyar kisebbségek nemzeti életének egyes területeinek kell a magyarországi támogató érdeklődésének középpontjában állnia. S éppen a nemzetileg hátrányos helyzetben élő kisebbségiek esetében mind minden egyén és szervezet kiváló teljesítményének, mind pedig az érintett társadalmi réteg minél nagyobb arányú részvételének egyaránt fontosnak kellene lennie számára. Hiszen az asszimiláció nyomása alatt minden kisebbségi magyar teljesítménye számít. Főként ha a társadalmi rétegződését tekintve kedvezőtlenebb helyzetben van az adott kisebbség, mint a többség.²³ Tehát minél több ki-

²¹ Bhikhu Parekh az egyén és közösség közti kölcsönös felelősséget s egymás iránti elkötelezettséget hangsúlyozza a többkultúrájú társadalomban létező csoportok vonatkozásában. Bhikhu Parekh: Defining national identity in a multicultural society. In Edward Mortimer (ed.): *People Nation & State*. London–New York, I. B. Tauris Publishers, 1999, 68–70. p.

²² David Miller szerint lehetséges a különféle nemzeti és egyéb csoportidentitások együttlétezése, sőt összhangjuk is kialakítható. Ehhez azonban sajátos jogok és intézmények kelljenek. Lásd David Miller: *On Nationality*. Oxford, Clarendon Press, 1995, 153. p. Szerintünk az elvnek érvényesíthetőnek kell lennie a kisebbségen belül is. Főként ha a kisebbség ugyanezt várja el a nemzeti többségtől.

²³ Általános az egyetértés abban a kérdésben, hogy a magyar kisebbségek mindegyike ilyen helyzetben van. A problémát részletesen Szarka László fejti ki. Szarka szerint azonban „a 19–20. századi asszimilációs folyamatok által mára külön altípussá átalakuló magyarországi kisebbségek számára ugyanakkor az anyanemzettel való szabad kapcsolattartás, a német, román, horvát, szlovén stb. nemzetállamok támogató és mintaadó kulturális politikája soha nem látott új lehetőségeket teremtett”. Szarka szerint azonban az a kérdés, hogy „a nemzetállamok utóvédharcai vagy az integráció egyszerre felszabadító és uniformizáló mellékhatásai közül az egyes etnikai közösségek szempontjából melyik folyamat határozza meg a következő egy-két évtizedet.” Lásd Szarka László: *Kisebbségi helyzetek, közösségi alternatívák*. Budapest, Ligidus Kiadó, 2004, 123–124. p.

sebbségi személy önmagához mért legjobb teljesítménye adja a legnagyobb esélyt az egész közösség számára.

Mindenekelőtt magának a rendszernek kellene lehetővé tennie a kiváló teljesítmény és a lehető legjobb részvétel elvének összeillesztését. Méghozzá – a probléma természetéből adódóan – elsősorban a nemzeti élet egyes területeinek sajátosságaihoz igazodva, hiszen másfajta teljesítményt igényel, valamint eltérő módon és számban nyújt részvételi lehetőséget például a tudományos élet vagy a közművelődés. Ám ha másként is, de valamiféle mind a kettő kínál. Következésképpen megtalálható az a konkrét módszer, amellyel az adott területen mind a részvétel, mind pedig a teljesítmény optimalizálható.

Elsősorban az egyes magyar kisebbségek oktatásügyének, tudományos életének, közművelődésének, művészeti életének, területi és regionális önkormányzatainak, egyházainak, kis és nagy társadalmi szervezeteinek, egyszóval egész közéletének ismerete kell hozzá annak jelentősebb szereplőivel együtt, főként pedig azzal a szándékkal a képességgel, hogy az egyes területeket sajátosságaik szerint ítélje meg a magyarországi támogató. Méghozzá országonként, sőt esetleg országrészenként, hiszen sok esetben a jelentős regionális különbségekkel is számolni kell.

Az ilyen rendszer azonban csak akkor működhet, ha a mindegyik releváns magyarországi politikai párt betartja írott s íratlan szabályait, s ha az esetleges magyarországi kormányváltás nem jár egyben kisebbségi intézményrendszer-váltással, illetve ha a politikai pluralizmus logikájából következően az egyes magyarországi pártok nem is fenyegetnek vele rendszeresen. Ellenkező esetben a mindenkori másik félnek szintén a maga hatalmi szempontjait kell érvényesítenie, különbség legfeljebb a mértékben lehet. A kisebbségek uralásának ilyen-olyan stratégiája pedig marad, legyen nekik másféle megoldásért kiáltó gondjuk akárhány. Mindezt elégtelen szempont a magyar kisebbségek támogatásának hozzáigazítása az éppen aktuális magyarországi hatalmi érdekekhez.

A nemzeti megkülönböztetés elvének alkalmazása azonban tovább ér a nemzeti közösség felbontásánál. Alkalmazása során derül ki, hogy a politikai közösség felbontásának szándékához vezet.

3.3. A politikai közösség kérdése

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás a rendszerváltás kezdetén kialakult alkotmányos egyetértés felbomlásának újabb szakaszát jelenti. Az első szakaszban a kisebbségeket kampánycélokra, illetve a nemzeti legitimáció erősítésére használták Magyarországon. A kettős állampolgárságról tartott népszavazás több ennél: a magyarországi politikai közösség megegyezésen kívüli kiterjesztésének kísérlete. Belső ellentmondását az adja, hogy a politikai közösség éppen az alkotmányos egyetértés révén válik szabad közösséggé, amelyben a közösséget alkotó különféle polgárai valós polgárjogokkal és tényleges lehetőségekkel rendelkeznek. A kettős állampolgárság kísérletben azonban az a szándék is megjelenik, hogy a magyarországi politikai közösség egyik fele több évtizedre biztosítsa, másik fele pedig elveszítse a kormányzás lehetőségét. A kettős állampolgárság tartalmának és technikai kivitelezésének tisztázatlansága, valamint Magyarország szociálpolitikai teherbíró képességének eltérően megítélt korlátai mellett éppen ez a feltételezett szándék volt a megegyezés akadálya.

Ugyanakkor az egyetértés kialakításának szándéka nélkül valós, tehát teljes értékű magyar állampolgárságot akkor is nehezen nyerhetnék a határon túli magyarok, ha Magyarország szociálpolitikai teljesítőképessége elbírna a két és fél millió új állampolgár ilyenén igényeivel. Nyilvánvalóan számos törvényt kellene megváltoztatni, köztük például a kétharmados többséget igénylő választójogi törvényt, amit persze a magukat veszélyeztetettnek érzők minden erejükkel akadályoznának.

Öllös László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008. 160 p.

4. Támpontok

4.1. A Magyar Köztársaság alkotmányának támpontjai

Ugyanakkor a jelenlegi alkotmány – ide vonatkozó szövegének rövidege és többféle értelme ellenére – nyújt néhány támpontot, melyek mentén az alkotmányos egyetértés kérdését megvizsgálhatjuk.

Az alkotmányszöveg megfogalmazása során kialakult egyetértés annyit mindenképpen jelez, hogy az ellenzéki kerekasztal résztvevői szerették volna, ha a határon túli magyarok megőrzik magyarságukat.²⁴ Továbbá abban a kérdésben is közös állásponton voltak, hogy a Magyar Köztársaságnak segítenie kell őket magyarságuk megtartásában. Következésképpen mindannyian azt akarták, hogy a magyar állam ne csak szemlélje nemzeti gondjaikat, hanem tegyen is érdekükben.

Egyetértésük eredményeképpen az eddigi magyar kormányok mindegyike indított, illetve folytatott kisebbségi magyarokat segítő programokat, s több velük foglalkozó állami intézményt alapított, illetve tartott fenn. Sőt olyan programok is akadtak köztük, amelyeket idővel kormányzat és ellenzék közösen igazgatott, még ha a kormánypárti túlsúly érvényesült is bennük.²⁵

Ám az elmúlt másfél évtized konfliktusai, különösképpen a kettős állampolgárságról tartott népszavazás kapcsán ki-

²⁴ Az álláspont morális súlyával s az alkotmányos egyetértésre gyakorolt hatásával a jóindulat elvének kifejtése kapcsán foglalkozunk.

²⁵ Ilyen volt például az Illyés Közalapítvány.

robbant durva összecsapás jól mutatja, hogy három másik – alkotmányos szempontból alapvető fontosságú – kérdésben sem formálisan, sem pedig informálisan nem született megegyezés a tárgyaló felek között.²⁶

Nincsen egyetértés abban a kérdésben, hogy miben rejlik Magyarország felelőssége, s abban sem, hogy milyen – a Magyar Köztársaságot terhelő – kötelességek erednek belőle a kisebbségi magyarokkal szemben. De abban sem született elvi megegyezés, hogy a mindenkori kormánynak és ellenzéknek egyetértésben kellene munkálkodnia a kisebbségi magyarokért, ezért az őket érintő legfontosabb kérdések, s általuk ők maguk, nem válhatnak a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközeivé. S az elmúlt bő másfél évtized során láthattuk, hogy az előbbi kérdésekben elmaradt megegyezés hiányában megfogalmazott alkotmányszöveg nem vont szilárd gátat a két konfliktus elhatalmasodása elé.

Egyébként 1989-et követően nem kellett sokáig várni a repedések megjelenésére. Már 1990 tavasza megmutatja az egyetértés hiányosságait. A magyar kisebbségek néhány Magyarországon is ismert és köztiszteletnek örvendő képviselője meg sem várva az új rend kialakulását, nyomban személyesen részt vesz az első szabad választások kampányában az egész magyarországi nyilvánossággal tudatva, hogy melyik pártra kellene szavazniuk.

De magyarországi szempontból is megfogalmazhatjuk a problémát, hiszen a felelősség kettős. Magyarországi politikai párt választási kampányába kapcsoltak be egyes kisebbségi magyarokat más pártokkal szemben, tehát azok legyőzése céljából. Ezzel pedig kisebbségben élő magyarként a magyarországi hatalmi harc részeivé váltak. Ellenszolgálatként magyarországi partnereik őket támogatták, de nem pusztán az országos vetélkedésben, hanem a magyar ki-

²⁶ Thomas C. Grey szerint a törvénybe iktatott alkotmány jelentése nagyban függ attól, hogy milyen jelentést tulajdonítanak nekik azok, akik törvénybe iktatják. Lásd Thomas C. Grey: *Constitutionalism: An Analytic Framework*. In James R. Peenock and John W. Chapman. (eds.): *Constitutionalism*. New York University Press, 1979, 202. p. /Nomos, XX./

sebbségen belüli hatalmi küzdelmekben is. A következmények jól ismertek, a magyar kisebbségek politikai vezető rétegének egyes csoportjai magyarországi szövetségesek után néznek, mint ahogy a magyarországi pártok is hozzájuk kötődő kisebbségek után. A magyar kisebbségek politikai élete pedig, függetlenül attól, hogy egy vagy több pártba szerveződött, magába szívtá a magyarországi pártellenitéket. Miután pedig a magyarországi hatalmi küzdelmekben megjelent a nemzeti ellenségkép mint a politikai ellenféllel szembeni harc ideológiai eszköze, az egyébként asszimilációs nyomásnak kitett kisebbségek ezt is átvették.

A rendszerváltás strukturális, erkölcsi és persze hatalmi kérdései, melyektől társadalmak modernizációja, versenyképessége s így hosszú távú ellenálló képessége is függött, a belső nemzeti harc ideológiai alakját öltötte, amelyben már nem a modernizáció és versenyképesség kérdései domináltak.

De hallhatunk még egy érvet egymás választási kampányaiban való részvétel védelmében. Különböző országok egyazon eszmeáramlathoz tartozó politikai pártjai, csoportosulásai és politikusai Európa-szerte részt vesznek egymás választási küzdelmeikben. Akkor a kisebbségi magyarok miért ne vehetnének részt a magyarországi testvérpártjaik kampányaiban? A magyarországiak pedig miért ne hozhatnák saját kisebbségi szövetségeseiket egyenlőtlenül kedvező helyzetbe a kisebbségek médiaterében egyébként domináns magyarországi televízióban és rádióban? Minek okán volna éppen számukra nemkívánatos fellépni egymás emelvényeire? Miért ne ösztönözhetnék a sajtóban és médiában, választási gyűléseken egymás potenciális választópolgárait, hogy partnerükre szavazzanak, ha ez bevett politikai viselkedésnek számít Európa demokráciáiban? És persze miért ne támogathatnák egymást financiálisan is minden rendelkezésükre álló anyagi forrásból? Kormánypárti pozícióban ez persze a költségvetés pénzügyi forrásait is jelenti. Továbbá miért ne segíthetnék az egymás pártjaihoz kapcsolódó egyéb szervezeteket is?

A kérdésfeltevés erős lábakon álló analógiára támaszkodik. Ha egy tekintélyes külszázági politikus megjelenik esz-

mei partnerének kampányrendezvényein, elsősorban azt az üzenetet közvetíti a párt potenciális választóinak, hogy sem ők, sem pártjuk nincsen egyedül, hanem Európa egyik politikai családjának tagjai, s továbbra is számíthatnak eszmei rokonaik támogatására, szoros együttműködésük minden előnyére, közös értékeik szilárd alapzatának támasztó erejére.

De magyar pártok, politikai csoportok hasonló együttműködésében megjelenik egy alapvető különbség. Közülük, ha nem is mindenki, de sokan, más magyarok legyőzésére s a hatalomból való kiszorítására használják közös kampányukat. Együttműködésük tehát nem áll meg szakmai kapcsolatoknál, programjaik összehangolásánál, egymás nem kampányszerű rendezvényein, például közgyűlésein való részvételnél, nemzeti ünnepeinken való közös fellépésnél, hanem a magyar nyilvánosság előtt lépnek fel egymás kampányrendezvényein, nyilvánosan támogatják szövetségesüket a sajtóban, a médiában, az egész magyar nyilvánosság előtt.

A magyarországiak nemzeti identitásának megtartását közvetlenül nem veszélyezteti a nemzeti harc kiterjesztése a kisebbségiekre. A kisebbségieket azonban igen. Ha őket, illetve az általuk választott képviselőket magyarországi segítséggel kívánják kiszorítani pozícióikból, akkor a törekvés nemzeti identitásuk szilárdságára közvetlen hatással van. Főként akkor, ha ezt valamelyik magyarországi kormánypárt s általa maga a Magyar Köztársaság Kormánya teszi. Ha pedig a magyarországi szándékot a nemzeti ellenségkép ideológiájába s jelszavaiba öltöztetik, akkor a magyar nemzetből történő kirekesztés szándékával is szembe kell nézniük. S figyelembe véve a kisebbségi társadalom sajátos hatalmi szerkezetét, a politika erős befolyását a kisebbségek társadalmi életére, a nemzeti ellenségnek minősítetteknek sikeres kirekesztés estén magyarként nem sok terük marad.

Nézzük a legrosszabb lehetőséget, amellyel szembe kell nézniük a magyarellenesnek minősített magyaroknak! Elzárhatják előlük a magyarországi támogatásokat, ha uralják őket. Kormánypozícióban pedig a hazaiakat is. De a regionális és települési önkormányzatok forrásait úgyszintén, ha domináns hatalmi helyzetbe jutnak bennük. Amennyiben a ki-

sebbségi pártnak a sajtót és a médiát is sikerül központi hatalmi befolyás alá vonnia, akkor masszív sajtókampánnyal kell szembenézniük. Sőt csatlakozhatnak hozzá magyarországi szövetségeseik televízió- és rádiócsatornáit.²⁷

A Magyar Köztársaság alkotmánya ugyanakkor egy fontos kötelességet is megszab. Azt, hogy a köztársaság nemcsak felelősséget érez a határon túli magyarok sorsa iránt, hanem ezen kívül „előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”.²⁸

Ebben az esetben nyilvánvalóan azt kell megvizsgálnunk, miben áll a határon túli magyarok kapcsolata Magyarországgal. Minthogy az alkotmány szövege nem pusztán a magyar államot, hanem Magyarország egészét említi, ezért a kapcsolatokat okkal oszthatjuk állami, társadalmi és magántermesztűekre. Nyilvánvalóan más a magyar állam feladatköre az első és a második és a harmadik esetben. Az első esetben a magyar államnak a kapcsolat lényegi feltételeit kell kialakítania. A második esetben a kapcsolattartás néhány fontos eleméért felelős. A harmadikban pedig csak a lehetőségét köteles megteremteni.

A kisebbségi magyarok kapcsolatai Magyarországgal pótolhatatlan nemzeti értékkel bírnak számukra. (Ugyanakkor Magyarország számára is értékesek a magyar kisebbségekkel fenntartott kapcsolatait.)

Az alkotmány eddigi értelmezéséből kiindulva e kapcsolatokat mindenekelőtt a nemzeti identitás fontosabb területei felől vizsgáljuk. E kapcsolatok jelentős részben kulturális természetűek. Ezen belül a magas kultúra az egyik jelentős terület, ahol a magyar állam javíthatott a korábbi helyzeten. A határon túliak kapcsolódása a magyarországi tudományos és művészeti élethez nemcsak a kommunizmus összeomlá-

²⁷ A mostaninál is súlyosabb volt a helyzet a kilencvenes évek elején, amikor az állami rádió és televízió még domináns pozícióban volt. A magán-csatornák megjelenése lényegileg nem változtatott rajta, csak mérsékelte a fenyegetést, ugyanis ha valami rendkívüli nem történik, a magán-csatornák többsége vajmi keveset foglalkozik a magyar kisebbségekkel.

²⁸ A Magyar Köztársaság alkotmánya, 6. § (3).

sát követően megnyíló határok lehetőségei mentén fejlődött, hanem a magyar állam számos programja révén is. E téren sokat tett a Magyar Köztársaság. A tudományos életben és a felsőoktatásban a Magyar Tudományos Akadémia programjaitól kezdve a legkülönbébb képzési programokon keresztül a magyarországi felsőoktatásban megjelenő lehetőségeikig vagy éppen a határon túli oktatók támogatásáig nagyon sok mindent említhetnénk. Nem kevésbé jelentősek a kulturális tárca²⁹ vagy éppen a Nemzeti Kulturális Alap kisebbségi magyarok számára meghirdetett, illetve számukra is hozzáférhető programjai.

A rendszerváltás olyan társadalmi kapcsolatokat tett lehetővé, amelyeket el sem lehetett képzelni a kommunista diktatúra évtizedei alatt. Zenekarok, színházak és persze a nézők szabad jövés-menése, filmek, könyvek, újságok, folyóiratok terjesztése közvetlen állami beavatkozás nélkül is szorosra szőtte a közös kulturális hálót. A vámhatárok megszűnése pedig még az árkülönbözet fékező erejét is kioltotta.

Mindemellett ha a Magyarországgal való kapcsolattartás alatt nemcsak az ország földrajzi jellegét értjük, hanem a földrajzi határok közé nem zárható és zárandó magyar kultúrát is, akkor Magyarországnak nemcsak határain belül, hanem határain túl is segítenie kell a kisebbségek kötődését a magyar kultúrához.

A kérdés azok közé sorolható, amelyek lényegi megítélésében nemcsak megszületett, hanem mindmáig meg is maradt az alkotmányos egyetértés Magyarországon. A magyar állam alapítványai nemcsak Magyarországon, hanem a határon túl is jelentős összegekkel támogatták magyar kisebbségek kulturális életét. Figyelembe véve, hogy a szomszédos országokban nemegyszer kerültek olyan kormányok hatalomra, amelyek csökkentették, sőt megszüntették a magyar kisebbség kulturális támogatását, a magyarországi források nélkül a határon túli magyarok jelenlegi kulturális in-

²⁹ A minisztérium időnkénti névváltoztatásai nem változtattak a helyzeten, így a szövegben e változtatásokat nem követjük nyomon.

tézményrendszerének csak a töredéke létezne. A kérdéskör három elemében jelennek meg nézeteltérések: a támogatók nagyságának, szerkezetének, valamint a politikai támogatások s a kisebbségi szervezetek velük összefüggő vetelkedésének kérdésében. Azaz hogy mekkorák legyenek az ilyen támogatások, milyen szerkezetben osszák el őket,³⁰ tehát a kisebbségi élet milyen területei s azon belül mely szervezetek és személyek kapjanak belőle, valamint hogy milyen hányaduk váljon elsődlegesen politikai támogatássá, kinek a javára, s mely szervezetek, politikai korporációk révén. Mivel a politikai támogatások nem váltak el az egyéb támogatásoktól, a viták is többértelműek. A támogatások rendjének egy-egy változtatási szándéka mögött a szakmai érvek gyakran keveredhetnek politikai pártok, illetve politikai érdekcsoportok hatalmi érdekeivel.³¹

De ezek a támogatások minden ellentmondásosságuk ellenére is kulcsfontosságúak voltak a magyar kisebbségek intézményrendszerének kiépítésében és fenntartásában 1989 után. Nélkülük a mai szervezetek töredéke létezne. Persze, amint azt már korábban kifejtettük, a támogatások átpolitizáltsága jelentősen hozzájárult több kisebbségi társadalmi szervezet politikai korporációvá válásához, s általuk ahhoz, hogy a támogatások társadalmi célja a politikai mögé szoruljon.

Jelenleg tehát azzal kell számolni, hogy a magyar kisebbségek olyan, a politika által dominált intézményi struktúrával rendelkeznek, amelyben a deklaráltan társadalmi célokra fordítandó támogatások (s nem csak a magyarországiak) számottevő része politikai szűrőn keresztül jut el a támogatás célcsoportjához, miközben levonják belőle a politikai cél elérésére fordítandó erőforrásokat.

Sőt az amúgy sem számos kisebbségi vezető réteg körében egy olyan kontraszelekcziót ösztönöz, amelyben nem a

³⁰ Bárdi Nándor: i. m., valamint Bárdi Nándor: Magyar–magyar párbeszéd a támogatáspolitikáról (2004–2007). *Regio*, 2007. 4. sz. 128–164. p.

³¹ Bárdi Nándor: i. m.

szakmai rátermettség és a vele együtt járó erkölcsi függetlenség az első számú erény, hanem a politikai lojalitás, illetve hatalmi változások esetén a politikai hierarchiában való mozgás és az új körülményekhez való igazodás képessége. Politika és társadalom viszonyának nem a korrekt partneri kapcsolat az ideálképe, hanem a hatalmi dominancia.

A kisebbségi magyarok és a magyarországiak közötti egyéni kapcsolatokat Magyarország a magyar határok átlépésének szabadságával tudja a legjobban segíteni. A megállapítás szintén azok közé tartozik, amelyekben megszületett és nem bomlott meg az alkotmányos egyetértés. Kormányváltásoktól függetlenül támogatta az ország, hogy a kisebbségi magyarok magántermészetű látogatásaikkor olyan könnyen juthassanak át a magyar határon, amennyire az csak lehetséges volt az adott időszakban a két konkrét ország között.

Ugyanakkor a helyzet már összetettebb a tőke- és főként a szabad munkaerőmozgás szabadságának kérdésében. Ebben csak annyiban mutatkozik egyetértés, hogy a Európai Unióba belépő országok az unió szabályainak megfelelően – ezek kritériumai teljesítésének ütemében – a közös vállalkozói és munkaerőpiac részévé is váljanak. Ám az már politikai viták tárgya, hogy ezen túlmenően milyen könnyítések járjanak a kisebbségi magyar munkavállalóknak, esetleg vállalkozóknak. Két alkalommal pedig az ország alkotmányos értékrendjét is közvetlenül érintő indulatos, sőt durva vita robbant ki abban a kérdésben, hogy miféle sajátos jogokat kapjanak a határon túli magyarok a Magyar Köztársaság területén. Mindkét esetben az volt a dilemma, hogy megálljanak-e ezek a jogok a kapcsolattartás szabadabbá tételénél, vagy pedig olyan rendkívüli jogállást nyerjenek a kisebbségi magyarok, amelyekkel részleges, esetleg teljes állampolgári jogokhoz juthatnak. Az egyik az ún. státustörvény-vita, a másik pedig a kettős állampolgárgról szóló vita volt. Az alkotmány szövege pedig nem volt képes határt szabni az összecsapásnak.

4.2. Alkotmányos felelősség és kötelesség

Ám így is érdemes megvizsgálni, mennyiben segít az alkotmány szövege a magyar kisebbsége iránti felelősség és kötelességek kérdésének tisztázásában. Kezdjük az első kérdéssel, vizsgáljuk meg, miben is rejlik Magyarország alkotmányos felelőssége! A Magyar Köztársaság alkotmányának a köztársaság határain kívül élő magyarokkal foglalkozó mondata ugyan meglehetősen általánosan fogalmaz az alkotmányos felelősség mibenlétének kérdésében, de a probléma értelmezéséhez több támpontot is nyújt. A kérdés a „felelősséget érez” megfogalmazásban jelenik meg. A megfogalmazás történelmi eredetét vizsgálva ahhoz az eseményhez kell visszanyúlnunk, amelyiken – a későbbi rendszerváltásban s így az alkotmányozásban is kulcsszerepet játszó – máskéntgondolkodók körében megszületik a deklarált közös elhatározás a határon túli magyarok támogatásáról: a monori tanácskozáshoz. A magyar máskéntgondolkodók egyes irányzatai ugyanis a három tárgyalt problémakör egyikeként itt vizsgálják meg közösen a magyar kisebbségek ügyét, így aligha alaptalan a feltételezés, hogy a tanácskozáson megjelenő szempontok jelentős hatást gyakoroltak az ellenzéki kerekasztal munkájára s általa az alkotmányozás folyamatára is.

Az alkotmányszöveget vizsgálva a „felelősséget érez” megfogalmazás egyik lehetséges értelmezése, hogy itt az állam egyfajta érzelmi állapotáról van szó.

Nemcsak a magyarországi közvélemény, hanem az állam is átérzi a határon túli magyarok nehéz helyzetét, és folyamatosan igyekszik fenntartani ezt az érzelmi állapotot. A gondolat már Monoron megjelenik Csoóri Sándor előadásának végkövetkeztetései között az alábbi megfogalmazásban: „Hogy miért kellett volna már, és kellene kormányunknak minél gyorsabban kiállnia ezekben a kérdésekben, annak még két: időbeni és erkölcsi oka van. Az egyik erkölcsi ok a hárommilliónyi magyar lelkierejével és tartásával kapcsolatos. Ha a Király Károlyok, Lázár Györgyök, Duray Miklósok és az Ellenpontok megszerkesztői után Magyarország is lelki, szel-

lemi szolidaritást vállalna velük, s ezáltal a világ tekintetét feléjük fordítaná, óriási erőt halmozna föl bennük.”³² Az előadásra reagálók több kérdésben is vitáztak az előadóval,³³ de az érzelmi szolidaritás fontosságában nem.

A fogalom ilyen interpretációja azonban több nehézséget eredményez. Egyrészt a modern állam intézményeinek nincsenek, jobban mondva nem lehetnek érzései. Érzéseik legfeljebb a bennük tevékenykedő hivatalnokoknak lehetnek, ők azonban nem azonosak a modern állammal, s jóllehet együtt érző viszonyuk fontos a magyar kisebbségek számára, döntéseiket nyilvánvalóan nem vezérelheti érzelmi állapotuk.

Másrészt pusztán egyfajta érzelmi állapot fenntartása önmagában nem jelenti a magyar kisebbségek érdemi segítségét. A nemzeti identitásnak nyilvánvalóan vannak érzelmi alkotóelemei is, ezek jelentőségét semmiképpen nem szabad alábecsülnünk. A kommunista diktatúra kilátástalanságában a nemzeti együttérzés demonstrálása valóban sokak számára a remény legfőbb éltető eleme volt, jól sejtették ezt a monori tanácskozás résztvevői. A nemzeti összetartozás az együvé tartozás érzését is jelenti.³⁴ De az együvé tartozás érzése egyben a másoktól való érzelmi elkülönüléssel is együtt jár.

Ha azonban a másoktól való elkülönülés a velük való nemzeti harc szükségszerűségének meggyőződésével jár együtt, akkor logikus követelmény a belső nemzeti viszonyok militarizálása. A végeredmény ismert: egyszerre kell harcol-

³² Csoóri Sándor: Eltemetetlen gondok a Dunatájon. In *A monori tanácskozás 1985. június 14–16.* Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 56–57. p.

³³ Például a lehetséges szövetségesek kérdésében, hiszen a közép európai kommunista országok többsége Kis János szerint nem érdekelt a nemzeti kisebbségek jogainak kiterjesztésében. Lásd *A monori tanácskozás 1985. június 14–16.* I. m.

³⁴ Például Isaiah Berlin a nacionalizmust a nemzeti tudat izgalmi állapotaként jellemzi, amely esetenként a modernizációra adott negatív válaszként jelenik meg. Lásd Isaiah Berlin: A meghajlított vessző. A nacionalizmus kalakulásáról. In uő: *Az emberiség göcsörtös fája.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996, 336–37. p.

ni a külső és a belső ellenséggel a nemzet egészében. Csakhogy a nemzeti kisebbségekre kiterjesztve még egy dimenziót kap: nem elég harcolni a nemzeti többséggel és a magyarországi nemzeti ellenséggel, hanem a nemzeti kisebbségek sorain belüli nemzeti ellenség felett is győzelmet kell aratni.

Ebben az esetben tehát az összetartozás érzése egyben a másokkal szembeni ellenségesség érzése is. S mivel harcolni a belső ellenséggel is kell, magyarok iránt is okkal táplálhatóak ellenséges, tehát legyőzésüket segítő, agresszív érzületek. Nem csupán a kisebbség nemzeti identitását felszámolni kívánó többségek az ellenség, hanem mindenki, aki nem osztja a nemzeti harc elkerülhetetlenségének, sőt egy központ által megszabott konkrét módjának az elképzelését. Az egységes nemzeti harc képébe ugyanis nem csupán a békepártiak nem férnek bele, de a több, egymással vetélkedő parancsnoki központ és csataterv sem. Ha pedig a küzdelmet az egész nemzet vívja, akkor egyszerre folyik az egész nemzeten belül is. Következésképpen a kisebbségben élőknek küzdeniük kell a külső ellenséggel, tehát a nemzeti létüket fenyegető másik nemzettel, s egy időben harcolniuk kell a saját kisebbségükön belüli mássággal, valamint azokkal, akiket szövetségeseik Magyarországon minősítettek ellenségnek. Sőt mi több, elvileg még a többi magyar kisebbségen belüli szövetséges csoportok ellenfeleivel is.

A harc ideológiai része elsősorban a szövetségesek érveinek minden lehetséges kommunikációs eszközzel történő megtámogatásával zajlik, s közben a szövetséges felek átveszik egymás álláspontjait, az érvelés módjait, s közben a határokon átnyúló eszmei és ideológiai összetartozás élményét. Ez az élmény elég erős agresszív elemekkel fűszerezve esetünkben erősebbé válhat a nemzeti összetartozás élményénél. Lényegét tekintve fel is kell váltania, hiszen a harcot jelentős részben magyarok ellen kell folytatni.

Ezért a nemzeten belüli ellenfeleket legalább olyan veszélyesnek kell beállítani a nemzet jövőjére nézve, mint a magyar kisebbségek felszámolására törő szomszédos nemzetek agresszív nacionalistáit. Mindenféle enyhébb jelző

ugyanis megválaszolhatatlan kérdéseket vetne fel. Mindezekelőtt a közösen alkotott politikai közösség kérdését és persze a kölcsönös nemzeti segítségnyújtás lehetőségének és morális indokoltságának kérdését. Ehhez azonban mind a magyarországi, mind pedig a kisebbségi magyarok körében fel kellene adni a mostani ellenségképet, s ki kellene alakítani az alapvető alkotmányos, sőt nemzeti kérdésekben megegyezésre és együttműködésre képes politikusok és szervezetek politikai vetélkedésének írott és íratlan szabályait.

A magyarországi küzdelmek exportja az agresszív nemzeti érzést táplálja, s a szolidaritás, az együvé tartozás érzését gyengíti. A nemzeti érzés az összetartozás érzése, ha azonban egyre inkább a nemzeten belüli harc érzésévé válik, akkor nemzeti identitásuk védelmére csak a nemzetállam határain belül élő, politikai többséget alkotó személyek számíthatnak. A politikai többség azonban a választásokra épülő képviseleti rendszerben változik, tehát instabil, még ha megjelennek is törekvések állandósítására. Esetünkben akár a határon túli magyarokra is támaszkodva. A nemzeti harc kiélesedése Magyarországon közülük is az ország elhagyására ösztönözhet egyeseket, de többségük így is megmarad a nemzetállam kulturális és nyelvi védőszárnyai alatt. Nem így a kisebbségben élők. A belső nemzeti küzdelem vesztesei, illetve azok, akik megelégtették az összetartozás érzését roncsoló viaskodást, egykönnyen válhatnak. Ők kiköltözhetnek a nemzetből, s ehhez még lakóhelyet sem kell váltaniuk.

Nyilvánvaló, hogy a nemzet közösségi életének egyik lényegi eleme az összetartozás érzése. Egy összetett, komplex identitástípusban természetesen konfliktusok is megjelennek. De az ellenséges indulatoknak nem szabad uralkodóvá válniuk, hiszen nem erősítik, hanem rombolják az összetartozás iránti vágyat. Az ember ugyanakkor nincsen teljesen kiszolgáltatva a benne ilyen vagy olyan érzéseket felkelteni igyekvőknek. Maga is képes gondolkodni érzéseiről, ha törekszik rá. Különbséget tud tenni béke és harag vagy éppen szeretet és gyűlölet, tisztelet és megvetés között, ha akar. És persze arról is dönthet, s dönt is, hogy milyen érzé-

seket erősít másokban. Különösképpen fontos az ilyen döntés akkor, ha az érzelmi befolyásolás különösen erős eszköztára áll az illető rendelkezésére, mint például a politika esetében.

A nemzet identitásnak s magának a nacionalizmusnak van tehát morálpszichológiája. Ugyanis választhat az ember. Táplálhatja magában a mások iránti megbecsülés érzését.³⁵ Dönthet a másik nemzeti identitásának tisztelete mellett akkor is, ha az több fontos vonásában különbözik az övétől. A magyar kisebbségek nemzeti együttérzésigénye sajátos, a magyarországiak számára nemegyszer furcsának tűnhet. A modern állam több intézményének és funkciójának hiánya nemzeti életükben, sőt gyakran ezek felhasználása ellenük valamiféle ellentételezés igényét támasztja fel bennük. S ennek lélektani vetülete a szerencsésebb magyarok együttérzése iránti vágy. Könnyebb elviselni a kisebbségi sorsot, ha tudjuk, vannak, akik velünk éreznek. Ám maga az együttérzés a kisebbségi élet problémáinak nagyobbik részét nem oldja meg. Mint ahogy a többségi helyzetben élőkét sem.

Az ember nemzeti identitása azonban nyilvánvalóan nem csak az összetartozás érzéséből áll.³⁶ Az összetartozás olyan meggyőződés, melynek nemcsak emocionális, hanem racionális összetevői is vannak.

Noha a megközelítés nyilvánvaló absztrakció, hiszen az ember életének nem létezhet érzelem nélküli, tiszta értelmi állapota, de általa rávilágíthatunk mostani magyar politikai életünk egyik fontos problémájára. A racionalitás tiszta érdekkalkuláción alapuló elemei akkor köthetik egymáshoz hatékonyan, tehát másnál erősebben az egyéneket, ha mindannyian úgy vélik, hogy a tiszta érdek mindennél előbbre va-

³⁵ Lásd Avishai Margalit: The Moral Psychology of Nationalism. In Robert McKim & Jeff McMahan (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1997, 85–87. p.

³⁶ Ezt mutatja be például Anthony D. Smith *National Identity* című munkájában. Rögtön könyvének előszavában leszögezi, hogy a nemzeti identitás multidimenziális koncepcióját tartja helyesnek. Lásd Anthony D. Smith: *National Identity*. Penguin Books, 1991, VII. p.

ló, minden egyéb csak vele kapcsolatban értelmezhető.³⁷ A nemzeti alapú érdekkötődésnél pedig az érdekek rendszerének mindegyik fontos elemének erősebben kellene kötnie az illető nemzetének tagjaihoz, mint a más nemzetiségűekhez. Ez azonban még a többségben élők körében sincsen teljesen így nemzetközivé váló világunkban.

A kisebbségben élők körében pedig még kevésbé lehet így. Ehhez ugyanis nemzeti kötődésük érdekviszonyainak minden tekintetben erősebbnek kellene lennie, mint a nemzetállam hatalmi rendszere által teremtett érdekviszonyoknak. Szegregációs politika esetében kialakulhat az ilyen állapot, ám az asszimilációra törő modern nemzetállam esetében elérhetetlen ez a célkitűzés. A határokon álynúló érdekkötődések persze erősödhetnek, de a nemzetállami asszimilációs politika hatékony ellensúlyozására önmagukban nem elégségesek. Ugyanakkor fontos elemét képezhetik egy átfogó stratégiának. Ennek azonban nem szabad a nemzeti identitás egyetlen alkotóelemére korlátozódnia.

Mindaz, ami az egyes nemzetek tagjait összeköti, nemcsak közös birtokuk, hanem e nemzeteket alkotó személyek individuális identitásának alkotóeleme is. Jeff McMahan szerint a nemzetek olyan emberi csoportok, amelyeket mind objektív, mind pedig szubjektív kritériumok megkülönböztetnek. Objektíveknek azokat nevezi, amelyek összeköthetik a nemzet tagjait: a társulás és közös terület elfoglalása, a közös etnikai eredet, a közös nyelv, a közös vallás, egyetértés egy adott politikai intézményrendszer tekintetében, a közös kultúra – beleértve a közös értékeket és szokásokat stb. Ennek különféle kombinációi mentén alakultak ki az egyes nemzetek. A szubjektív kritérium pedig az, hogy osztoznak egyfajta kollektív identításban, tehát osztják azt az álláspontot, hogy közös csoportot alkotnak. És ez a meggyőződés egyben individuális identitásuk alkotóeleme is.³⁸

³⁷ Még Mill is különbséget tesz az egyéni javak között. Lásd John Stuart Mill: *A szabadságról*. Budapest, Magyar Helikon, 1980. 20–21. p.

³⁸ Jeff McMahan: *The Limits of National Partiality*. In Robert McKim & Jeff McMahan (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1997, 107. p.

McMahan álláspontjához mindenképpen hozzá kell tennünk, hogy nemcsak a közös elvek alapján tartja magát ilyen vagy olyan nemzetiségűnek az ember, hanem sajátos mindenkori másétől különböző módon is. Az emberi egyéniség nemzeti jelleggel is bír, az ember saját nemzeti identitása is része önazonosságának egészének. És így, egyénisége részeként, kreativitásának is egyik forrása.

Megvizsgálhatjuk az állítás helyességét a nemzet legfontosabbnak tartott jellemzőin keresztül. Példaként elég feltennünk a kérdést, vajon anyanyelvén-e vagy valamely idegen nyelven támadnak-e könnyebben új gondolatai az embernek? Nyilvánvalóan az anyanyelvén. Csak az olyan eset számíthat kivételnek, amikor az anyanyelv még nem érte el a modern nemzeti nyelv szintjét, és a modern élet számos fontos területén minőségében nem éri el a nyelvi kommunikáció igényelte szintet. De a mi közép-európai helyzetünkben aránylag ritka helyzetnek számít a törzsi szinten, esetleg a nemzeti nyelvektől távol álló premodern regionális nyelvek szintjén megrekedt nyelvfelődés. Persze még ezekben az esetekben is mérlegelendő, hogy lehetséges-e a hátrány gyors behozása, vagy sem. Ha nem, akkor nyilvánvalóan nincsen más megoldás, mint a viszonylagos nyelvi asszimiláció. Csakhogy a magyar kisebbségek nyilvánvalóan más helyzetben vannak. Anyanyelvük hivatalos használatát nem fejletlensége, hanem az állam akadályozza.

Ezért olyan fontos a nyelvi egyenjogúság a modern államban. Arra a kérdésre is nyilvánvaló a válasz, hogy milyen nyelven képes magasabb szintű elképzeléseket alkotni az egyén, vajon egy fejlődő, modernizálódó, az élet minden területén használt nyelven-e, vagy egy használatában hatalmiilag akadályozott, demonstratíván másodrendűvé tett, nehezen fejlődő nyelven.

Ugyanakkor persze szólnunk kell J. S. Mill érvéről, mely szerint az emberiség egészét tekintve a fejletlenebb kultúrák felolvasása a fejlettebbekben pozitív folyamatnak tekinthető.³⁹

³⁹ John Stuart Mill pozitív folyamatnak tartja a fejletlenebb és kisebb nemzetiség felolvasását a fejlett nagyobbban. Lásd Mill, John Stuart: A nemzeti ségről, a képviselői kormányhozi viszonyában. *Regio*, 2005. 4. sz. 8–9. p.

Azonban Mill érve sem jelentheti a kultúra hatalmi eszközökkel történő tönkretételének igazolását. Mill annak előnyeit próbálja bizonyítani, hogy egy fejletlenebb kultúrában élők a fejlettebbhez csatlakoznak.⁴⁰ De ebből még Mill érvei szerint sem következik, hogy az államnak jogában állna visszafejleszteni az általa „fejletlenebbnek” minősített kultúrát. Tehát nem hasznos a benne élők számára, ha kultúrájuk az eddig elért szintjét mélyebbre süllyesztheti az állam. A kisebbségbe került magyarok esetében pedig ez történt, és történik ma is.

4.3. Az állam felelőssége

A második, szerintünk megfelelőbb értelmezés szerint a „felelősséget érez” megfogalmazásnak nem pusztán az állam valamiféle érzelmi állapotát kellene jelentenie, hanem a határon túli magyarok iránti felelősség tényének elfogadását. Meg kell jegyeznünk, hogy ez az értelmezés vált uralkodóvá.⁴¹ Tehát a második interpretáció szerint az alkotmány azt szögezi le, hogy a Magyar Köztársaság felelős a határon túli magyarokért.⁴² Csakhogy az alkotmány ezt

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Ezt jelzi a 119/1996. (XII. 21.) országgyűlési határozat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről (III/7. pont). Tóth Judit éppen e határozatra hivatkozva állítja, hogy „Az 1995-től megkezdett újabb alkotmányozáskor a szabályozási koncepcióban az alapvető alkotmányos elvek és célok közt kapott helyet, egyértelműen *külpolitikai államcélként* szerepel a kérdés.” Tóth Judit hozzászólása a *Fundamentum* nép, nemzet, szuverenitás kérdéseiről indított vitához. *Fundamentum*, 2006. 2. sz. 73. p. Pap Imre a státustörvény megalkotását indokolja oly módon, hogy „Az Országgyűlés az alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határokon túli magyarokért viselt felelősségének érvényesítése érdekében” fogadta el az említett jogszabályt. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris, 2002, 252. p.

⁴² Sőt Bódig Mátyás szerint „Ebben az esetben az alkotmány erkölcsi kapcsolatot teremt (»felelősséget érez«) egy etnikai ismérvek alapján körülhatárolt csoport és a politikai közösség között.” Bódig Mátyás: *Politikai filozófiai jelentésrétegek az alkotmányban. Állam és Jogtudomány*, 2002. 1–2. sz. 21. p.

így nem mondja ki, nehezen megoldható értelmezési vitáknak nyitva ezzel teret.⁴³

Magyarország felelősségének forrását Kis János az alábbi módon foglalja össze: „Elődeink közös magyar állam polgárai voltak. Az 1920. évi, igazságtalan béke éles határvonalat húzott közéjük. A mi őseink a határ innenső oldalán maradtak, vagy ide települtek át. Azoknak az ősei, akik ma a határon túl élnek, kívül rekedtek a magyar állam felségterületén. Nekünk nem érdemünk, hogy a határon belül vagyunk, ők pedig nem vétkesek abban, hogy a határon kívülre kerültek. Nekünk szerencsénk volt, nekik balszerencsénk, ennyi az egész. S mi mégis változatlanul élvezzük a magyar állampolgárság előnyeit, nekik pedig el kell szenvedniük a kisebbségi léttel járó hátrányokat. Ők fizetik meg az egykori Magyarország feldarabolásának hátrányait – helyetünk is. Ha ez így van, akkor a hazai politikai közösség nem csak a saját tagjaiért felelős; a határon túli magyarokért is felelősséget visel.”⁴⁴

Ugyanakkor az előbbi érvehhez mindenképpen hozzá tartozik egy kiegészítés, melynek egyik felét Kis János hangoztatta Monoron, nevezetesen az, hogy „A szomszédos országokban olyan magyarok élnek, és a következő évtizedekben még inkább olyanok fognak élni, akiknek nincs személyes közük a történelmi bűnökhöz, amelyet apáik vagy nagyapáik elkövettek, vagy nem követtek el”.⁴⁵ Ha az érvelést módosítjuk (hiszen bűnei a Magyarországgal szomszédos országok

⁴³ Halász Iván és Majtényi Balázs szerint „Ebben a kontextusban a magyar alkotmány klauzulája a „legnagyalekűbb”, hiszen a „határon túli magyarok sorsa” iránti felelősség meglehetősen sokféleképpen értelmezhető fogalom. Halász Iván–Majtényi Balázs: Magyarország és a szomszédos államok státustörvényei. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 105. p. Szerintünk azonban elsősorban negatív következményei vannak e fogalmak tág értelmének, hiszen, mint arra kitérünk, egymással szembenálló értelmezésük is lehetséges.

⁴⁴ Kis János: Nemzetegyesítés vagy kisebbségvédelem. *Élet és Irodalom*, 41. évf. 51. sz.

⁴⁵ Lásd *A monori tanácskozás 1985. június 14–16.* I. m. 144. p.

lakosainak is jócskán akadtak), akkor állíthatjuk, hogy a mai magyarok semmi módon nem felelhetnek azokért a körülményekért, amelyek közt elődeik kisebbségi sorsba kerültek. Hiszen nem éltek sem az első, sem pedig a második világháború idején. Ettől pedig tovább nő a morális érv ereje. S nem csak a Magyarországgal szomszédos országok nemzeti többségei irányában. Kötelességek erednek belőle a magyar kisebbségekhez tartozók számára is.

A felelősség fennállásának magyarországi elfogadásából szerintünk az következik, hogy kötelezettségek is erednek belőle, s ezek értelemszerűen a Magyar Köztársaság kötelezettségei.⁴⁶

Értelmezésünk szerint tehát a szövegnek a magyar állam alkotmányos kötelezettségek fennállását kellene leszögeznie a kisebbségben élő magyarokkal szemben, illetve az érvényes szöveg ilyen értelmezése volna a helyesebb. Ezen a vonalon továbbhaladva a magyar alkotmányosság elmúlt másfél évtizedének tapasztalatai okán nem mellékes hangsúlyoznunk, hogy mivel a Magyar Köztársaság alkotmányos kötelezettségéről van szó, ezek a pillanatnyi magyarországi politikai erőviszonyoktól függetlenül állnak fenn a magyar kisebbségekkel szemben. Következésképpen a kötelezettség nemcsak a magyar állam egy részét, hanem egészét terheli. A politikai pluralizmus alkotmányos alapelveinek szempontjából vizsgálva mindegyik kormány, és ami nem kevésbé fontos, mindegyik ellenzék kötelezettségéről van szó, amely a mindenkori kormány és ellenzék külön-külön és együtt is fennálló, közös felelősségére épül.

Az állam intézményeinek szempontjából pedig az egyes intézmények sajátos felelősségéről kell beszélnünk az alkotmányos felelősség egyes területeivel (például kulturális kapcsolatok, oktatásügyi kérdések stb.) kapcsolatban. Azaz általában az egyén – tehát a politikai döntéshozó is – morális felelősséget visel. Az állam egyes konkrét intézmények vo-

⁴⁶ Csakhogy a felelősség jellegének pontosítása nélkül a legkülönbözőbb intézkedésekről állítható, hogy megfelelnek az említett felelősségnek.

natkozásában pedig pozicionális felelősségről beszélhetünk.⁴⁷ Tehát azon területek iránti felelősségről, amelyek az adott intézmény hatáskörébe tartoznak.

Persze éppen a felelősség számon kérhetősége és a köteleességek érvényesíthetősége okán kell megvonnunk a magyar állam felelősségének és kötelezettségeinek határait, s ezen belül világossá kell tenni a határon túli magyarokkal foglalkozó egyes állami intézmények felelősségét, éppen a nemzeti felelősség legfontosabb területei felől tekintve a kérdésre.

Mindenekelőtt feltétlenül le kell szögeznünk, hogy a Magyar Köztársaság nyilvánvalóan nem egyedül felel a határain túli magyarokért, hiszen másik állam polgárai. Morálisan annak az államnak a felelőssége is fennáll, amelyiknek polgára az adott kisebbségi magyar. Csakhogy a nemzetállam más morális alapra épül, s nem ismeri el a kisebbségek iránti felelősségét. Ám ha az ember nemzeti szabadságának elvéből indulunk ki, akkor az államnak kötelessége védeni polgárai illetően szabadságát. Azaz a magyar kisebbségek nemzeti életének feltételeit más államnak is kötelessége megteremteni, nem csak Magyarországnak, mint ahogy Magyarországnak is ilyen kötelességei vannak saját nemzeti kisebbségeivel szemben.

Ha az ember nemzeti szabadságát természetes jogának tekintjük, akkor nem az állam eme felelősségének fennállásával van gond, hanem a felelősség el nem fogadásával. Következésképpen a Magyar Köztársaságnak nemcsak saját kisebbségei és a kisebbségben élő magyarok iránti felelősségét kell vállalnia, hanem azzal a problémával is szembe kell néznie, hogy szomszédjai nem fogadják el felelősségüket magyar kisebbségeik nemzeti szabadságáért.

A Magyar Köztársaság felelőssége eltér a saját polgárai iránti felelősségétől, beleértve a magyarországi nemzeti ki-

⁴⁷ Alan John Simons szerint a morális felelősség a forrása a pozicionális felelősségnek is, még ha az sajátos jelleggel is bír. Lásd Alan John Simmons: *Moral Principles and Political Obligation*. Princeton–New Jersey, Princeton University Press, 1979, 12. p.

sebbségek tagjait is, hiszen a kisebbségi magyarok nem polgárai. Felelőssége ezért korlátozott, tehát csak részleges lehet, minthogy azok a személyek, akikre irányul, más államok szuverenitása alá tartoznak, így azok felelőssége is vitathatatlan. És persze éppen ezért számon is kérhető.

Ám Magyarország részleges felelősségét az előbbi megálapítás nem teszi megfoghatatlanná. Mindenekelőtt leszögezhetjük, jóllehet az érintettek nem a Magyar Köztársaság polgárai, a mindenkori magyar politika jelentősen befolyásolhatja életüket. Nagyobb hatással van rájuk minden más országnál. Mindenekelőtt mintaként szolgál a kisebbségi magyarok számára. Továbbá politikai segítsége nélkül aligha volna esélye a magyar kisebbségeknek identitásuk megtartására. Nemkülönböztetve igaz ugyanez Magyarország kulturális életére, a magyar gazdaságra s a magyar közélet számos elemére.

Éppen ezért szerintünk átgondolhatók azok a területek, amelyeknél Magyarország valós felelősségéről beszélhetünk. Ehhez azonban először – épp a magyarországi konfliktusok okán – két kérdést kell tisztáznunk: először is, hogy mire vonatkozik a Magyar Köztársaság alkotmányos felelőssége, másodsor pedig, hogy kire.

Kezdjük az első kérdéssel, nézzük, mire is vonatkozik az említett felelősség! Az alkotmány megfogalmazása szerint a Magyar Köztársaság a határain kívül élő magyarok „sorsáért” „érez” felelősséget.⁴⁸

4.4. A nemzeti sors

Az első pillantásra költőinek tetsző fogalom aránylag pontosan értelmezhető. A szövegkörnyezetből következően aligha

⁴⁸ A fogalomhasználat mindenképpen figyelemre méltó. A posztkommunista országok alkotmányos értékrendjében megjelenő fatalizmust írja le James Jonson. Claus Offe nyomán olyan társadalmakként jellemzi őket, amelyek atomizáltan, az együttműködés egyetemes rendjétől elszakítottan látják magukat. James Jonson: *Inventing Constitutional Traditions: The Poverty of Fatalism*. In John A. Ferejohn (ed.): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, 87–90. p.

vonható kétségbe, hogy a határokon túli magyarok sorsáért érzett felelősség a kisebbségi magyarok nemzeti sorsáért viselt felelősséget jelenti. Még ha a szöveg nem is szűkíti a sors fogalmának jelentését, általános értelemben aligha lehet felelős e magyar emberek sorsáért, hiszen az emberi sorsnak olyan elemei is vannak, amelyek nem kötődnek államhoz, illetve nemzeti hovatartozáshoz. Éppen ez a kérdés okozott problémát a kettős állampolgárságról folytatott vita kapcsán a magyar állampolgársággal bírók szociális jogai, valamint a magyar állam gazdasági teherbíró képességének vonatkozásában.

Ugyanakkor a nemzeti sors problémaköre kapcsán először két egymással összefüggő kérdést kell tisztáznunk. Az első, hogy esetünkben mit is jelent a „sors” fogalma általában. A második pedig, hogy miben rejlik az emberi sors nemzeti tartalma.

A monori tanácskozás főbeszámolójában Csoóri Sándor a magyar kisebbségek nemzeti sorsa alatt mindenekelőtt erőszakos asszimilálásukat értette a szocializmus és a civilizáció összekapcsolásának rendkívüli eszközeivel. Nemzetállamaik félrevezetett tömegei s gyenge belső ellenzékük nem akadályozta e szándéknak.⁴⁹

Tehát a magyar kisebbségek nemzeti sorsának lényege államaik azon szándéka, hogy erőszakosan asszimilálják őket. Létezési állapotuk a folyamatos veszélyeztetettség, s erre az a helyes válasz, ha vállalják a küzdelmet nemzeti fennmaradásukért. Magyarországnak pedig segítenie kell őket küzdelmükben. Fontos megjegyeznünk, hogy vita főként Magyarország tényleges lehetőségeiről alakult ki,⁵⁰ magáról a segítségnyújtás szándékáról nem, a résztvevők között ebben a kérdésben nyilvánvaló volt az egyetértés.

De a sors fogalma tágabb jelentéssel is bír. Mivel adott esetben az előbbi is beleilleszthető, a fogalom értelmezése

⁴⁹ Csoóri Sándor: i. m. 32. p.

⁵⁰ Kis János mutatott rá Magyarország korlátozott diplomáciai lehetőségeire. Kis János: Korlátainkról és lehetőségeinkről. In *A monori tanácskozás 1985. június 14–16.* I. m. 85–95. p.

jelentős hatással lehet a kisebbségi magyarokról alkotott magyarországi felfogások formálódására, beleértve akár a szembenálló felfogások kialakulását is. Sors alatt általában az emberi élet meghatározottságát szokás érteni, olyan determináltságot, amelyiken nem képes úrrá lenni az érintett egyén, illetve embercsoport. A meghatározottság forrása lehet isteni, sőt akár istenek feletti akarat. De érthetjük alatta a történelem törvényszerűségei által diktált determináltság állapotát is.

Ha az előbbi két sorsfelfogás bármelyikét fogadjuk el, akkor az alkotmány szövege emberi eszközökkel megoldhatatlan önellentmondásba torkollik. A szlovákiai magyarok nemzeti sorsán ebben az esetben ugyanis csak maguk a történelem rejtett, az emberi szándék és akarat fölött álló erői, illetve az isteni gondviselés, esetleg szeszély fordíthat. Ha a kisebbségek nemzeti sorsát isteni akaratnak tekintjük,⁵¹ akkor leszögezhető, hogy Magyarország lehetőségei nem terjednek odáig, hogy változtasson rajta. A nemzet szent, vallásszerű közösség,⁵² amely emberfeletti akaratnak köszönheti létét. Következésképpen a Magyar Köztársaság politikai eszközökkel érdemben nem lehet közvetlenül cselekvő hatással a kisebbségi magyarok sorsára. Az isteni akaratra legfeljebb imádsággal, könyörgéssel lehet némi hatással lenni, ám az állam maga nyilvánvalóan nem uralhatja az isteni sorsot. Ebben a helyzetben azonban a magyar állam alkotmányos felelőssége megfoghatatlanná válik, hiszen nem áll az állam hatalmában, hogy a kisebbségi magyarok sorsára közvetlen hatással lehessen. Tehet ugyan ezt-azt, ebben-abbán segíthet a kisebbségeken, ám magán az isteni döntésen nem változtathat.

⁵¹ Találkozhatunk a nacionalizmus olyan felfogásával is, amely szerint a vallási identitással sok a közös vonása. Például Liah Greenfeld a hitszerű, valláshoz hasonlatos elemekre mutat rá. Lásd Liah Greenfeld: *The modern religion? Critical Review*, Vol. 10. No. 2. 169–191. p. Ám ha a nemzeti sorsot az isteni akarral azonosítjuk, akkor számolnunk kell ennek alkotmányos következményeivel.

⁵² A nacionalizmus ilyen értelmezését jellemezi Anthony D. Smith. Anthony D. Smith: *Chosen Peoples – Sacred Sources of National Identity*. New York–Oxford, Oxford University Press, 2003, 19–37. p.

Sőt egy alapvető fontosságú morális nehézséggel is szembekerül az isteni akarat el nem fogadása esetén, hiszen ezáltal megkérdőjelezi az isteni akarat helyességét. Azaz magát az isteni akarat fölé helyezi, hibásnak, igazságtalannak minősítve a mindenható döntését. Ezzel azonban magának az isteni akaratnak a jogosságát vonja kétségbe, s helyébe a maga által képviselt emberi akaratot kívánja állítani. Esetünkben tehát amennyiben a magyarok kisebbségbe szorulását isteni büntetésnek tekintjük, akkor egyben helyesnek és igazságosnak is kell tartanunk. Egyébként a gondviselés erkölcsi lényegét, tévedhetetlenségét kérdőjelezzük meg azt állítva, hogy vele szemben az embereknek van igazuk.

Sőt még csak azt sem állítjuk, hogy az embereknek általában lenne igazuk a büntető gondviseléssel szemben, hanem hogy igazunk nekünk magunknak van. Ezzel azonban egy újabb ellentmondásba sodródunk. A magyarok ugyanis nemcsak alkothatnak és alkotnak is erkölcsi véleményt a kérdésről, hanem a magyar kisebbségek felett domináns pozícióba jutottak közül azoknak a nemzeteknek egyes tagjai is véleményt alkotnak, akik mostani helyzetüket az isteni gondviselés jutalmaként értékelik nemzetük magyarok okozta korábbi megpróbáltatásaiért. S egy lélegzettel nyilváníthatják nemzetük múltbéli megpróbáltatásait igazságtalannak és méltánytalannak, s ezzel egyébként ők is ugyanabba az ellentmondásba bonyolódnak.

Azaz válaszolnunk kellene arra a kérdésre, hogy kinek az istene igazságos, s melyiküké dönt. Az isten nemzetivé változtatása ismert jelensége a modern nacionalizmusnak. Csakhogy az egyetemes igazságosság elveivel az alakuló nemzeti politeizmus döntési mechanizmusai aligha egyeztetetők össze, hiszen mindenki a maga isteni igazságát tartja egyedül helyesnek.

Maradna hát az ókori megoldás, nevezetesen az, hogy a sors nemcsak az emberek, hanem az istenek felett álló erő is egyben.⁵³ Csakhogy ebben az esetben még az imádsággal

⁵³ Robert Graves. *A görög mítoszok*. Bratislava, Madách Könyvkiadó, 1981, 10. c., valamint 10. 3.

történő befolyásolás lehetősége is elvész az emberek számára, hiszen az ilyen sors öntörvényű, s legfeljebb megismerni lehet egyik-másik jós segítségével, megváltoztatására azonban nincs semmilyen mód.

Ugyanakkor a másodikként említett, történelmi nemzetsors felfogása több tekintetben hasonlít hozzá, hiszen megváltoztathatatlan történelmi erővel kell számot vetnie az embernek. Persze az egyik különbség látszólag abban áll, hogy nem jóskok jelzik előre a jövőt, hanem magukat tudósoknak minősítő értelmiségiek, a modern tudomány racionális eszköztárát alkalmazva. A tudomány világában ugyanis pontosan nyomára kell jutni az egyébként feltárható és megérthető, de persze megváltoztathatatlan erő mibenlétének.

E sorsot feltárandó tehát első feladatunk a magyarok nemzeti sorsát meghatározó történelmi erő megnevezése és jellemzése volna. Nyilvánvalóan nemzeti erőről lehet csak szó, hiszen a magyarok nemzeti sorsát determinálja.⁵⁴ E rejtetten ható, de persze egyesek által felismerhető történelmi erő legismertebb interpretációja a nemzetek (esetleg fajok) történelmileg meghatározott harcának elképzelése.

Ha elfogadjuk létezését, akkor Magyarország ennek a harci törvénynek engedelmeskedve vívta világháborúit, s maradt alul az ugyanennek a törvénynek engedelmeskedő ellenségeivel szemben. Következésképpen ez az oka, s nem más, oly sok magyar kisebbségbe szorulásának. Fel kell tehát ismernie minden magyar embernek, hogy az ellenséges viszony eleve adott, nem emberi választás kérdése. Csak hogy így Magyarország szomszédjainak felelőssége is elmosódik, hiszen ők sem választhatnak igazságos és igazságatlan háború között.

⁵⁴ Ulrich K. Preuss úgy veti fel a problémát, hogy ki, illetve mi alkotja a nemzetet, a démos vagy az etnos. Ezen az úton haladva szerinte nemcsak Karl Meineckéhez juthatunk el, hanem Carl Schmidthez is, és persze Kelet-Európa etnicista nemzetfelfogásaihoz. Lásd Ulrich K. Peuss: *Constitutional Powermaking of the New Polity: Some Deliberations on the Relations Between Constituent Power and the Constitution*. In Michel Rosenfeld: *Constitutionalism, Identity, Difference and Legitimacy*. Durham and London, Duke University Press, 1994, 147–155. p.

A felfogás másik következménye, hogy elfogadása esetén a felek nem választhatják a nemzetek közötti békét, hiszen a másik fél is a harc törvényének engedelmeskedik, ő sem tehet másként. Minthogy törvényszerűségről van szó, nemcsak a múltban nem volt, hanem ma sem reális más nemzeti magatartás, mint a küzdelem. Méghozzá minden, a jelen körülményei közt felhasználható eszközzel. A nemzeti megbékéléssel való őszinte kísérletezés pedig kifejezetten veszélyes, hiszen gyengíti a nemzeti harci morált. Következésképpen negatív felelősségük csak a harc történelmi törvényét fel nem ismerő béke- és megegyezéspártiaknak van. Viszont a küzdők, a harcolók csak azt teszik, amit a történelem és a természet rendje szerint tenniük kell.

Azonban ez az elképzelés is feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet, hasonlóan az isteni akarat sorsfelfogásához. A nemzeti harc történelmi törvényének logikája ugyanis azt diktálja, hogy a mostani helyzeten végső soron csak egy újabb összecsapás tudna változtatni. (Persze Magyarországnak kellene diadalmaskodnia, a korábbi győzők pedig a vesztesek közé kerülnének, hiszen a folyamatos magyarelles nemzeti harcot vívó szomszéd nemzetek lényegileg ugyanannak a erőnek az eszközei, mint a magyarok.)

Az elképzelés ezért rejtetten egy újabb háborús konfliktust feltételez, amely – még ha sokak számára nyilvánvaló is – szörnyű pusztítással járna, kimenetele bizonytalan volna, következményei pedig kiszámíthatatlanok lennének. Azaz nemcsak a nemzeti diadallal, hanem a nemzeti romlással is járhatna, de áldozatokat mindenképpen követelne. S ami nem kevésbé fontos érv: ilyen háborúk nem is lehetségesek Európa integrálódó felében, hiszen a 20. századba taszítanak vissza az Európai Unió államait, népeit végképp megfosztva a nemzetközi versenyképesség reményétől is. Végül pedig, feltételezésünk szerint, Magyarország lakosainak döntő többsége nem szeretne sem ilyen, sem pedig másféle háborút, de hasonló véleményen van a határon túli magyarok többsége is. Megjegyezhetjük, hogy napjaink kampányátláthatóságát látva mindenekelőtt a harmadik érv okán nem válik az elképzelés végkövetkeztetése félnyilvánosan hangoztatott politikai

programmá. A háború akarása nélkül viszont értelmüket veszítik kiindulási pontjai, hiszen a nemzeti harc elengedhetetlen feltétele a nemzet többségének meglévő tényleges, nem csak képletes háborús szándéka, vagy legalább e szándék felébrésztésének lehetősége.

Ugyanakkor nem kétséges, hogy a szomszédos országokban uralkodó magyarságfelfogás nem ritkán erősen ellenséges, de mérsékeltebb változatában is gyanakvó. S ebben nemcsak a történelmi múlt, hanem a jelenkor érdekviszonyai és uralkodó eszméi is szerepet játszanak.

A lehetőségek köre aránylag tág. Több olyan társadalom- és államfelfogást is kínál korunk, amely a társadalom és állam lényegét az emberek közötti konfliktus valamely formájában látja.

Térségünkben az egyiket posztleninizmusnak nevezhetjük. Posztleninizmus alatt az eredeti eszme lehető legtöbb elemének megőrzését, illetve olyan, a rendszerváltás nyomása miatt elkerülhetetlen változtatásait értjük, amelyek formálisan megszüntetve a lehető legtöbbet őrzik meg a korábbi ideológiából a lehető legtöbb ember számára. Az ideológiai forma változtatásával az eszmei tartalom lehető legnagyobb állandóságának megtartása a cél, amit a rendszerváltás közhangulatában az eredeti tartalomhoz közel álló eszmeáramlatok némely elemének, esetenként az adott eszmeáramlat külső formai elemeinek átvételével oldhat meg dialektikusan az ideológiai problémákkal szembesülő.

Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a harc eredetileg a külső és a belső ellenséggel vívott osztályharc eredeti marxista értékrendjének kellene – a leninizmushoz hasonlóan – új formát adni általuk, akkor az ilyen igyekezet nyilvánvalóan a legkülönbélebb kombinációkat eredményezheti. A módszer pedig még tovább bonyolítja a helyzetet. Az ideológiává tett filozófia leninista értelmezése ugyanis eszközként tekint az érvek rendszerére a hatalmi cél eléréséhez. Mértéke a következmény, tehát a győzelem. Ebben az értelmezésben viszont formálisan más ideológiák is célszerűek lehetnek. Az ideológiai célszerűség elve pedig tovább szaporíthatja a lehetséges kombinációkat. Egyszerre jelenhet meg a nacionalizmus a szocializmus-

sal, az elitelmélettel, az utilitarizmussal. Találkozhat a térség nagytőkeellenes kistermelői, népi politikai hagyományvilága az osztályharc szükségességét felismerő elit képével.

Az egyik lehetséges eredmény tehát az a populizmus lehet, ahol az inkonzisztens értékrendek kavalkádjában a hatalomszerzés és hatalommegtartás vélt sikere jelenti az első számú vezérelvet. A vezetett s egyébként lenézett tömegnek pedig a politikai döntéshozatalban az érzelmi azonosuláson alapuló részvétel képzetét kínálja. Látszólag egyfajta vegyes konzervativizmusról van szó, hiszen a politikai hagyományvilág korábbinál sokkal szélesebb skálája jelenik meg a politikusok eszköztárában. Ám a korábbiakhoz képest ez a felfogás magukat az eszköztár alkalmazóit morális elvekkel nem köti. Felfogásuk lényege a hasznosság, azaz a politikai eredményesség. Politikai emberképük az eredeti eszméket már elsősorban az előrejutás eszközének tartó, lényegében csak a szinte mindenkivel vívott állandó harc eszméjét valló késő kommunista funkcionáriusok s a mögöttük álló ideológusi feladatokat ellátó hivatalnokértelmiség tapasztalatai és tudása által megalkotott kép. Még a rendszer utolsó szakaszában megerősödő agresszív kisebbségellenes nacionalizmusuk használhatónak tűnt a rendszerváltók legitimitásának aláásására és sajátjuk megújítására. Ebben pedig közeli szövetségesre találtak az alig régebbi tekintélyuralmi, valamint a fasiszta hagyományvilág jelenlegi érdekelvű használóival. Ez a politikai értékrend is része a magyar kisebbségek sorsának.

Éppen ezért nemcsak a magyar kisebbségek helyzetével, hanem a helyzetet a jelenben okozó értékrenddel is számot kell vetniük mindazoknak, akik alkotmányos kötelezettségüként nem pusztán adottságnak tekintik a sorsot, hanem tette sarkaló emberi kihívásnak. A magyar nemzet értékrendjében a sorsnak ez a felvilágosodásban gyökerező felfogása is jelen van.⁵⁵

⁵⁵ „A sors a maga menetelét az emberiségben sem teszi oly láthatóvá, hogy azt minden szem olvashassa. Sokan tekintetet sem fordítanak rá; sokan azt hiszik, hogy nékiek figyelmeznem sem szükséges, mivel az különben is a magáét megteszi; sokan olvasni akarják, de a betűk jelenté-

Azt a kérdést kell hát feltennünk, hogy vannak-e eszközei Magyarországnak a nemzeti ellenségképen alapuló nemzetfelfogás megváltoztatására szomszédjainál?

A válaszhoz azonban számba kell vennünk a magyar kisebbségek iránti alkotmányos felelősség további magyarországi felfogásait, valamint Magyarország és szomszédjai alkotmányos értékrendjének viszonyát.

sét nem tudván, csak találgatnak, s idegennemű dolgokat tévelygőleg fejtegetnek ki; csak kevés szerezte meg magának a tehetséget, az örök folyamat a maga tisztaságában felvehetni. S ezen kevesek sem dicsekedhetnek, mintha tekinteteik minden időben egyformán élesek lennének. Az emberiség sorsnak enged; de nem mint rabszolga. Mindenkinek lehet szabad akaratra felemelkedni. Földből egyéb nem jöhet ki, mint amit a természet belé alkotott; de vizsgálat és munka a természeti anyagokból mennyi ezer meg ezer alakot állíthatnak elő, ilyképpen a természetben nem létezőket! Azért ne hidd, mintha ember születnék kész tehetséggel, mint atyja fejéből Pallas Athene. Kebledben és fejedben ezerféle erő szendereg, mit felkölteni, s kifejteni és alakítani tennel. Ugyanazon személy teheti magát jóvá vagy gonosszá, bölcsé vagy esztelenné, indulat és körülmény rabjává vagy urává; s ez az, ami az emberben szabad akarathoz mondatik. Isten teremtett, s azt ember nem teheti; de a teremtés által letett anyagnak alakot adni, vagy azt alakról alakra változtatni magában és magán kívül: ez az emberiség hatalmi és szabadsági nagy köre. Időt kívánó, nagy tervet egész nemzet karakterén s hajlandóságain építeni sikerrel lehet; sokaságon építeni vakmerőség, azt csak szempillantatnyi végrehajtásra lehet használni; egyes embereken egyetemi tervet alapítani tapasztalatlanság. Ezekkel csak segédképpen élhetsz, ha őket jól kiismerhetted, s annál fogva vagy tisztáknak találtad, kik bizodalmat meg nem csalják, vagy gyengéknek, kiket tetzés szerént vezethetsz. Az elsővel sokra mehetsz; ez utolsók csak addig tiéd, míg csel vagy történet szerént más kézre nem jutnak. Vagynak emberek, mint az állóvíz, mely bizonyos határokon áll, de tepsed, s haladásra nem való. Mások, mint a csendes folyam, mely akadály nem lévén, szokott útját egyformán járja. Amazoknak hasznát nem vehetni; ezeken pedig próba nélkül nem építhetsz. Vess útjukba akadályt, vagy várd, míg mások vetni fognak; s ha ekkor az akadállyal meg nem küzdve másfelé folynak, csak gyengéiket használhatod; ha pedig megküzdnek, s küzdenek lankadatlan, fúzd őket kebeledhez. Ily küzdők egyesülete bölcsesség által vezetve a legszebb társaság” – írja Kőlcsey Ferenc: *Parainesis Kőlcsei Kálmánhoz* című művében.

4.5. Kikre vonatkozik az alkotmányos felelősség?

A magyar kisebbségek iránti alkotmányos felelősség mibenlétéhez azt is meg kell vizsgálnunk, kik az alanyai a Magyar Köztársaság alkotmányos felelősségének. Az alkotmány szerint „a határain kívül élő magyarok” sorsáért érez felelősséget a Magyar Köztársaság, s ezzel a probléma az első pillantásra meg is oldódott. A megfogalmazásnak az egyik problémájára mutat rá Halász Iván és Majtényi Balázs, nevezetesen arra, hogy nem tisztázza az állampolgárság kérdését, azaz kérdéses, vonatkozik-e a határon túli magyar állampolgárokra, másrészt pedig az sem világos, hogy vonatkozik-e a határon belültre, azaz Magyarországra költözködő magyar állampolgársággal nem bíró magyarokra.⁵⁶

Ám az elmúlt másfél évtized tapasztalatai alapján a fenti szövegrészletnek más értelmezési lehetőségeit is számba kell vennünk. Az egyik szerint Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik, illetve mindenekelőtt rájuk. A második szerint a felelősség a határon túli magyarokra mint kollektívára vonatkozik, s csak ennek vonatkozásában az egyénekre mint a megszabott kollektíva tagjaira. A harmadik szerint Magyarországnak nincsen ilyen felelőssége. A negyedik értelmezési lehetőség szerint a felelősség mindegyik határon túli magyarra vonatkozik.

Ha az első lehetőséget választjuk, tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik, akkor az alábbi nehézségekkel kerülünk szembe. Először is a Magyar Köztársaság „határain kívül élő magyarok” megfogalmazásából az alkotmányos felelősség vonatkozásában magyar és magyar ember között semmiféle különbségtétel nem következik. Magából a szövegből az sem ered, hogy a magyar állam a magyar kisebbségek bármelyik csoportja

⁵⁶ Lásd Halász Iván–Majtényi Balázs: A Magyar Köztársaság alkotmányának „nemzeti felelősségi klauzulája”. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. I. m. 93–104. p.

íránt ne tartozna felelősséggel. Továbbá az alkotmányszöveg nem is osztályozza a határon túli magyarokat, azaz nem beszél első osztályú, másod-, esetleg harmadosztályú magyarokról. Következésképpen a szövegből nemcsak magyar állam egyes magyarok iránti felelősségének hiánya nem ereszthető, hanem a kisebbségi magyarok egyes csoportjai iránti lényegileg különböző felelőssége sem.

Az alkotmány alkalmazáskor a felelősség eltérő mértékét valló alkalmazó hasonló problémával kerül szembe, mint az egyes magyarok iránti felelősség hiányát valló. Bármilyen különbségtétel esetén indokolnia kell a megkülönböztetést. Azaz a magyar államnak meg kellene indokolnia, miért felelős egyes kisebbségi magyarokért, és miért nem tekinti felelősnek magát másokért, illetve miért felelős az egyikért inkább, mint a másikért.

És persze az indoklásnak összhangban kellene állnia az alkotmány idézett szövegével, ami nehezen megoldható probléma. Értelmezésünk szerint az idézett szöveg a felelősség feladásának csak egy lehetőségét engedi meg, nevezetesen: a magyar állam nyilvánvalóan nem felelős azok iránt, akik nem magyarok, abban az esetben sem, ha elődeik 1918 előtt Magyarország polgárai voltak. Az eltérő felelősség elvére pedig nem is utal az alkotmányszöveg. Éppen ezért mindkét elvhez pótlólagos magyarázatot kell fűzniük mindazoknak, akik érvényesíteni szeretnék.

Ahhoz tehát, hogy a magyar állam tisztségviselői különbséget tehessenek kisebbségi magyar és kisebbségi magyar között, a nemzeti megkülönböztetés elvének valamelyik változatát kell alkalmazniuk. Ehhez azonban az elvnek olyan morális alapra kell támaszkodnia, amely egyszerre rendelkezik a politika számára iránymutató erővel a napi politikai döntéseknél, valamint elég mélyen gyökerezik az alkotmányosság valamelyik jelentős elképzelésében. A nemzeti megkülönböztetésnek a határon túli magyarokkal szemben alkalmazott elve ezért nem válhat el az adott döntéshozó Magyarországon érvényesíteni kívánt értékrendjétől. S most vegyük számba az elv jellegét és érvényesítésének lehetséges következményeit a magyar kisebbségek nemzeti életében!

4.6. A felelősség hiánya

A vita során megjelent egy olyan álláspont is, amelynek lényegéből az következik, hogy ilyen felelősség nem létezik. Az álláspont szerint a magyar nemzetet a Magyar Köztársaság polgárai alkotják.⁵⁷

Ebből az állításból pedig az következik, hogy a magyar állam nemzeti felelőssége saját állampolgáira vonatkozik, s náluk véget is ér, hiszen más államok polgárai nem a magyar, hanem egy másik „politikai nemzet” tagjai.

Az állásponttal kapcsolatban azonban több észrevételt kell tennünk. Az első történelmi. A francia nemzetfelfogás alkalmazása éppen most, a határokon túlra került magyarok esetében ugyanis nemcsak aktuálpolitikai jelentőséggel bír, hanem egyben a történelmi Magyarország nemzetfelfogásának utólagos igazolása is. Azé a nemzetfelfogásé, amellyel szembeszegültek a felfogás szerint egyébként politikai közösségként nem is létező nemzeti kisebbségek. S minthogy magukat nemzetileg elnyomva érezték, az első adandó alkalmalomból felbomlasztották Magyarországot. Ennek következtében pedig a magyarok egy része került kisebbségbe. Azaz sok magyar kisebbségbe szorulása többek között ennek a nemzetfelfogásnak a következménye.

Továbbá ha a felfogást helyesnek tartjuk, akkor nemcsak Magyarországon, hanem másutt is érvényesnek kell lennie. Következésképpen Európa nemzeti kisebbségei, illetve kisebbségben élő nemzeti politikailag nem is léteznek, legfeljebb annyit engedhetünk meg, hogy országuk többség által megszabott nemzetének kissé furcsa részei. Ebből pedig

⁵⁷ „A döntő pont azonban az, hogy *nincs* országhatárokkal szétzabdalt magyar nemzet. Ha tudniillik a nemzetet politikai kategóriaként kezeljük, akkor magyar nemzet csak egy van: a magyar állampolgárok együtt élő közössége. És ha a határon túli magyarok közül bárki (egyénilag) vagy akár mindegyikük (természetesen szintén egyénilag) tagja akar lenni e politikai-nemzeti közösségnek, arra megvannak a megfelelő eljárások: átköltözhet Magyarországra, és nem sok idő múltán magyar állampolgárságot kaphat.” Búr-Baky Miklós: Az alkotmány őre. *Magyar Narancs*, XVII. évf. 35. sz. (2005. szeptember 1.) 42. p.

a francia jogfelfogás is következik, nevezetesen az, hogy sajátos jogaiknak nincs nemzeti alapjuk. Úgy látszik, még Magyarországon sem lehet elégszer hangoztatni, hogy léteznek ilyen jogok az Európai Unió államainak többségében. És ha ennek kimondásától óvakodnak is a fenti felfogás hangoztatói, álláspontjuk logikája szerint e jogokat nyilvánvalóan helytelenül ismerték el számos országban. Tehát nem lehet nemzeti alapja például a finnországi svédek, a katalánok és sok más népcsoport sajátos jogainak.

Persze az álláspont valamiféle antiuniverzalista konzervatív magyarázatával is meg lehet próbálkozni, ám ehhez helyi hagyományok kellenének. Tehát a 21. században abból kellene kiindulnunk, hogy a jognak csak hagyományos gyökere van. Csakhogy Magyarországon hol is van ez a hagyomány? Az ötvenes években? A kádárizmus időszakában? Aligha. Vagy térjünk vissza a 19. század jogfelfogásához?

A felfogás legfőbb gyengéje azonban nem az előbbieken rejlik, hanem az egyetemes emberi jogok értékrendjéhez fűződő viszonyában. Abban, hogy az ember nemzeti besorolása kapcsán az érintettek véleménye nem számít. Maga az egyén nem döntheti el, melyik nemzethez tartozik, mások teszik ezt meg helyette. Akár akarata ellenére is. Mások szabják meg nemzethez tartozásának kritériumait, és ők közlik vele, hogy meggyőződésétől függetlenül melyik nemzethez is tartozik, nem törődve azzal, hogy önmagát minek tartja.

A francia nemzetfelfogás⁵⁸ hangoztatásával éppen a magyar kisebbségek vonatkozásában azonban az érv használói Pandóra szelencéjét nyitogatják. Ha ugyanis emberekről, megkérdezésük nélkül, mások dönthetik el, melyik nemzethez tartoznak, akkor megtehetik ezt maguk az érintettek is. A megalázottak és elkeseredettek válasza ismert: a nemzet-

⁵⁸ Tehát a politikai nemzet felfogásának érvényre juttatásával, mely szerint a nemzeti hovatartozás az állampolgárság függvénye. Lásd Gonthier-Louis Fink: *Das Bild des Nachbarvolkes im Spiegel der deutschen und der francösischen Hochaufklärung (1750–1758)*. In *Nationale und kulturelle Identität*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1991.

felfogás német változata kulturális nacionalizmus.⁵⁹ Morális alapzatává pedig a dekadenciába hullás megállításának küldetését teszik,⁶⁰ ami persze küldetésességében sok mindegyre jogosítja fel véghezvivőit.

Esetünkben általa éppen az államnemzeti változat hangozóiról jelenthetik ki, hogy nem magyarok, hiszen az igaz magyar lélek és szellem nyoma sincsen bennük, hiszen az ilyenek nem tartozhatnak ahhoz a nemzethez, amelyik mindig talpra tudott állni a történelem legsúlyosabb megpróbáltatásai után is.

Ám egy második érvelési mód is megjelenhet. Az államnemzeti felfogás hirdetőinek kirekesztése a nemzet közöségéből nemcsak a hatalom központosításához szükséges veszélyideológiákból táplálkozhat, amelyet egyébként szívesen hangoztatnak a magukat a néplélek kifejezőinek tartók, hanem abból az érvből is, hogy a másik fél is hasonlóan cselekszik, ha érdekei éppen ezt diktálják, és persze módja is van rá. A különbség csak annyi, hogy nem kulturális sajátosságai alapján, hanem állampolgárságuk szerint döntenek el, ki a magyar, s ki nem.

Előzetesen elegendő annyit leszögeznünk a politikai nemzet felfogásának mostani alkalmazásáról, hogy kívül esik a nemzeti konszenzus határán. Senki sem fogadhatja el, aki magyaroknak tartja a határon túli magyarokat.

Minden magyarnak, sőt minden embernek joga van eldönteni, hogy melyik nemzethez tartozik, saját belső meggyőződése alapján.⁶¹ A nemzeti identitás megválasztásának

⁵⁹ Lásd Isaiah Berlin: *Az emberiség göcsörtös fája*. I. m. 344. p.

⁶⁰ Lásd Gonthier-Louis Fink: *Das Bild des Nachbarvolkes im Spiegel der deutschen und der französischen Hochaufklärung (1750–1758)*. In *Nationale und kulturelle Identität*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1991, 492. p.

⁶¹ Például Will Kymlicka szerint az adott társadalom tagjainak közös identitása előfeltétele a nemzeti csoportok összetartozásának. Éppen ezért az egyén szabadságának is részét kell alkotnia. Jóllehet Kymlicka ezt az elvet a nemzetállam feltételei közt a nemzeti többséggel szemben hangsúlyozza, ám nyilvánvalóan érvényesnek kell lennie a kisebbségen belül is. Lásd Will Kymlicka: *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon Press, 173–174., 188. p.

szabadsága immár nemcsak morális elv, hanem a nemzetközi jognak is részévé vált.⁶² Sérült nemzeti identitású közép-európai világunkban azonban nemcsak egy morális elvet sért, aki kétségbe vonja az identitásválasztás szabadságát, hanem egyben ilyen társadalmi példát is mutat, s másokat is erre ösztönöz. Egy ponton pedig magát is elérheti a hullám, az ő saját nemzeti identitása is megkérdőjelezhető, és saját kirekesztése előtt is megnyitja a kaput. Érv tudniillik mindig van rá, és keresői már régen megtalálták.

Az államnemzeti felfogás kapcsán azonban feltétlenül szólnunk kell még egy ki nem mondott következményéről, még ha hallgatnak is róla az álláspont kultúrnemzeti kritikussai, legyenek akár magyarországi, akár határon túli magyarok. De nem említik maguk az államnemzeti felfogás mostani alkalmazói sem. Az állampolgárság alapján történő nemzeti besorolás ugyanis a magyarországi nemzeti kisebbségeket is megfosztja annak lehetőségétől, hogy maguk döntsék el, melyik nemzethez tartoznak, még ha ezt nem is mondják ki a mostani vitázók. Pedig elhangzott ez már nem is egyszer. Magyarok nyilvánította őket a hivatalos magyarországi politika az első világégést megelőzően, majd részben kulturális érveket használva hol magyarnak, hol másnak, sőt esetenként a magyartól idegen elemnek a második világégés előtt, alatt és után – máig ható eredménnyel.

Azok a magyarországi polgárok, akik nem tulajdonítanak különösebb fontosságot annak, hogy a magyar kisebbségek megmaradjanak magyarnak, főként arra számítanak, hogy a kisebbségek felszámolása után az ország szomszédjai békébben, sőt esetleg barátságosan viszonyulnak Magyarországhoz, hiszen számukra megszűnt egy fontos veszélyforrás, Magyarország pedig megszabadult egy tehertől, ami miatt folyamatosan gondot jelentett a jószomszédi kapcsolatok ápolása.

Csakhogy aligha lehetünk biztosak abban, hogy a nagy a nemzeti kisebbségek felszámolására törő magyarelles na-

⁶² Például UN Universal Declaration of Human Rights article 15.

cionalizmus megszűnne éppen annak következtében, hogy nagy győzelmet arat. Ennek a nacionalizmusnak más a természete, mint az előbbi racionális kalkulációnak. Erős irracionális jellege akkor is hosszasan élte a gyűlöletet, ha az ésszerűség mást kívánna.⁶³ Persze úgy is érvelhetnénk, hogy megszűnne a magyarellenességhez fűződő érdek, hiszen nem lenne magyar kisebbség. A magyarellenességnek azonban eddig is elsősorban belpolitikai okai voltak. Szisztematikus nemzeti félelemkeltéssel hatalomra lehetett kerülni, s hatalmon lehet maradni. Maguktól aligha adják fel ezt a hatékony eszközt azok, akiknek politikai vagy akár publicisztikai, tudományos, közigazgatási karrierje függ tőle akár kisebb, akár nagyobb mértékben. Akik az állami szuverenitás eszméjének szerves részévé tették az ellenségképzést,⁶⁴ azok önként aligha hajítják sutba a kulturálisan megalapozott, sokszor sikerrel használt, nagy tömeghatással bíró kedvenc nemzeti ellenséget.

Egyszóval baráti kapcsolatra ebben az esetben sem lehetne számítani, sőt. Ha csak nem sikerül gyengíteni az ellenségképzés alapját képező értékrendet.

Arról nem is beszélve, hogy a magyar kisebbségek felszámolása akkor is több generáción keresztül húzódna, ha semmilyen segítséget sem kapnának a magyar államtól.

⁶³ Ha a nemzeti identitást a lelkeket uraló szenvedélyként erősíti az állam. A nacionalizmus ilyen interpretációja egészen John Stuart Mill felfogására vezethető vissza, és jelenleg is többen értelmezik ekképpen a jelenséget. Például lásd Isaiah Berlin: *Az emberiség göcsörtös fája*. I. m. 336. p.

⁶⁴ Carl Schmidt szerint az állami szuverenitás lényegi eleme az ellenség megválasztásának joga. Lásd Carl Smidt: *A politikai fogalma*. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attrator, 2002, 18–25. p.

Öllös László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008. 160 p.

5. Felelősség és támogatás

Nyilvánvaló, hogy a magyar kisebbségeknek szükségük van magyarországi segítségre. Egyrészt azért, mert egyedül nem képesek kivívni nemzeti jogaikat. Másrészt azért, mert a szomszéd nemzetek félelmének forrása együtt ered a kisebbségi magyarokból és Magyarországból. A kisebbségi magyaroktól maguktól aligha félnének Magyarország szomszédsága nélkül. Magyarországgal együtt azonban már felkelhető és táplálható veszélyérzetük.

Továbbá mert szervesen kötődnek a magyar kultúra egészéhez, amire fejlődésükhöz, nemzeti megmaradásukhoz akkor is szükségük van, ha minden igényelt jogukat megadná államuk, ha nemzetileg elismert részévé válnának az ország politikai közösségének, sőt a társadalom életének minden fontos területén megfelelő pozíciókat szereznének.

A politikai támogatás azonban sajátos természettel bír. És éppen ezért a magyar állam dönthet úgy – ha akar –, hogy a politikai támogatást elválasztja a támogatások egyéb formáitól. Nem kell a kisebbségi társadalom támogatását a politika alá rendelnie, nemzeti életük egyes területeit segítheti saját természetüknek megfelelően.

Ugyanakkor a politikai támogatások rendjében is indokolható, hogy a pillanatnyi hatalmas érdekeken túl általános szabályok is érvényesüljenek. Nemcsak azért, mert a politika az ember nemzeti mivoltának lényeges eleme, hanem azért is, mivel egy nemzeti kisebbség a politika általános nemzeti dimenzióján túl sajátos problémákkal is szembesül.⁶⁵

⁶⁵ Az egyéni autonómia és szabad választás elvére épülő asszociáció adta szervezeti rend a kisebbségek körében is sokkal hatékonyabb, mint

Vegyük hát számba azokat azokat a nemzetinek nevezett közös célokat, amelyekre a magyar kisebbségek politikai szervezeteinek deklarált erőfeszítései irányulnak!⁶⁶

– *Politikai képviselőtüket tekintetében a kisebbségi magyarok minden szinten szeretnének képviselőtöz jutni az adott állam képviselőti testületeiben. Azaz képviselőt akarnak az ország parlamentjében, megyei önkormányzataiban, esetleg sajátos jogállású területek önkormányzataiban, valamint természetesen a települési önkormányzatokban. Ugyanakkor a parlamenti képviselőt megléte, illetve reprezentativitása mindegyiknél problémát jelenthet leszavazhatóságuk okán, tehát nemzetiségi céljaik elérése tekintetében nem eléggé effektív.*

– *Szeretnék elérni a magyar nyelv hivatalossá tételét.*

Mint tudjuk, az európai nacionalizmusok az esetek többségében egyben nyelvi nacionalizmusok is voltak. Az adott ország egy élő nyelvet kívánt az állam nyelvévé tenni, s ezzel azt is el akarta érni, hogy ez a nyelv uralja a közéletet. Ennek kellett az irodalom és tudomány nyelvévé válnia, így olyan modernizált formát öltött, amely előnyösebb helyzetbe hozta más nyelvekkel, illetve nyelvjárásokkal szemben. A modernizált hivatalos nyelv ismerete és használata így nemcsak az állammal való kapcsolat feltételévé, hanem egyben társadalmi követelményé válik.

a centralizált. A kisebbségnek lehetővé kell tennie, hogy saját magán belül is létezhessenek kisebbségek. Veit Bader az így kialakuló asszociatív demokráciát jobb és egyben eredményesebb megoldásnak tekinti. Lásd Veit Bader: Associative democracy and minorities within minorities. In Avigail Eisenberg and Jeff Spinner-Halev: *Minorities within Minorities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 319–322. p.

⁶⁶ Természetesen mindegyiküknek vannak sajátos céljaik is, amelyeknek szintén nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítanak. Egyébként a felsorolás alapjául elsősorban a Bárdi Nándor és Éger György szerkesztésében megjelent *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999* című, a Telemi László Alapítvány által 2000-ben megjelentetett kötet szolgál.

A magyar kisebbségek nem kevesebbet szeretnének elérni, mint nyelvük egyenjogúsítását, azaz hivatalos használatának jogát. Ugyanakkor egyikük sem szorgalmazta a magyar nyelv hivatalossá tételét az adott állam teljes területén, de ott, ahol élnek, azaz helyi és regionális szinten, igen. A két egyenrangú regionális hivatalos nyelv nem ismeretlen jelenség Európában, tehát működő mintákra is támaszkodhatnak azok, akik az elképzelést részletesen szeretnék kidolgozni országukban. A célkitűzés kétségkívül jelentős ellenáltsba ütközik országaikban.

– *Maguk kívánják igazgatni oktatásügyüket és kulturális életüket.*

A kisebbségi magyarok 1989 után kétféle elvárást fogalmaztak meg az oktatási intézményrendszerükkel kapcsolatban. Egyrészt szeretnék, ha volna magyar iskola az általános és középiskolák mindegyik típusában. A másik igényük pedig a felsőoktatással kapcsolatos. Szeretnék, ha saját felsőoktatási intézményeik lehetnének.

Kulturális intézményrendszerük vonatkozásában két egymással összefüggő igényről beszélhetünk. A kisebbségi magyarok szeretnék, ha kulturális intézményeik számarányukhoz mértén olyan támogatást kapnának, mint a többségi nemzet hasonló intézményei. Ez alatt általában arányos pénzügyi támogatást értenek. Ám fel kell hívnunk a figyelmet két további támogatásforma fontosságára, a kulturális életük és oktatásügyük politikai segítésére, valamint nyilvános megbecsülésére az állam tisztségviselői részéről.

S a kisebbségeknek minderre persze kulturális életük minden szintjén szükségük van. Tehát nemcsak országos intézményeik, hanem a helyiek és a regionálisak is hasonló támogatásban és elbánásban részesüljenek, mint a többségi kultúrához tartozók.

A második igény kulturális intézményeik és intézményrendszerük fejlesztésének joga és tényleges lehetősége. Elvárják, hogy az államhatalom ne tiltsa, illetve ne akadályozza meg új kulturális intézmények alapítását, valamint a meglévők továbbfejlesztését. Továbbá hogy a közvetlen tiltáson kívül ne is késleltesse mindezt.

Fejlődésük késleltetése ugyanis szintén asszimilációjuk eszköze.

– *Országuk belső területi felosztását tehát megyéik, járásaik, községeik határát oly módon szeretnék megvonni, hogy a magyarok minél kisebb számban váljanak regionális kisebbséggé.*

A magyar kisebbségek szeretnék olyan területi státust szerezni, amelyben sajátos jogaikat területhez kötötten is gyakorolhatják. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a föderáció szimmetrikus modellje, amelyben az ország területi felosztása a parlament szerkezetét is adja, s a parlament szerkezetét is meghatározza, nem szerepel a magyar kisebbségek céljai közt.

A területi autonómia aszimmetrikus modellként már gyakrabban jelenik meg a kisebbségi pártok céljai közt. Ugyanakkor ezt a modellt éppen a magyar kisebbségek szórt településszerkezete és a vegyes lakosságú települések és régiók miatt csak néhol lehet megvalósítani.

Eközben a magyar többségű területeknek sajátos hatásköröket juttatnának éppen a kultúra, az oktatásügy, a nyelvhasználat területén.

Továbbá azt kívánják, hogy ezek a jogok és lehetőségek a regionális és helyi kisebbségben élő magyarokat is megillessék.

Minden bizonnyal ez a legfontosabb oka a kombinált autonómiamodellek megjelenésének.

– *Gazdasági fejlesztés*

Továbbá fontos céljuk a magyarlakta területeknek az állam eszközeivel történő gazdasági fejlődése, esetenkénti gazdasági elmaradottságának felszámolása. Ugyanakkor oly módon segítenék a gazdaság fejlődését, hogy ne borítsa fel a már kialakult nemzetiségi arányokat. Azaz kétféle elvárás fogalmazódik meg a kisebbségek körében. Az általuk lakott régiók gazdasági fejlesztése ne maradjon el a többségi nemzet által lakottaktól, s az esetleges fejlesztés a régió adottságaira épüljön. A második pedig, hogy az állam által is befolyásolt fejlesztés ne irányuljon településszerkezetük felbomlasztására s a többségi nemzethez tartozók betelepíté-

sére. Hasonlóak az elképzeléseik régiójuk infrastrukturális fejlődéséről is.

– *Szimbólumok és kormányzás*

Még két fontos törekvést indokolt megemlítenünk, amelyekben ugyan nincsen teljes egyetértés a magyar kisebbségek körében, de azok közé a célok közé tartoznak, amelyek a nemzeti lét természetes elemének tekinthetők, s emellett nem jelentenek veszélyt e térség stabilitására.

– A magyar kisebbségek tagjai közül sokan *szeretnék hivatalos szintre emelni a magyar kisebbség saját szimbólumait*. Értelmezésünk szerint ezzel szeretnék elérni, hogy államuk szimbolikus jelét adja nemzeti méltóságuk tiszteletének.

– Szeretnék továbbá, ha *politikai reprezentációjuk részeseudne a végrehajtó hatalomból, tehát bekerülne az adott ország, esetleg autonóm terület⁶⁷ kormányába*.

A magyar kisebbségek körében megfogalmazódott az igény az ország legfelsőbb döntéshozói szerveiben, mindegyiknél a kormányban való részvételre. A törekvés kritikái ellenére szerintünk ez az igény fennmaradna az autonómia egyes formáinak elérése esetén is. Ennek három oka van.

Először: az autonómia egyes formái csak részben tudnák helyettesíteni a kormányzati részvételből eredő hatalmi befolyást. Az állítás persze fordítva is igaz, a kormányzati részvétel is csak részben jelent olyan döntéshozatali helyzetet, amellyel az autonómia egyes formái rendelkeznek. És éppen a részbeni eltérések okán marad fontos a kormányzati részvétel a magyar kisebbségek számára. Országos kérdésben ugyanis a mindenkor kormány hoz döntést, amelyek a magyarokat is érintik. S több, kifejezetten a magyarokat érintő kérdésben autonómiák létrejötte esetén is kormányzati hatáskörben maradnak egyes kérdések.

Másodszor: az országos ügyek eldöntésében való részvétel felelősségvállalást jelent az ország egészéért, s így növe-

⁶⁷ Mindenekelőtt a vajdasági magyarok számára fontos cél ez a jelen körülmények közt. Másutt inkább a megyerendszeren belüli végrehajtó hatalomba való bekerülés a cél.

li az adott kisebbség tekintélyét a többség szemében. Sikeres, sőt akár csak elfogadható kormányzás esetén ország politikai életének természetes részeként tekintenek az adott kisebbségekre.

Harmadszor: ha az adott kisebbség politikai reprezentációja nem tagja a kormánynak, akkor az ellenzék része. A mindenkori kormány ellenfeleként nemcsak a kisebbségi célok elérése nehezebb, hanem a többségi nemzethez tartozók számottevő része szemében a kormánnyal való szembenállás egyben az állammal való szembenállást is jelenti. Az ilyen közhangulat pedig szinte mindegyik kisebbségi cél elérését veszélyezteti.

A listán nem szerepeltettünk olyan célokat, amelyek a magyar nemzeti hegemonia visszaállítását célozzák, illetve a határok megváltoztatását kívánják kikényszeríteni. Akkor sem, ha hallhatóak kétértelmű kijelentések, amelyek az ilyen szándékot is sejtetni engedik. Részben amiatt nem jelentek meg az előbbi felsorolásban, mert ilyen célok nem szerepelnek a magyar pártok elfogadott programjaiban, de azért sem, mert egyetlen politikai elitcsoport sem rendelkezik elérésük, kikényszerítésük eszközeivel. Az Európai Unióban az ilyen célok nyilvánvalóan elérhetetlenek. Ugyanakkor szólnunk kell róluk, hiszen akadályai elemei a magyarországi alkotmányos egyetértés kialakulásának.

Ami viszont az előbbieket illeti, azok jelentős része a klasszikusnak nevezhető nemzeti emancipációs célok közé sorolható. A modern nyelv hivatalossá tétele s közéleti egyenrangúsítása, a magas kultúra szabad nemzeti fejlesztése, a közművelődés nemzeti jellege, a legfontosabb csoportszimbólumok államivá emelése azok közé a célkitűzések közé sorolható, amelyek már a modern nemzetek kialakulásakor megjelennek. De ide tartozik a gazdasági felemelkedés és a politikai képviselő kérdés is.

Nyilvánvaló, hogy a klasszikusnak nevezhető nemzeti célok elérése nélkül a magyar kisebbségek hosszabb távon nem tudnak megmaradni országaikban. *Ha sorsukat nemzeti sorsként értelmezzük, nemzeti sorsukat pedig az imént klasszikusnak nevezett célok elérésének megakadályozásá-*

ban látja a Magyar Köztársaság, akkor megjelenik kötelezettségeinek az a köre, melyben feltétlenül egyetértésnek kellene uralkodnia minden jelentős magyarországi politikai erő között. Nevezetesen hogy támogatja mindezek elérését.

Egyrészt tehát segíti politikai és társadalmi szervezeteik ez irányú törekvéseit, másrészt pedig sehol sem marad tétlen, ahol közvetlenül tehet e célokért.

Ugyanakkor a fenti célokról állítható, hogy mindegyikük a nacionalizmus megjelenése óta ismert nemzet célok közé sorolható, értékelésük kapcsán azt is le kell szögeznünk, hogy egymással fel nem cserélhető, egyik sem helyettesíti a másikat. *Éppen ezért Magyarországnak mindegyiket segítenie kellene oly módon, ahogy azt az adott magyar kisebbség nemzeti életének adott területe megkívánja.*

5.1. Célok és eszközök

A határon túli magyarok helyzetének magyarországi alkotmányjogi szabályozásával egy sajátos, de más országok tapasztalatából is ismert⁶⁸ alkotmányos problémával került szembe a Magyar Köztársaság.

Olyan nemzeti kisebbségek tagjainak kíván kisebbségi jogokat biztosítani, akik nem élnek Magyarországon, és nem polgárai a magyar államnak. Nekik egyrészt sajátos jogokra volna szükségük, melyek segítenek kisebbségi helyzetükből eredő problémáik megoldásában, másrészt pedig e jogoknak annak ellenére kellene érvényesnek lenniük, hogy maguk nem tartoznak a Magyar Köztársaság szuverenitása alá.

A jogok természetét tekintve kétségkívül kisebbségiek, hiszen nemzeti kisebbségek jogairól van szó. Ám ha e kisebbségek helyzetét összevetjük a Magyarország határain belül élő nemzeti kisebbségekével, akkor számos különbséget találunk.

⁶⁸ A kelet- és közép európai alkotmányos felelősségi klauzuláinak összehasonlításáról lásd Halász Iván: A nemzetfogalom nyelvi és kulturális elemei a modern kelet-közép-európai alkotmányokban. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. I. m. 27–41. p.

A tisztánlátás céljából fogalmazzuk meg a problémát sajtós nemzeti voltától elvonatkoztatva! Ekképpen gondolkodva az alábbi problémával szembesülünk: olyan személyeknek kíván nemzeti kisebbségi jogokat biztosítani egy adott állam, akik nem állampolgárai, ám nemzetiségük megfelel az adott állam többségét alkotók nemzetiségének. Az állam így egyszerre ütközik bele szuverenitásának korlátaiba – hiszen nem saját állampolgáraitól van szó –, s vethet számot egyes nemzeti sajátosságainak lehetséges kiterjesztésével határain túlra – hiszen az érintettek nemzetisége megfelel saját nemzeti jellegének. A támogatandók egy időben tartoznak egy nemzeti kisebbséghez abban az államban, amelynek polgárai, s egy nemzeti többséghez abban az államban, amelyik nemzeti hovatarozásuk alapján támogatja őket.

A kettős helyzet sajátos ellentmondásossága szinte kínálja az alábbi kérdéseket:

1. Nyújtható-e olyan határokon álynyúló nemzeti támogatás, amelyik csökkenti a kisebbségi helyzet hátrányait?
2. Adható-e olyan határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik megszünteti a kisebbségi helyzet hátrányait?
3. Lehetséges-e olyan támogatás, amelyik magát a kisebbségi helyzetet szünteti meg?

Az első kérdésre válasz adható olyan támogatási rendszer formájában, amelyik mindenekelőtt a kisebbségi helyzetből eredő kulturális és oktatásügyi hátrányokat kívánja mérsékelni. Azaz magyarországi támogatásban részesülhetnek a kisebbségek kulturális és oktatási szervezeteinek programjai. Csakhogy az ilyen támogatás nem képes maradéktalanul elensúlyozni az adott szomszéd állam abbéli szándékát, hogy a kisebbségi népcsoportot hátrányosabb helyzetben tartsa a domináns nemzettel szemben. Ugyanakkor megfelelő magyarországi támogatáspolitikával jelentősen mérsékelhető a hátrány. Sőt itt-ott egyes nemzeti sajátosságok kreativitásnövelő hatása kapcsán előnyös helyzetbe is juttathatja a kisebbség egyik-másik tagját. Nem mindegy hát, hogy mekkora támogatást ad a magyar állam, és hogy miként adja.

Azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy milyen elveket fogalmaz meg e téren a magyar állam. Megmarad-e az első

kérdésben megjelenő célokon belül, avagy felváltja-e őket a második és harmadik kérdés céljaival?

Mindenekelőtt nézzük, mi érhető el az ilyen támogatással, s mi nem!

Először azt vesszük számba, ami nem érhető el a támogatás első formájával.

- Nem tehető általa a kisebbség nyelve hivatalos nyelvé.

- Nem akadályozza meg, hogy az állam belső területi át-szervezéssel a kisebbséget regionális kisebbséggé is tegye.

- Nem határozhatja el, hogy az állam megteremtse a kisebbség magas kultúrájának intézményeit, s lehetővé tegye fejlesztésüket.

- Nem döntheti el, hogy a kisebbség ünnepeit, szimbólumait az állam magáénak ismerje el.

- Abban a kérdésben sem határozhat, hogy a kisebbség által lakott területek fejlesztésénél az állam vegye figyelembe az ott élő kisebbségek szempontjait.

- Nem hozhatja létre az állam részeként azt az intézményrendszert, amellyel a kisebbségek dönthetnek az ilyen ügyekben.

- Nem írhatja elő, hogy az állam politikusai és tisztviselői megfelelő tisztelettel és megbecsüléssel viseltesenek a nemzeti kisebbség iránt.

- Nem teheti többséggé a kisebbséget, tehát nem szüntethető meg vele a kisebbségi helyzet.

Ugyanakkor Magyarország elvileg képes olyan (aktív) politikát folytatni, amelyik pozitív irányban befolyásolja a szomszédságában lévő országok nemzetállami értékrendjének átalakulását, s főként a magyar kisebbségeknek tud olyan támogatást nyújtani, amely számottevően csökkenti, ellensúlyozza a kisebbségi helyzet hátrányait. (Ezt egyébként jól tudja mindegyik kisebbségi magyar közéleti személyiség.) Anélkül azonban, hogy e hátrányokat lényegileg megszüntetné. A magyarországi támogatások tehát nem oldják fel a kisebbségi lét legfontosabb feszültségét: a magyar kisebbség nemzeti jövőjének bizonytalanságát.

De kétségkívül nagy a politikai kísértés, hogy a magyarországi támogatással próbálják meg teljesen megszüntetni

a kisebbségi lét bizonytalanságát, vagy legalábbis ezt ígérjék. Csakhogy jelentős problémákat szül, ha a kisebbségi helyzet hátrányainak mérséklésére hivatott ellensúly-támogatásokat a második, illetve harmadik cél elérésére is fel kívánja használni a Magyar Köztársaság Kormánya, illetve támogatásával az adott magyar kisebbség politikai vezetőinek a magyar kormány támogatását élvező csoportja. Ebben az esetben a kisebbségi oktatásügy, tudományos élet, közművelődés támogatására fordított erőforrásokból egyben az autonómia kivívását, sőt a kisebbségi helyzet megszűnését is el kellene érni. Csakhogy ekképpen a politikai célok finanszírozása válik elsőrendűvé, következésképpen a döntéshozatal is a politikusok kezébe kerül. A deklarált politikai cél elérése pedig elmarad. Viszont érezhető következményként jelent meg az ellensúly-támogatások által eredetileg segítenedőnek deklarált területek elhanyagolása, illetve az egyes társadalmi szervezeteknek a politika hatalmi és ideológiai rendjébe való bekényszerítése.

Leggyakrabban az ismert egységérv hallható az ilyen szándék indoklásánál: a létében fenyegetett magyar kisebbségnek minden erejét összpontosítania kell élethalál harcának megvívásához, hiszen a nemzetállam szándéka a kisebbség felszámolása.

Csakhogy immár kialakultak és megszilárdultak a magyar kisebbségek politikai szervezetei, létrehozták a hatalmi bázisukat, rendelkeznek olyan szervezeti és pozicionális háttérrel, amely jelentős mozgósítási kapacitással bír. A kisebbségi politikai pártnak ma már nincs feltétlenül szüksége arra, hogy más szervezeteknek irodáit, telefonjait, személygépkocsiait használja. Saját választási kampányát is inkább maga szervezi, hiszen így hatékonyabb, és egyébként minden eszköze megvan hozzá. Persze jegyezzük meg, hogy a fentiekén kívül kellene világos, a mozgósítás révén elérhető s így a közvélemény jelentős része által elfogadott programcélok is, ám a párt helyett ezeket sem adhatják meg a társadalmi szervezetek. Tehát a választási sikerhez a kisebbségi pártnak szüksége van működő szervezetre, egyéb kapacitásokra, főként pedig jó programra, világos célokra. A

kisebbség társadalmi szervezeteinek uralására azonban nincsen feltétlenül szüksége. Főként ha azt is számításba veszi, hogy az ilyen szándék eredeti céljaiktól távolítja el őket.

Második kérdésünk úgy hangzott, hogy nyújtható-e olyan határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik megszünteti a kisebbségi helyzet hátrányait?

A kérdésre éppen a felsorolt problémák megoldása adja meg választ. A kisebbségi helyzet legjelentősebb hátrányai akkor szüntethetők meg, ha legalább az alábbi elvárásokat teljesíti az állam:

- a kisebbség nyelve az állam hivatalos nyelveinek egyikévé válik;

- a kisebbséget nem teszi regionális kisebbséggé is az állam;

- magas kultúráját szabadon fejlesztheti, s ehhez méltányos támogatást kap az államtól;

- egyes szimbólumai s ünnepei az állam szimbólumaivá és ünnepeivé válnak;

- önkormányzatai révén dönthet saját ügyeiben;

- sajátos jogai megjelennek az ország alkotmányos rendjében;

- megfelelő megbecsülés és tisztelet övezi mind a politika, mind pedig a közvélemény részéről, ami a politikai élet minden nemzetileg fontos területén pozitív következményekkel jár számukra.⁶⁹

Tehát számbelileg kisebbségben maradnak ugyan a többségtől eltérő nemzetiségűek, de olyan helyzetbe kerülnek, amellyel helyesen élve megszüntethetik kisebbségi helyzetüknek azokat a hátrányait, amelyeket egyébként a nemzetállam okoz, minthogy élhetnek a nemzetállam funkcióival sajátosságaik megtartásánál és fejlesztésénél. Persze ne feledjük, a kisebbség mind számbelileg, mind társadalmi súlyát tekintve így is kisebbség marad. Továbbra is nagyobb

⁶⁹ Lásd Charles Taylor: Az elismerés politikája. In Fleischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1997.

politikai, gazdasági, kulturális nyomás nehezedik rá, mint amekkora hatással maga lehet a többségre. Ám az állam eszköztára rendelkezésére áll.

A Magyar Köztársaság tehát nem szüntetheti meg a magyarok kisebbségi mivoltának hátrányait egymaga. Azon ország belső viszonyainak kell megváltoznia hozzá, amelyekben az adott magyar kisebbség él. Ám jelentős mértékben erősítheti az ilyen folyamatot.

S végül a harmadik kérdésre válaszolva: országaiikon belül nem szüntetheti meg kisebbségi helyzetüket sem.

A Magyar Köztársaság azonban támogathatja, segítheti a határon túli magyaroknak a kisebbségi helyzetük hátrányainak mérséklésére, sőt lényegi csökkentésére irányuló törekvéseit. Sőt alkotmányértelmezésünk szerint kötelessége segítenie. Ha ugyanis kisebbségi sorson őket a nemzeti identitásuk miatt veszélyeztető hátrányokat értjük, és a Magyar Köztársaság kötelességei kapcsolódnak az így értelmezett sorsszerű helyzethez, akkor Magyarországnak cselekednie kell.

Ehhez azonban egyetértés kell. Ennek minimuma pedig nem maradhat a magyar kisebbségek nemzeti fennmaradásához szükséges szint alatt még akkor sem, ha nyilvánvaló, hogy a Magyar Köztársaság saját lehetőségei most nem érnek idáig. Céljaul akkor sem tűzhet ki kevesebbet, ha felelősséggel tartozik a magyar kisebbségek nemzeti életéért, ha esetleg e célt nem is sikerül maradéktalanul elérnie.

Tehát az eddigieket összefoglalva: alkotmányos egyetértés alakulhat ki abban a kérdésben, hogy a Magyar Köztársaság felelősséget visel a határon túli magyarok nemzeti életéért. Határozott célja, hogy a magyar kisebbségek országaiokban szerezzék meg azt a státust, amelyikben minden magyar teljes nemzeti életet élhet, tehát az államukon belül ériék el a nemzeti szabadság állapotát. Emellett a Magyar Köztársaság támogatja, segíti a határon túli magyarok kulturális életét, s együttműködik velük a közös magyar nemzeti kultúra ápolásában, fejlesztésében, hiszen enélkül nemcsak a magyar kisebbségek, hanem a magyarországi magyarok nemzeti kultúrájának fejlődése is akadályoztatott, még ha kétségkívül a kisebbségek is a rászorultabbak. Továbbá Ma-

gyarország támogatja a határon átnyúló gazdasági, önkormányzati kapcsolatok kialakulását s fejlődését, segíti magyar intézmények együttműködését, és lehetőséget biztosít minden magyar ember számára magyarországi kapcsolataik ápolására.

5.2. A magyar kisebbségek felelőssége

A Magyar Köztársaságnak a magyar kisebbségek iránti alkotmányos felelőssége nem változtatható kötelezettséggé, tehát tartalmatlan maradna, ha maguk a kisebbségi magyarok nem fogadnák el, s nem származtatnának belőle kötelezettségeket magukra nézve. Ezért azt a kérdést kell feltennünk, hogy a kisebbségben élő magyarokra nézve ered-e felelősség a Magyar Köztársaság alkotmányából.

Az első pillantásra kézenfekvőnek tűnő válasz úgy hangzhat, hogy semmiféle érdemi felelősség sem eredhet az egyik állam polgárai számára egy másik állam alkotmányából, tehát a Magyar Köztársaság alkotmánya nem lehet alkotmányos felelősség forrása más országok polgárai számára, még ha magyarok is, hiszen nem polgárai az adott országnak.

Nem tartoznak joghatósága alá, s nem az ő akaratukból s politikai döntéseik eredményeképpen történik meg az állam vezetőinek kiválasztása. Ebben az esetben azonban féldoldalas felelősségről kellene beszélnünk. A magyar állam felelősséget visel a határain túl élő magyarok iránt, ők azonban semmilyen felelősséggel sem tartoznak a magyar állam iránt. Tehát igényelhetik, sőt követelhetik a magyar állam segítségét anélkül, hogy nekik bármiféle kötelezettségeik lennének a Magyar Köztársaság irányában.

A másik felfogás szerint a magyar kisebbségek felelőssége egy, a Magyar Köztársaság politikai életének egyik vagy másik irányzatához és az irányzatot megtestesítő politikai párthoz kapcsolódik. Általa pedig a magyar nemzet sorskérdéseire jó megoldást kínáló politikai erőt köteles támogatni.

Ám egy harmadik válasz is lehetséges. Vizsgáljuk meg még egyszer az első választ, méghozzá az egyetemes emberi jogok értékrendjének segítségével!

Mivel a magyar kisebbsége ügye szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért az érintettek, a kisebbségben élő magyarok alkotmányos felelősségének kérdésével kapcsolatban fel kell vetnünk, hogy egyáltalán tulajdonítható-e valamiféle alkotmányos felelősség egy ország iránt olyan személyeknek, akik nem is állampolgárai. Ha az alkotmányos felelősséget maradéktalanul azonosítjuk az állampolgársággal, akkor aligha. Ebben az esetben azonban a Magyar Köztársaság is helytelenül jár el, ha felelősséget vállal más országok állampolgárainak nemzeti sorsa iránt, és persze minden olyan állam, amelyik felelősnek tekinti magát a határain kívül élőkért.

Azonban az az elv, hogy minden állam csak a saját polgárai, illetve hogy minden polgár csak a saját állama iránt felelős, már a felvilágosodás idején, az emberi jogok modern fel fogásának megszületésével megbukott. A kormányzat megválasztásáért valóban csak az adott ország állampolgárai felelősek, ám az ember természetes jogainak megtartását más államok, illetve polgáraik is számon kérhetik tőlük, sőt az ember szabadsága és egyenlősége nevében ezt meg is kell tenniük, nem tűrve az elnyomást más országokban sem.

Ha pedig a szabadság egyben az ember nemzeti szabadságát, az egyenlőség nemzeti egyenlőségét is jelenti, akkor védelmük morális kötelessége ebben a kérdésben is fennáll. Különösképpen akkor, ha a saját nemzeti kultúrkörükhöz tartozó személyekről van szó, hiszen számukra olyan segítséget nyújthatnak, mint senki más. Ám mindez valamiféle kölcsönösséget, legalábbis partneri kapcsolatot feltételez.

Ahhoz, hogy tehessen valamit, a Magyar Köztársaságnak is partnerekre van szüksége. *S éppen a partneri viszonyban rejlik a határon túli magyarok felelőssége.* A Magyar Köztársaság mint egész ugyanis csak akkor képes hatékony segítségnyújtásra, *ha a magyar kisebbségek képviselői mind a mindenkori magyar kormányt, mind pedig a mindenkori magyar ellenzéket partnerként fogadják el. Tehát egyikük fel számolására sem törnek.*

Ám az előbbi szabály semmiképpen nem jelentheti, hogy ne ápolhatnának szakmai kapcsolatokat magyarországi eszmei partnereikkel, és ne mondhatnának véleményt – kritikus

véleményt is – minden olyan magyarországi döntésről, eseményről, amelyik befolyásolja életüket, illetve amelyet valamilyen jelentős okból fontosnak tartanak. Éppen felelősségük okán bekapcsolódhatnak, sőt esetenként be is kell kapcsolódnuk a magyar nemzet előtt álló dilemmák megvitatásába. *Ám semmiképpen sem lenne szabad a magyarországi nyilvánosság előtt folytatott választási kampányok eszközeivé válniuk.*

5.3. A kisebbség kisebbsége

A kapcsolatok és a támogatás, tehát az alkotmányos kötelezettségek tartalma szempontjából fel kell vetnünk még egy szempontot. Nyilvánvaló, hogy mint minden kisebbségi csoporton belül,⁷⁰ így a kisebbségben élő magyarok között is vannak különbségek. Ezért nem tekinthetők homogén egységnek. Sok más mellett magyarságuk sem jelent azonosságot. Az egyik különbség éppen nemzeti identitásuk szilárdasága. Egyesek szilárd elhatározással tartják magyarnak magukat, mások – gyakran sokkal nehezebb helyzetben – ingadoznak. Megfogalmazható a nemzeti igazságosság egy olyan elve, amelyik a nemzetileg legrosszabb helyzetben lévőket tekinti a leginkább rászorultaknak.⁷¹ Esetükben ugyanis az átlagosnál is nehezebb a rájuk nehezedő asszimilációs nyomás. Nekik még a legtöbb kisebbségi magyarnál is többet kell tenniük maguk, családjuk, barátaik, ismerőseik magyarságának megtartásáért.

⁷⁰ A kisebbségek társadalmainak pluralizmusának természetes voltát fejti ki Oliver Roy: *The Elusive Cultural Community*. In Mortimer, Edward–Fine, Robert (eds.): *People Nation & State*. London–New York, I. B. Tauris Publishers, 1999, 64–65. p.

⁷¹ John Rawls igazságosság-felfogásának kiterjesztése a nemzeti rászorultság állapotára olyan politikához vezet, amelyik számukra a nemzeti esélyegyenlőséget célozza meg. Csak ebben az esetben nem lehet egyedüli viszonyítási pontunk a nemzeti többség, hanem a nemzeti kisebbségen belüli lehetőségekkel is számot kell vetnie annak, aki céljával kisebbség egyes csoportjainak nemzeti esélyegyenlőségét tűzi ki.

Igazságtalan volna hát, ha a magyarországi politika bármelyik időszakában olyan a rétegnek tartaná őket, amelyik a leggyengébb magyarságteljesítménye miatt a legkisebb támogatásra jogosult. Éppen ezeket a személyeket kellene segítenie, mégpedig adottságaiknak megfelelően,⁷² hiszen a nemzeti fogyást abban a társadalmi rétegben kell és lehet megállítani, amelyekben zajlik: az ingadozók körében.⁷³ Csak hogy ez esetben a magyarságteljesítmény elsőrendű mércéje nem lehet valamelyik magyarországi politikai párt támogatása. Ebben éppen a bizonytalan nemzeti identitású kisebbségek tartoznak a leggyengébbek közé. (Az ilyen mérce egyébként sem erősíti az ingadozók magyar identitását.) Ha tehát magyarnak akarja megtartani őket a magyar állam, akkor más mércére van szükség.

A megoldást keresve térjünk vissza egy pillanatra az alkotmány szövegéhez! Ha minden kisebbségi magyarra vonatkozik Magyarország alkotmányos kötelessége, akkor az intézményrendszernek mindannyiuknak esélyt kell biztosítania a kötelességből eredő javakhoz és lehetőségekhez való hozzáféréshez. Méghozzá nemcsak formális, hanem reális esélyt.

Ugyanakkor mindegyik magyar kormánynak megvannak a maga politikai célkitűzései a határon túli magyarokkal kapcsolatban. Ám ha az alkotmány az összes kisebbségi magyar jogait tartalmazza, akkor a magyarországi kormányzati politika nem jelentheti azok kirekesztését a támogatások köréből, akik éppen nem illenek bele az adott kormány aktuális törekvéseibe! S szögezzük le: nem jelentheti ezt a mindenkori ellenzéki politika sem!

⁷² A nemzeti identitásnak az is fontos kérdése, hogy mennyire fogadja el az adott egyént a csoport. Lásd Kis János: *Túl a nemzetállamon*. In uő: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1998, 140–142. p.

⁷³ A nemzeti identitás választható, még ha a választás lemondásokkal járó folyamat is. Ugyanakkor az egyéni választást a csoport által kínált feltevételek is jelentősen befolyásolják. Lásd Miri Song: *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge, Polity Press, 2003, 40–41. p.

Mindenekelőtt azért, mert az alkotmány – nagyon helyesen – nem tesz különbséget magyar és magyar között.⁷⁴ Az ilyen különbségtétel a magyarok hol egyik, hol másik csoportját reszesztené ki a magyar alkotmányosság értékrendjéből, értéskre adva, hogy az éppen aktuális magyarországi politikai többség képviselői csak csökkentett értékű magyarnak tekintik őket, ha magyarnak tekintik egyáltalán. Sőt így az is előfordulhat, hogy a kisebbségi magyarok egyes rétegei semelyik kormány idején sem juthatnak érdemi támogatáshoz.

Az egyes kormányok támogatási preferenciái nem utolsó sorban annak alapján alakultak ki, hogy kit tekintenek „megfelelő” magyarnak a magyarországi kormányzati, illetve ellenzéki célok eléréséhez. Ez ideig csak egy tágabb csoport jött számításba. Olyan személyek, akik nemzeti identitása szilárd, s emellett a kisebbségi közélet kiemelkedő képviselői. Tőlük várható ugyanis olyan teljesítmény, amelyen a kormányzati célok elérését lehetővé teszi. Feltételezhető, hogy általuk mozdíthatók meg mások, az ő álláspontjaik, tetteik hatása válhat jelentőssé.

Ez kétségkívül így van. Az elitek jelentősége nyilvánvalóan éppen tagjainak átlagon felettségében rejlik. Ám sokat levon fontosságukból az, hogy a rendelkezésükre bocsátott erőforrások egy részét saját belső harcaikra használják, más részét pedig többen nem a köz, hanem saját hasznukra fordítják, ha csak tehetik.

Ám mindehhez döntést kell hozni a második kérdésben is, amelyik kimaradt az alkotmányozás folyamatából. Arról a rendszeresen megtapasztalt dilemmáról van szó, hogy a magyarországi politikai élet egyes csoportjai a határon túli magyarokat kívánják-e támogatni, vagy saját maguk támogatá-

⁷⁴ A kisebbségek tagjainak egyenlősége mellett érvel Bob Reich: *Minors within Minorities*. In Avigail Eisenberg and Jeff Spinner-Halev (eds.): *Minorities within Minorities*. Cambridge University Press, 2005. Ugyanakkor identitásproblémáikat és csoportjaik helyzetét elemzi szintén az egyenlőség eszméjének fényében Avigail Eisenberg: *Identity and liberal politics, the problem of minorities within minorities*. In Avigail Eisenberg and Jeff Spinner-Halev (eds.): *Minorities within Minorities*. I. m.

sát várják-e tőlük politikai konfliktusaikban, főképpen választási kampányaik során.

E két célt gyakran egyként jeleníti meg a politikai propaganda. A kisebbségi magyarok és persze a magyarországi magyarok is rendszeresen azt az üzenetet kapják, hogy valamelyik magyarországi párt választási győzelme a kisebbség, sőt a nemzet felemelkedését, a másiké pedig pusztulását jelenti. A kisebbségnek ezért nem elég országában küzdenie jogaiért, hanem Magyarországon is harcolnia kell a számára pusztulást hozók ellen. A kisebbségi magyar közvélemény jelentős részében nemcsak az a kép alakul ki, hogy a nemzeti többséggel kell megküzdenie megmaradásáért, hanem ugyanakkor a magyarországi politika számottevő része ellen is harcolnia kell. Mindenképpen le kell vonnunk a következtetést, hogy az állandó kétfrontos harc képe olyan ellenfelekkel, amelyek egyenként is sokkal nagyobb erőt képviselnek az egész magyar kisebbségnél, aligha erősíti a sikerhez fűzött reményt a politikai elithez nem tartozó magyarokban. Különösképpen a nemzeti identitásukban egyébként is bizonytalanokban teremthet a korábbiaknál is erősebb kétségeket. Ám a harci rend nem áll meg a két ellenség képénél, egy harmadik is megjelenik benne. Azok a kisebbségi magyarok, akik a „másik” magyarországi pártot, pártokat, kormányt tekintik jobbnak, hiszen így ők maguk jelentenek veszélyt a kisebbség megmaradására. De újabban egy negyedik is kirajzolódik. Megjelent ugyanis a magyarországi szélsőjobboldali csoportosulásokkal való együttműködés csábítása. Ha jelentős méreteket öltene az ilyen együttműködés, akkor a kisebbség a nyugati demokráciák értékrendjével is szembekerülne, elveszítve azt a gyenge támogatást is, amire eddig számíthatott.

Tehát összefoglalva: az igaz kisebbségi magyarnak egyszerre kell harcolnia a nemzeti többséggel, továbbá a magyar politika egyik felével, valamint az eltérő értékrendű kisebbségi magyarokkal. Sőt esetleg a liberális demokrácia értékrendjét is kétségbe kell vonnia. Mindezeket ugyanis a politikai magyar kisebbség, sőt az egész magyar nemzet megmaradásának alapvető veszélyforrásaként jeleníti meg a

politikai ideológia. Tehát a konfliktus lényegének bemutatása gyakran nem áll meg az egyes irányzatok által képviselt célkitűzések bírálatánál, hanem pusztulást hozó veszélyes elemként jelenítik meg a más nézetek vallóit. Ők tehát nem pusztán más nézetet vallók, hanem a nemzeti kisebbség pusztulásának okozói. A politikai kommunikáció ilyen érvrendszere javarészt az 1989 utáni magyarországi politikai élet módszereinek alkalmazása volt a kisebbségi belviszonyokra. És a magyar politikai ellenfelek ellenségként történő megjelenítése különösen hatásos ott, ahol az emberek nemzeti léte egyébként is veszélyeztetett, sokak jövőképe bizonytalan, s így különösen hajlamosak helyzetek és emberek drámai megítélésére.

A politikai konfliktusoknak ez a jellege egy csoportnak válhat előnyére. Azoknak, akik a politikai erőforrások koncentrálását, minden lehetséges hatalmi pozíció meghódítását s végül az egész rendszer centralizációját tekintik céljuknak. Csakhogy az ilyen szándék sikeres megvalósítása a kisebbségi magyarok egy számottevő részét kiveti magából. Ha az egyes társadalmi rétegekben csak néhány szervezet létezését engedélyezi, s felszámolja az összes többit, akkor az adott társadalmi réteg egyik részét alárendeli a másiknak. Ugyanez történik, ha a települési önkormányzatokban veszíti el súlyát az ellenzék, s egyetlen szervezet uralja őket választási ciklusok hosszú során keresztül. Lehet ugyan a többség hatalmára hivatkozni, ám az egyben a helyi kisebbség kiszorítását jelenti a döntéshozatalból. Hasonló a helyzet a sajtó, a kulturális intézmények sokszínűségének felszámolásakor. Kormányzati részvétel esetén pedig a gazdasági erőforrások egyetlen központból történő elosztása teremti meg a támogatásokból kiszorítottak rétegét. Az ideáltipikus vízió az erőforrások teljes központosításának az a szintje, amelyen a kisebbségek tagjainak döntő többségét oly méretű függő viszonyba juttatja a hatalmi központtól, amely révén biztosítható fegyelmezett részvételük a központ által elhatározott minden politikai akcióban.

Csakhogy amint kiderült, a teljes központosítást nem lehetett megvalósítani. És ahol ideig-óráig sikerül a hatalom

erőteljes centralizációja, ott sem jár a fenti eredménnyel. Nézzük az okokat! A teljes központosítás több akadályba is ütközik, s ezek közt csak az egyik az egymástól eredetileg is eltérő irányzatok közötti erőegyensúly. Ennek ugyanis a pártok egyesítésével megszüntethető a szervezeti háttere. Ugyanakkor ebben az esetben a különbözőség olyan formái erősödtek meg, amelyek már az elődpártokban is jelen voltak, csak a pártok közötti küzdelem zaja elfedte azokat.⁷⁵

Az egyik a helyi politikai hatalomból eredő regionális hatalom. Az önkormányzatok befolyásának sikeres regionális összekapcsolása olyan cselevési teret hoz létre, amelyik a magyar párt döntéshozatalát országos szinten is befolyásolja. A régiók súlyát tovább erősítette a regionális önkormányzatok megszületése.

A másodikat az országos politikusok különféle befolyási övezetei adják. Kormányzati részvétel esetén befolyásuk mindenekelőtt a kormányzati pozícióikból ered, ellenzéki pozícióban pedig ismertségükből, valamint a parlamenti munka egyes területeiben való ismereteikből. Emellett lehet befolyásuk az önkormányzatokban is. Mindenekelőtt magyar városok polgármesterei rendelkezhetnek olyan súllyal, amelyik ellenzéki helyzetben nem lebecsülendő.

⁷⁵ Ugyanakkor persze meg kell említeni azt a társadalomszervező munkát, melyet a rendszerváltás utáni első időszakban nemegy politikai szervezet elvégzett. Kántor Zoltán az RMDSZ szerepét jellemezte akképpen, hogy „Az RMDSZ kettős funkciót tölt be. Egyrészt politikai pártként részt vesz a romániai politikai életben, másrészt társadalomszervező feladatokat lát el a romániai magyar társadalom vonatkozásában.” Ennek alapján Kántor Zoltán szerint „Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy a nemzet (nemzeti kisebbség) határai addig tartanak, ameddig intézményrendszere élér”. Kántor Zoltán: A nemzeti identitást formáló intézményrendszerek. In Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 186. p. Szerintünk azonban az intézményrendszer határai hatékonyságától is függenek. Az pedig nem utolsósorban annak függvénye, hogy az egyes intézmények mennyire működnek eredeti rendeltetésüknek megfelelően, avagy mennyire válnak a politika szolgálólányaivá, többek között a kisebbségen belüli politikai harcok eszközeivé, tulajdonképeni feladataik rovására.

Az elmúlt választási időszakokban a magyar tömegszervezetek vezető posztjainak is nagy volt a súlyuk.⁷⁶ Mára legalább is sokak számára világossá vált, hogy korporatív kötődéseik nem tettek jót e szervezetek tulajdonképpeni feladatának.

5.4. A politikai verseny

Az alkotmányos egyetértés eddig felvázolt modellje kapcsán okkal merülhet fel a kérdés, hogy van-e egyáltalán helye benne a politikai versenynek. Mert ha nincsen, akkor a teljes konszenzus igénye minden bizonnyal működésképtelené teszi a rendszert. Az alkotmányos egyetértés azonban az alkotmányos demokráciák egyikében sem iktatja ki a politikai versenyt, csak korlátozza. Kijelöli a politikai élet olyan terreit, amelyekben az egyetértés a vezérlő elv, s azokat, amelyekben a többség támogatásának megszerzéséért folyik verseny. A két tér kölcsönösen korlátozza s egyben ki is egészíti egymást. A politikai közösség éppen ezért egyetértéssel választja el egymástól és határolja körül őket.

⁷⁶ Szlovákiában mindenekelelt a Csemadok és a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének vezetői váltak gyakran parlamenti képviselőkké, valamint valamelyik magyar párt szűkebb vezetésének tagjává. Mindenekelelt az adott szervezet mozgósító erejének tulajdonítottak akkora jelentőséget pártkörökben, vezetőik képviselői helyhez juthattak, s bekerülhettek a párt legfelső vezetésébe. Ez a befolyási övezet mára sokat veszített jelentőségéből. A két nagy tömegszervezet ugyanis átalakult az elmúlt években. A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége elmozdult a szakmai szervezetté válás irányába, a Csemadok szervezeti struktúrája pedig decentralizálódott, a központi vezetés hatalma csökkent. Ugyanakkor a korábbi korporatizmus ismétlődő válságokba sodorta a két szervezetet, így egyszerre, egymással összefüggésben romlott képességük társadalmi feladataik teljesítésére, és gyengült politikai mozgósító képességük. A pártok egyesülését követően pedig szükség sem volt rá, hogy jelentősebb kampányszerepet osszanak ki rájuk. Nem is nagyon kaptak ilyen feladatot, s politikai finanszírozásuk is gyengült. A helyzetnek hamarosan hatalmi következményei is lettek, legfelsőbb vezetőjük ma már nem lesz parlamenti képviselővé. Fontos leszögezünk, hogy a szabály fordítva is érvényes, elnökeik sem a képviselők közül kerülnek ki.

A két tér viszonyának azonban nem csak egyetlen, minden részletében minden politikai közösségre érvényes modellje van. Tulajdonképpen minden egyes esetnek megvan a maga sajátos vonásai. Nem az aprólékos részletek, hanem az elvek közösek, s általuk olyannyira hasonlóak a belőlük eredő intézmények. Következésképpen az alkotmányos demokrácia egyetértés- és versenyelvéit alkalmazni lehet új, az eddigiektől részben eltérő esetekre is. Például a magyar kisebbségek és a Magyar Köztársaság viszonyára.

Megvizsgálhatjuk tehát, lehetséges-e a korlátozott politikai verseny a magyar kisebbségek körében, avagy minden eszköz megengedhető, beleértve azt az állítást, hogy a másik fél kirekesztendő a magyar nemzetből.

A nemzeti megkülönböztetés korábban taglalt elvéből következően kirekesztés alatt az értendő, hogy az illetőt meg kell fosztani minden közösségi befolyásától. A kirekesztésre ítélt elől el kell zárni a tömegkommunikációs eszközöket, minden ellenőrizhető nyilvános fórumot, ki kell szorítani minden pozícióiból, és amennyire csak lehetséges, a közéletből is. Azaz vissza kell szorítani a magánélet csendjébe. Még hozzá minden rendelkezésre álló eszközzel. A kirekesztés elfogadása esetén tehát politikai versenynek nem lehetnek megegyezései korlátai. Nem a fair vita a cél, hanem a másik fél elhallgattatása.⁷⁷

Az okokhoz a magyar kisebbségek vélt magyarországi politikai hatását kell megvizsgálunk. Ilyen hatás ugyanis nyilvánvalóan létezik. Legerősebb változata az a feltételezés, hogy a kisebbségben élő magyarok, illetve közülük azok, akik megfelelő nemzeti tulajdonságokkal bírnak, részei Magyarország politikai közösségének.

⁷⁷ Jürgen Habermas szerint az igazság szabad vita nélkül nem ismerhető meg, és a gyakorlatba átültethető igazsághoz vezető vitához pedig a jog világában is kommunikációs közösség szükségeltetik. Lásd Jürgen Habermas: *Faktizität und Geltung, Beiträge zur Diskurstheorie des rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1994, 32. p.

5.5. Politikai közösség

Az 1990-es magyarországi parlamenti választások szolgálhatták a tapasztalati érvet ahhoz a meggyőződéshez, hogy a magyarság határokon átnyúló összetartozása nemcsak kulturális, hanem politikai természettel is bír. Egy olyan feltételezésre épült, amelynek többen közvetlen magyarországi belpolitikai hatást tulajdonítottak. Az, hogy miként szavaznának a kisebbségben élő magyarok Magyarországon, nemcsak a Magyarország politikai vezető rétegét érdeklő elméleti kérdés, hanem az ország polgárainak választói viselkedésére is jelentős befolyást gyakorol, ha tudomásukra jut. Azaz pártválasztásuknál nagy súllyal esik latba az a szempont, hogy kit választanának a kisebbségi magyarok Magyarországon.

Csakhogy egy fontos technikai problémával találja magát szembe ez a feltételezés. Nincsen ugyanis intézményes módja a kérdés megválaszolásának, mivel a kisebbségben élő magyarok semmi módon, még a véleménynyilvánítás szintjén sem szavazhatnak a magyarországi pártokra. A kisebbségi magyarok véleményét ezért nem ők maguk tolmácsolják, hanem úgymond vezetőik, pontosabban azok a vezetők, akik a szimbolikus kisebbségi támogatottság képére igényt tartó pártoknak megfeleltek. A kiválasztott vezetők így saját magyarországi pártválasztásukat tették az egész kisebbség akaratává. Eközben a kisebbségek valós akaratata homályban maradt, legitim kinyilvánítására ugyanis nem volt mód.

Magyarországon az az álláspont vált uralkodóvá, hogy a kisebbségi magyarok döntő többségükben a konzervatív pártokra szavaznának, és ami még fontosabb, hogy ez az arány megváltoztathatatlan. A konzervatív pártoknak a múlt kötődéseit, emlékeit, mítoszait, történelmi sérelmeit s a kisebbségi helyzetre szimbolikus, mitikus megoldásokat ígérő erős érzelmi azonosulást kínáló kommunikációs technikái sokkal hatásosabbak a liberálisok, illetve a szocialisták érvrendszerénél. Ők ugyanis nem ajánlhatják a magyar kisebbségek gondjai megoldásának újabb és újabb szimbolikus ígéletét,

valós megoldásokra pedig nemcsak a konzervatívoknak, hanem nekik sincsen erejük.

E viták láttán ismételjük meg a dilemmát! Részei-e hát a magyar kisebbségek Magyarország politikai közösségének, avagy sem?⁷⁸

Nyilvánvaló, hogy a magyar kisebbségek a magyar kultúrába tartozónak tekintik magukat. Identitásuk részét alkotja a közös nemzeti kulturális múlt, és a mai Magyarország kulturális életétől is sokat, nagyon sokat kapnak, s persze ezt azt nyújtanak is a magyarországi magyaroknak. Ugyanakkor a kulturális közösség nyilvánvaló létezése ellenére látszólag könnyen állítható, hogy a kisebbségi magyarok nem tartoznak Magyarország politikai közösségébe, hiszen nem magyar állampolgárok. A formális kritérium tehát egyértelmű, az állampolgárság megléte, avagy hiánya. A politikai közösség esetében azonban további kritériumokról is el kell gondolkoznunk. A kisebbségben élő magyarok döntő többsége számára Magyarország politikai élete iránti érdeklődésük, sőt vonzalmuk nem azonos szintű például Portugália vagy akár bármelyik szomszédos ország politikai élete iránt meglévő vonzalmukkal.

A leggyakrabban emlegetett ok a történelmi összetartozás ma is tovább élő emléke, tehát a múltbéli közös állam. Ennek pedig a közös államtól való elszakításuk módja, azaz hogy megkérdésük nélkül kerültek más államba s ezzel kisebbségi helyzetbe. Tehát a kisebbségi magyarok oly szoros azonosulása Magyarország politikai életével egy fő okra vezethető vissza, ezt pedig a trianoni traumának szokás nevezni. Éppen ezért Magyarország részéről a legfőbb és legértékesebb támogatási forma az egykori politikai összetartozás emlékének életben tartása, ami egyben annak a reménynek

⁷⁸ A dilemma a státustörvény és a kettős állampolgárság kapcsán a magyar nemzet fogalmának értelmezéseként vetődött fel a legélesebben. Ez a fogalomértelmezési vitát elemzi Kántor Zoltán tanulmánya. Kántor Zoltán: Nemzet és legitimitás. A státustörvény és a kettős állampolgárság kapcsán. In Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 223–234. p.

a továbbéltetését is jelenti, hogy a kiszámíthatatlan történelmi sors egykor ismét egy állammá egyesítheti őket. A kapcsolat tehát a vágy és remény érzelmi kapcsolata, a nemzeti sorsközösségé, amelynek legfőbb jelenbeli kifejezőmódja az egykori politikai összetartozás szimbólumaival történő tömeges és szimbolikus azonosulás. A magyarországi és a kisebbségi magyar politika elsődrendű céljának kell lennie, hogy segítse eme érzelmi állapot nemzeti fegyelmet és egyéni önfeladást sugalló élményének újbóli és újbóli átélését.⁷⁹ A cél elérésének realitása immár nem szempont, s nem is szabad annak lennie, hiszen a történelmi sors kezében a nemzet, a sorsfordulók pedig tudvalevőleg kiszámíthatatlanok. Minden konkrét cél ezért csak részleges lehet, a kisebbségek megmaradásához szükséges autonómiát is beleértve. Elsődlegesen nem a konkrét kisebbségi célokhoz vezető lehetséges utak racionális átgondolására van szükség, hanem a részleges cél szimbolikus, néhol miszticizmusba⁸⁰ hajló demonstratív felmutatására a végcél fényében.

Az elérhető kisebbségi célok ezért csak annyiban támogathatók, amennyiben megfelelnek a nemzeti sorsközösség élményvilágának. Ha nem, akkor el kell vetni, meg kell szüntetni őket, ha mégannyira megvalósíthatók is. Sőt éppen valószínűségük jelenti a legnagyobb veszélyt, hiszen sikerük más útra visz, eltérít a legfontosabb céltól.

Mivel pedig a nemzeti sorsközösség eszményével szemben jelenik meg a legnagyobb ellenállás a magyar kisebbségeket is magukban foglaló nemzetállamokban, ezért éppen az ő szimbolikus módszerei azok, amelyekkel alig lehet bár-

⁷⁹ „A Társadalmi szerződésben és a Lengyelország, illetve Korzika alkotmányáról írott tervezetben Rousseau a »teljes egészében az államnak adott ember« eszményét teszi magáévá.” Ludassy Mária: *Négy arckép*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, 114. p.

⁸⁰ Ilyen például a haza emberfölötti értékévé tétele, szentsége és szentségében sérthetlensége. A haza így bármire jogosult, hiszen nem polgárai java szabja meg értékének mércéjét, hanem önmaga, azaz emberivé fordítva, vezetői akarata – s így persze az ő javuk – a legfőbb érték. A nemzeti vallásokról lásd Ludassy Mária: i. m. 120. p.

mit is elérni. Olyan jelképrendszert használ, amelyet a szomszédos országok nemzetállami nevelésben részesült közvéleménye jól ismer saját radikálisaiknál, és pontosan tudja, hogy az ország egységének elve mentén valódi megegyezést velük nem lehet elérni.

Az ellenérv úgy hangozhat, hogy nem lehet érdemi eredményeket elérni az úgymond mérsékelttel sem. Az egyik érv szerint azért, mert kevesen vannak. Választási győzelemre aligha számíthatnak, s minden koalíció egyben a magyar kisebbség maradéktalan egyenjogúsításának feladását jelenti. Az 1989-et követő parlamenti választások igazolják ezt az érvet.

A másik érv szerint pedig azért nem érhetőek el érdemi eredmények, mert nemzeti mérsékelttel tulajdonképpen nincsenek is. Legfeljebb néhány elszigetelt értelmiségiről beszélhetünk számottevő politikai háttér nélkül. A többiek nem kívánnak nemzeti megbékélést, nem tartják elképzelhetőnek az olyan államot, amelyben a magyarok rendelkeznek nemzeti megmaradásukhoz és fejlődésükhöz szükséges jogokkal és pozíciókkal. A nemzeti radikálisokhoz hasonlóan nekik is a magyar kultúra felszámolása a céljuk, legfeljebb finomabb módszerekkel. Ők legalább a liberális demokrácia alkotmányos rendjére vigyáznak, s legalább azt nem rombolják a magyar kisebbség visszaszorításának ürügyével.

A puhább bírálókat szerint éppen emiatt nincsen értelme az úgymond mérsékelt többségekkel való együttműködésnek, hiszen számottevő eredmények nem érhetőek el általa. A keményebb bírálókat szerint pedig az ilyen együttműködés több mint értelmetlen, egyenesen ártalmas. Ha ugyanis a kisebbségi identitás legfontosabb kérdéseiben nem kívánnak engedni a mérsékelttel, akkor a velük való együttműködés feladásukkal jár. Az alapvető célokról való lemondás pedig a magyar kisebbség jövőjének feladását jelenti, tehát az asszimiláció hallgatólagos támogatását.

Ezen a ponton drámaivá válik a vita, hiszen tétje a magyar kisebbség léte és nemléte. Az érv elhangzásának pillanatától minden politikai döntést ezen az erkölcsi mérlegen kell mérni, hiszen hozzá képest bármi más alábbvaló. Ha pedig az adott politikai döntés vagy cselekedet nem hozza e

célt, akkor el kell vetni, hiszen zsákutcába s nemzeti pusztulásba vezet.

Négy különféle célt jelölhetnek meg a magyar kisebbségek, illetve Magyarország politikai vezetői. Az egyik a határváltoztatás célja, azaz a kisebbségek visszacsatolása Magyarországhoz. Ezt nyilvánvalóan csak erőszakkal érhetnék el. A háborús erőszak, figyelembe véve, hogy külső hatalmak támogatása nélkül elképzelhetetlen, irreális. Az ára nemcsak újabb pusztulás volna, hanem az európai egyesülés folyamatának is véget vetne, ami nemcsak Magyarországot s szomszédjait, hanem az Európai Unió legfejlettebb s legerősebb államait is mellékvágányra állítaná a globalizálódó világban. De a Magyar Köztársaság alkotmányának is ellentmondana,⁸¹ tehát az ország alkotmányos rendjén is változtatni kellene.

A másik a sajátos kisebbségi jogok, illetve az autonómia célja. Egy olyan rend, amelyben a kisebbségek rendelkeznének nemzeti életük legtöbb lényeges elemével. Elérése beleütközik a többségi nemzetek politikai vezető rétegének ellenállásába. Ők ugyanis az elszakadáshoz vezető átmenetnek tekintik ezt az állapotot.

A harmadik a konzociatív demokrácia olyan rendje, amelyben a magyar kisebbségek anyanyelvük hivatalos státusán, valamint a körzeti, járási és megyei rendszer olyan megoldásán túl, amelyben nem szorítják őket regionális kisebbségi helyzetbe, a magyarok az állam, a parlament, a kormány, a közigazgatás és az állam egyéb számukra fontos hivatalain belül alakíthatják olyan sajátos, ügyeikben dönteni hivatott intézmények, melyek révén hatékonyan érvényesíthetik nemzeti életük fejlődéséhez kapcsolódó törekvéseiket. Csakhogy a szomszéd országok nemzeti politikai elitjének számottevő része ezt a modellt is veszélyesnek tekinti.⁸²

A negyedik az asszimiláció csendes elfogadása. E szerint nem az asszimiláció megakadályozásának kell az elsőrendű

⁸¹ A Magyar Köztársaság alkotmánya 6. § (1).

⁸² Lényegében véve magát a nemzeti másságot tartják vagy éppen teszik veszélyforrássá posztkommunista világunkban.

célnak lennie, hanem sokkal inkább olyan megállapodásoknak, amelyek gazdasági, illetve pozicionális előnyökkel járnak. Az asszimiláció mindenki saját felelőssége. Aki nem vállalja magyarságát, az maga döntött így. Persze az asszimilációellenes politikát nem vetik el az irányvonal követői, csak nem tekintik elsőrendűnek. Tehát ha gazdasági, illetve pozicionális törekvésekkel kerül szembe, háttérbe szorul.

Nem könnyű eldönteni az ilyen esetben, mennyire igaz az állítás, hogy ha egyszer a kisebbségi identitással kapcsolatos kemény célok elérhetetlenek, akkor legalább azt kell megszerezni, amit lehet. Jussanak hát gazdasági előnyök, illetve pozíciókhoz a kisebbségi vezetők, amiből azután a többiekhez is lecsorog valami. Az ilyen törekvéseknél messze nem ütközik akkora ellenállásba a kisebbségi politikus, mint például a magyar hivatalos nyelvvé tételénél. Hát akkor pragmatikusan gondolkodva itt kell cselekedni. Hiszen új munkahelyek születnek ezáltal, akadályozva az elvándorlást, ami szintén gyengíti a kisebbséget, nő a vásárlóerő, erősítve az adott település, régió politikai befolyását, s így mozgásterét, hiszen pénzzel több minden elérhető, mint nélküle, emelkedik az életszínvonal, ami fontos része lehet az közmegelegedésnek a magyarok körében. Sőt elméletileg a nemzetiségi kultúrára, oktatásügyre is több juthat.

Fontos regionális és országos pozíciók megszerzése pedig egy-egy területen a régió, illetve az ország egésze felett ad hatalmat, tehát a nemzeti többséghez tartozók felett is, jelentősen javítva a magyar párt (pártok) tárgyalási helyzetét, zsarolási potenciálját, azaz érdekérvényesítő képességét tipikusan kisebbségi ügyekben is. Ugyanakkor mindez önmagában nem jelenti a nemzeti megmaradáshoz szükséges kulturális célok elérését.

A kisebbségi magyarok pontosan tudják, hogy Magyarország támogatása nélkül nemzetállamuk sokkal keményebben léphetne fel nemzeti identitásuk társadalmi tartópilléreivel szemben. Magyarságuk megtartása szinte lehetetlenné válna Magyarország politikai támogatása nélkül.

Tehát magyarságuk nemcsak az egyetemes magyar kultúra teljesítményeitől, hanem Magyarország politikai életétől

is függ. Annak forrása pedig az ország politikai közössége. A magyar kisebbség ezért nemcsak kulturálisan kötődik a Magyar Köztársasághoz, hanem politikailag is. Választójoggal ugyan nem bír, tehát közvetlen hatása nincsen a magyarországi politikai erőviszonyokra, de nemzeti identitására jelentős befolyást gyakorolnak a magyar állam, a magyarországi politikai társadalom döntései. S ebben nemcsak a magyarországi magyarok tartoznak bele, hanem az ország nemzeti kisebbségei is. Egyáltalán nem mindegy például a szlovákiai magyarok számára, miként alakul a magyarországi szlovákok nemzeti élete⁸³ vagy újabban a Magyarországra költözötték helyzete.⁸⁴ A szlovákiai magyarok használhatják pozitív példaként, ha a magyarországi szlovákok körülményei javulnak, ellenségeik pedig jogaik kurtításának alátámasztásaként, ha romlanak.

De nemkülönben fontos a magyar kisebbségek számára, hogy milyen a többségben élő magyarok viszonya kisebbségeikhez általában. Ha intoleráns, gyűlölködő, konfliktusgerjesztő, a kisebbségek nemzeti méltóságának rendszeres megsértésének, jogaik szűkítésének, nemzeti mivoltuk veszélyeztetésének értékei terjednek el Magyarországon, az a magyar kisebbségekkel is hasonlóan bánni, sőt elbánni kívánók számára szolgáltatót érveket.

Továbbá az egyes magyar kisebbségek egymáshoz is kötődnek. Él köztük az együttérzés egymás sorsa iránt, használják egymás tapasztalatait, s nemzetközi szinten, például az Európai Unió, illetve az Európa Tanács intézményrendszerre által kínált kisebbségvédelmi lehetőségekkel gyakran közösen élnek.

Összefoglalva: a magyar kisebbségek tagjainak nincsen választójoguk Magyarországon, tehát a politikai közösséghez tartozás egyik alapvető feltételét nem teljesítik. Ugyanakkor nemcsak kulturálisan, hanem politikailag is függnék a Magyar Köztársaságtól. Azon az országon kívül, melynek pol-

⁸³ Negatív példaként szolgálhat Píliisszentkereszt esete.

⁸⁴ Szintén negatív példaként említhetjük a Pozsonyból Rajkára költözötték megfélemlítési kísérleteit.

gárai, Magyarország politikai döntései, belső élete és a magyarországi nemzeti kisebbségek körülményei jelentős hatással van nemzeti helyzetükre.

De a politikai életnek immár egy új, a nemzetállamok feletti dimenziója is megnyílt. A magyar kisebbségek képviselői az európai politikai intézményekben gyakran közösen lépnek fel mind a magyarországi, mind pedig egymás reprezentációjával.

A magyar kisebbségek nem rendelkeznek magyarországi választójoggal, tehát a politikai közösséghez tartozás legfontosabb feltételét úgymond nem teljesítik. Ám nemzeti életük számos ponton fonódik össze a magyarországi magyarokéval, beleértve politikai összetevőit is.⁸⁵ De minden túlzás nélkül állítható, hogy nemzeti szabadságuk a magyarországi nemzeti kisebbségek helyzetének alakulásával is. Tehát a kisebbségi magyarok közel állnak Magyarország politikai közösségéhez.

5.6. A magyarországi nyilvános jelenlét

Ennek fényében a magyar kisebbségek számára rendkívül fontos, hogy tudomást szerezzen a magyar nyilvánosság nemzeti életükről, s legfontosabb ügyeik közbeszéd tárgyát képezzék. Személyes kapcsolataikon kívül ugyanis a nyilvánosság révén válnak a magyar kulturális közösség részévé. A határon túliak ezer szállal kötődnek a magyar kultúrához, beleértve a magyarországi médiát, és a magyarországiak is elsősorban a magyarországi tömegtájékoztatási eszközök-ből tudnak meg ezt-azt a magyar kisebbségekről.

A magyar kisebbségek ügyét is magában foglaló magyarországi hatalmi harc szempontjából nézve a kisebbségi magyarok jelenléte a magyarországi tömegtájékoztatási eszközökben viszont mindenekelőtt abból a szempontból értékelendő, hogy mennyire felel meg a küzdő felek érdekeinek. Ha igen, akkor megjelenésük gyakori, ha nem, akkor a legszükségesebbre szorul vissza.

⁸⁵ Lásd Petőcz Kálmán (ed./szerk.): *Slováci v Maďarsku – Magyarországi szlovákok. Zborník z medzinárodnej konferencie. Šamorín, 27. septembra 2007. Nemzetközi konferencia. Somorja, 2007. szeptember 27.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

Sőt még két szűrőn kell átjutniuk a magyarországi közvélemény elé kerülő információknak, természetesen egyenként is megvizsgálják őket vélt politikai haszonteremtésük, illetve károkozásuk szempontjából. A másik pedig a klasszikus kommersz szűrő. Ezen pedig csak a megfelelő szenzációértékkel bíró hírek juthatnak át. Ha ilyen nem produkálnak a kisebbségi magyarok, akkor egyáltalán nem vagy csak alig érdekesek. A számukra valóban fontos események, történések, amelyek értelemszerűen a legnagyobb hatással vannak életükre, csak az előbbi szűrőkön átjutva kerülhetnek a magyarországi közvélemény elé.

Pedig a kisebbségi magyaroknak sokat jelent a rendszeres magyarországi nyilvános jelenlét. Gyakran maguk is innen informálódnak, mivel saját médialehetőségekkel, elsősorban televízióval csak nagyon korlátozott adásidőben vagy pedig egyáltalán nem rendelkeznek. Ám még inkább, mert rendszeres megjelenésük a körükben legismertebb adók műsoraiban azt az üzenetet hordozza, hogy részei a magyar nemzeti diskurzusnak. Legfontosabb ügyeik összmagyar közügyeknek számítanak. Ellenben ha a róluk szóló hírek, információk kimaradnak a magyarországi médiából, akkor joggal vélhetik úgy, hogy legfontosabb ügyeik sem számítanak összmagyar közügyeknek, s nem vagy csak alig részei a magyar nemzeti diskurzusnak.

A Duna Televízió megalapításának kellett megoldást kínálnia a magyar kisebbségek számára. Tehát egy, az ügyeikre szakosodott televíziós csatornának. A csatorna saját adásaiban valóban nem teszi ki a magyar kisebbségekről szóló információkat az általános versenynek, minthogy a szakosodás szabályrendjéből következően éppen azok kerülnek domináns helyzetbe. A néző pedig úgymond dönthet, melyik csatormát, pontosabban melyik csatorna hírműsorait, riportjait részesíti előnyben. Ezáltal a csatorna az általános nemzeti diskurzusba való rendszeres bekerülés problémáját mérsékli ugyan, de nem oldja meg. Hiszen az általános, tehát elvileg minden csatornára vonatkozna. Itt azonban egy szakosodott csatorna versenyez a többivel.

Ha pedig a többi hírműsorai – különösképpen az egyéb közszolgálati csatornákéi – foglalkoznak a legtávolabbi or-

szágok problémáival, ám a szenzációértékű esetektől eltekintve néhány mondatban sem informálnak a szomszédok magyarjainál történt számukra nagy jelentőségű történésekről, akkor ők aligha vélhetik úgy, hogy immár egyenrangú részei az összmagyar nyilvánosságnak. A magyarországi közvélemény pedig nem sokat tud meg arról, hogy mi is történik az egyes magyar kisebbségek életében.

A problémán lényegileg politikailag motivált média használata sem segít. A látszat persze más, hiszen gyakrabban jelennek meg kisebbségi magyar témák a rádióban és a képernyőn, csakhogy ezeket nem elsősorban a kisebbségen belüli társadalmi jelentőségük, hanem a magyarországi, illetve az adott magyar kisebbségen belüli hatalmi harc részeként, vélt kommunikációs súlyuk alapján választják ki. Számos fontos információt egyel ki ez a válogatási szempont. Vagy azért mert a döntéshozók hatalmi szempontból érdektelenek tekintik, tehát úgymond nem tűnik számukra fontosnak, vagy pedig mert a kellemetlennek vélik, tehát politikai érdekeik szempontjából ártalmasnak.

Ha úgymond a hangos kisebbségi jelenlét és nem a kisebbségi csend a magyarországi döntéshozó célja, és sok információt rak televíziójába, rádiójába, sajtójába, akkor persze nagyobb a valószínűsége, hogy a kisebbségek társadalmi életében valóban fontosak közül is több kerül közé. Csakhogy ezek többsége is a hatalmi harc céljainak megfelelő ideológiai igazításon átesve jut a közvélemény elé.

A nemzeti összetartozás tere egyben kommunikációs tér is. Ennek az összefüggésnek az alapjait már a modernista nemzetfelfogás kimunkálói felismerték.⁸⁶ De primordialista ellenfeleik, az ősiséghez való visszatérés nemzetfelfogásának hívei sem mellőzik a tömegkommunikáció modern eszköztárát.

⁸⁶ Lásd Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*. Oxford, Blackwell Publishers, 1983, 35. p. és Benedict Anderson: *Imagined Communities*. London–New York, Verso, 1991.

6. A megvalósítás módjai

6.1. Nemzeti győzelem vagy nemzeti megbékélés

Fel kell tennünk a kérdést, vajon elérhetőek-e a Magyar Köztársaság magyar kisebbségekkel kapcsolatos alkotmányos céljai nemzeti megbékélés nélkül? Elérhetőek-e anélkül, hogy megváltozna az egyes magyar emberek és a szomszéd nemzeteket alkotó egyes személyek egymás nemzeti iránti értékrendje?

Ha azt feltételezzük, hogy elérhetőek, akkor egyben azt is állítjuk, hogy a jelenlegi értékrenddel szemben érhetőek el. Ehhez a Magyar Köztársaságnak olyan hatalmi eszközökkel kellene rendelkeznie, amelyekkel szomszédjait képes volna rákényszeríteni, hogy megadják a kisebbségi magyarok azt a közjogi státust, valamint rendszeresen átengedjék nekik azokat a pozícióknak az ország politikai rendszerében, melyek révén hosszú távon megtarthatják magyarságukat. S mindezt azzal a szomszédos országokban uralkodó meggyőződéssel szemben kellene kikényszerítenie, amely szerint az ilyen jogok és pozíciók megadása a magyaroknak országuk szétesésének kezdete volna. A szomszédok meggyőződése szerint országuk határait védelmezik, ha ellenállnak. Magyarországnak tehát akkora erővel kellene rendelkeznie, hogy szomszédjai nacionalizmusfelfogásának és magyarságképeinek megváltozása nélkül (sőt azon meggyőződésük ellenére, mely szerint tulajdonképpen országuk egységét védelmezik) legyen képes rászorítani őket magyar kisebbségeik egyenjogúsítására.

De még ez sem elég. Figyelembe véve, hogy a hatalmi kényszer aligha változtatna a szomszédos országok értékrendjén, hosszú-hosszú, történelmileg mérhető időn kereszt-

tül s folyamatosan, tehát megingások, megszakítások nélkül kellene tudnia fenntartani erőfölényét, hogy megvédhesse a kisebbségi magyarok kényszerrel szerzett pozícióit.

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy nyilvánvaló irrealitása miatt nincs értelme tovább foglalkozni ezzel a koncepcióval. Nem is volna, ha a szomszédok kényszerítésének elve ne jelenne meg a magyarországi politikai közbeszédben s nemkülönben a magyar kisebbségek politikai elképzeléseiben. Folyamatosan jelen levő eleme a magyar nemzetpolitikának az a meggyőződés, hogy a szomszédok nemzetfelfogása elmaradottabb a magyarnál, s az erő az, amiből értenek, így a magyarországi, sőt a magyar nemzeti reálpolitikának mindenekelőtt a kényszerítés eszközeinek megteremtésére kell épülnie.⁸⁷

6.2. Politikai kötődés – állampolgári kötődés

A kettős állampolgárságról folytatott vita legfőbb gyengéje nem az érvek lazaságában, a teljes koncepciók és a mögötük rejlő szándékok titkolásában, a túlzó ígérgetésben, illetve ríogatásban rejlett, noha ezeket vetették egymás szemére a vitatkozó felek.⁸⁸ Sokkal inkább az alkotmányos egyetértés megbomlásában és az egyetértés visszaállítására irányuló szándék hiányában keresendő a vita eredménytelenségének oka. Az alkotmányos egyetértés megbomlása oka és nem következménye a két összecsapásnak. Persze jellegük miatt tovább gyengítették az amúgy is bomló egyetértést.

Ha ugyanis elsődlegesen belpolitikai győzelmet szeretne aratni az adott politikai párt a másik felett, akkor az egyetértés megteremtése nem is lehet a célja. A konkurens pártok belpolitikai legyőzésének szándéka alkotmányos kérdésben ugyanakkor nyilvánvalóan nem erősíti, hanem gyengíti

⁸⁷ Carl Schmitt megkülönbözteti a „saját hatásai közé visszakényszerítendő” és a „végérvényesen magsemmisítendő” ellenség fogalmát. Carl Schmidt: i. m. 25. p.

⁸⁸ Majtényi Balázs a politikai nemzet és a kulturális nemzet fogalmainak keveredésére mutat rá a magyar alkotmányban. Lásd Majtényi Balázs: Hol húzódnak a kisebbségvédelem határai. *Regio*, 2004. 4. sz. 3–18. p.

az alkotmányos egyetértést. Ezért a két vita, s kiváltképp a népszavazásig elvitt kettős állampolgárság belpolitikai összecsapásai a korábbiaknál is súlyosabb sebeket ejtettek az alkotmányos egyetértés elvrendszerén. Ugyanakkor a népszavazás következményei lehetőséget, sőt ösztönzést adnak a kérdés újragondolására. A népszavazás eredménytelensége és érvénytelensége több fontos következménnyel jár.

Mindenekelőtt súlyosan érintette a kisebbségi magyarokat, hiszen a döntést saját ügyük elutasításaként fogták fel. A kisebbségi magyarok közvéleménye először tapasztalhatta meg, hogy ügyük teljes egészében alárendelődik a magyarországi pártpolitikai csatározásoknak. Az indulatos belpolitikai vita megmutatta számukra a korábban feltételezett és elvárt alkotmányos egyetértésen tatóngó óriási réseket, sőt alapvető értékrendi kérdésekben az egyetértés teljes hiányát.

De azt is világossá tette, hogy a magyar kisebbségek kérése nem használható bármilyen magyarországi belpolitikai célra. Például annak a szándéknak az egyoldalú elérésére, hogy az állampolgárságot nyert kisebbségi magyar választók felborítsák a magyarországi választási arányokat.⁸⁹ De a magyarországi választópolgárok problémásnak tartották a szociális állampolgári jogok kiterjesztésének lehetőségét is olyanokra, akik nem adóznak Magyarországon.

Ugyanakkor nyilvánvalóan más lett volna a népszavazás végeredménye, ha a kettős állampolgárság egyébként mást is ismert intézményéről a döntés előtt a kormány és az ellenzék megegyezik. Ha ebben a nyilvánvalóan alkotmányos kérdésben megszületik az alkotmányos megegyezés, és nem annak hiányában próbálják meg döntésre vinni a kérdést. Ebben az esetben nemcsak azokra a kérdésekre kellett volna választ találni, amelyek ilyen nagyszámú kisebbség anyaországára gyakorolt gazdasági és politikai hatása kapcsán felmerülnek, hiszen mindannyian felelősséget vállaltak volna a nép-

⁸⁹ A kettős állampolgárság nemzetpolitikai összefüggéseit taglalja Halász Iván tanulmánya. Halász Iván: A kettős állampolgárság mint a nemzetpolitika eszköze? *Regio*, 2004. 4. sz. 18–35. p.

szavazás utáni helyzetért, hanem a félelem és gyanakvás légköre sem ülte volna meg a kérdést, hiszen ha megegyeztek volna, akkor a magyar kisebbségek válhattak volna politikai veszélyforrássá, illetve a másik fél legyőzésének eszközévé. Ügyük megmaradt volna annak, amilyenné a negyedik Magyar Köztársaság első alkotmányos megegyezése tette: olyan ügynek, amiért a magyar politikai vezető réteg egésze, sőt az egész Magyar Köztársaság felelős.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az eredeti megegyezés tartalmát jelentősen bővítette volna. Az ugyanis nem tartalmazta a magyar állampolgárság megadását a kisebbségi magyaroknak. Méghozzá olyan elemmel bővítette volna, ami jelentős befolyással volna a Magyar Köztársaság politikai életére. Hiszen a mintegy 2,5-3 millió kisebbségi magyar szociális jogokat is magában foglaló állampolgársága, valamint a választójoggal rendelkezők nagy száma bizonyosan jelentős kihívást jelentene Magyarország számára. Arról nem is beszélve, hogy az állampolgársággal járó választójognak egyben választhatóságot is kellene jelentenie, azaz kisebbségek is ülnének a magyar parlamentben. Ami persze egyben felvetné az a kérdést is, hogy ugyanaz a személy lehet-e egyszerre két ország parlamentjének képviselője, s esküt tehet-e mindkét állam alkotmányára.

A kettős állampolgárság kérdése ugyanakkor egy olyan ígérettel került a magyar állampolgárok és egyben a kisebbségi magyarok nyilvánossága elé, melynek több ponton is köze van a magyar alkotmányhoz. Az ígéret szerint a kettős állampolgárság a magyar nemzet újraegyesítését jelentené.⁹⁰ Azaz megszüntetné a magyar nemzetnek a trianoni békeszerződés általi szétszakítottságát, méghozzá az ígéret szerint határváltoztatás nélkül.⁹¹

⁹⁰ Az újraegyesítés fogalmának pontos értelme azonban homályban maradt.

⁹¹ Az újraegyesítés a határokon átnyúló jelzőket kapta, ám ezek sem világították meg pontos értelmét és hozadékát a magyar kisebbségek nemzeti élete számára.

Tehát politikai egységet ígért. Az első pillantásra teljes jogú állampolgárságot jelent az ígéret. Ennek tartalmából az aligha érvényesíthető szociális jogok mellett a választójog kérdése vált az egyik fő konfliktusforrássá. Mivel a kérdés részletei tisztázatlanok maradtak, érvényesítésével kapcsolatban több probléma merül fel. Az egyik a magyarországi választási rendszerből következik. A kisebbségi magyarok részvételével már a magyarországi rendszer arányos részében problémák adódnak, hiszen a magyarországi választó területi pártlistára szavaz. Mely területi pártlistára szavazhat a kisebbségi, hiszen lakóhelye nem Magyarországon van? Valamiféle besorolási rend esetén pedig ki dönt az egyes egyének magyarországi területi besorolásáról, hiszen ez nyilvánvalóan befolyásolná az egyes körzetek arányait?

Még összetettebb a helyzet a választások többségi részében. Választókörzetből ugyanis több van. Ebben az esetben a besorolás az arányosnál nagyobb hatással lehet a választások végeredményére. S ezzel összefüggésben a választójog akkor teljes, ha a magyarországi rendszerből következően képviseleti joggal is párosul. Egyrészt lehetnek-e olyan tagjai a magyar országgyűlésnek, akik egyben más országok polgárai? Ha lehetnek, akkor pedig nyilvánvalóan nemcsak képviseletet nyerhetnek, hanem a kormány tagjaivá is válhatnak, illetve betölthetik mindhárom közjogi méltóság posztját. Továbbá a többségi választások kapcsán létrehozhatók-e külön választókörzetek számukra, hiszen csak ezek révén biztosítható, hogy a Magyar Köztársaság állampolgárainak e csoportja súlyának megfelelő képviseletet nyerjen? Külön problémát jelent az Európai Parlament képviselőinek megválasztása azoknak a kisebbségi magyaroknak az esetében, akik országa tagjává vált az EU-nak. Ha kettős állampolgárságuk kétszeres választójogot jelent, akkor ők kétszer választhatnak, azaz a szavazategyenlőség alkotmányos elvétől eltérően két szavazattal rendelkeznének. Eggyel Magyarországon és eggyel abban az országban, amelyiknek szintén állampolgárai.

Mindezek megoldható problémák, de csak abban az esetben, ha a magyarországi politikai pártok nem egymás legyőzésére, sőt egyenesen tartós ellenzékbe szorítására, az

az egymás veszélyeztetésére kívánják felhasználni a kettős állampolgárság kérdését, hanem az egyetértésükön nyugvó alkotmányos értékek egyikének tekintik.

Ugyanakkor azt is át kell gondolnunk, hogy mi mindenben nem változtat a magyar kisebbségek kettős állampolgársága. Nem adja vissza a nemzeti szabadságuknak az államhoz kapcsolható elemeit ott, ahol élnek. Nem teszi hivatalossá a magyar nyelvet abban az országban ahol a kisebbségi magyarok élnek. Nem biztosítja, hogy a magyarok maguk irányíthassák kulturális és oktatásügyi intézményeiket. Nem oldja meg azt a problémát, hogy többségüket az országos mellett regionális kisebbségi helyzetbe szorították a közigazgatási átszervezések révén. Nem teszi nemzeti szimbólumait az állami szimbólika részévé. Átala nem érhető el, hogy országuk közjogi méltóságai és vezető politikusai tiszteletüket fejezzék ki e magyarok nemzeti méltósága előtt. Azaz nem változtatja az államot nemzetállamból multikulturális állammá, s nem szünteti meg asszimilálásuk szándékát. Tehát a magyar nemzet újraegyesítésének ígérete nem szüntetné meg a kisebbségek nemzeti veszélyeztetését.

Persze nem keveset ígér a kettős állampolgárság számukra. Politikai jogokat, szociális állampolgárságot, szabad munkavállalást, szabad határátlépést, az Európai Unióból kívül maradónak bejutást az Unió területére. És persze a szabad átköltözködést Magyarországra. De otthoni nemzeti szabadságukat nem hozná el. Tehát a nemzetegyesítés ígérete a valóságban csak a Magyarországra költözésük esetén tartalmazza a nemzeti szabadság legtöbb fontos alkotóelemét.⁹² Akik otthon maradnak, a magyar állampolgárság elnyerése révén nem számíthatnak rá.⁹³

⁹² Kisebbségi magyarból egy csapásra a nemzeti többség részévé válnak.

⁹³ „A kettős állampolgárságnak a határon túli magyarokra történő kiterjesztése nem tekinthető sem az egyedül üdvözítő eszköznek, de főlegesen eszköznek sem a magyar nemzetpolitikában. Mint minden más megoldást, ezt is érdemes a maga helyén kezelni. A nagy kérdés igazából az, hogy mit akarnak vele elérni, illetve melyek a magyar nemzetpolitika reális és méltányolható céljai.” Halász Iván: i. m. 34. p.

Még abban a hipotetikus helyzetben sem, ha a Magyarországgal szomszédos nemzetállamok nem emelnének kifogást az ellen, hogy több százezer állampolgárunk egyben olyan szomszédos ország állampolgárságát is elnyerte, amellyel súlyos határviták voltak a 20. században, s ez mindmáig is megjelenik a politikai kommunikáció eszköztárában. Ha azonban kifogást emelnének – mint ahogy ezt meg is tennék –, akkor ha csak a magyar kisebbségek helyzetét tekintjük egyetlen mércének, magyar állampolgárságuk hasznát kell államunként összevetnünk az irántuk megnövekvő és megnövelhető otthoni bizalmatlanság s ellenszenv okozta kárral.

6.3. A szimbolikus részvétel és a szimbolikus kirekesztés

A kettős népszavazást követően elfogytak a kisebbségiek a Magyarországon legnagyobb nézettséggel bíró csatornákból. De a politikai kommunikációból is gyorsan kiszorul magyar kisebbségek témája. A kormánypártok hallgattak, a legnagyobb ellenzéki párt pedig gyorsan témát váltott. Pedig ennél a helyzetnél keresve sem lehetett volna alkalmasabbat találni a magyar kisebbségek magyarországi megítélésének alkotmányos átértékelésére. Megmutatta ugyanis a kérdés korlátait. Kormánybuktatásra, az alkotmány megváltoztatására a magyar kisebbségek ügye nem használható.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás kezdeményezése egy alapvető ellentmondásba ütközött. A magyar állampolgárság elérésénél akkora magyarországi politikai tömeghatást tulajdonított a magyar kisebbségeknek, amilyenre ha rendelkeztek volna, akkor magyar állampolgárság nélkül is döntő befolyással lettek volna a magyarországi választásokra és a kormányok stabilitására. Ez az ellentmondás a kettős állampolgárság elérésének módjából következett. Ha ugyanis nem a rendszerváltás elején megszületett alkotmányos egyetértésre építve születik meg, hanem azt felborítva, akkor a változást megcélzóknak maguknak is elegendő hatással kell bírniuk, hogy elérjék azt, amire maga a szándék irányul. A cél előfeltétele a cél volt maga.

E vízió ellenében a jobboldaliak a kampány során a részleges állampolgárság érvét fogalmazták meg, alighanem a sokak számára riasztó vízió hatásának csökkentésére. E szerint csak valamiféle korlátozott állampolgárságot kapnának a kisebbségi magyarok. Hogy pontosan miféle, azt nem tisztázták az ellenkampány irányítói. Egyszóval olyan kérdésekről folyt a vita, amelyek pontos alkotmányos mibenlétét a vitázók nem tisztázták. A vita így kampányszerűvé vált, s ezt figyelembe kell vennünk. Az érvek rendszerint szlogen-szerűek, hangoztatóik számára gyakran fontosabb volt vélt társadalmi hatásuk, mint konzisztenciájuk, helyállóságuk, igaz voltuk. Nekünk azonban úgy kell tekintenünk rájuk, mint a tényleges társadalmi vita argumentumaira, amelyet jöellehet eltorzított, de lényegétől meg nem fosztott az általa vívott hatalmi harc.

A népszavazás meghirdetésének pillanatától fogva nagy kockázatot hordozott magában, éppen deklarált célja kapcsán, nevezetesen, hogy a határon túli magyarokat Magyarország politikai közösségének teljes jogú részévé tegye. Az érvényes magyarországi jogrend szerint e céllal ugyanis a kisebbségi magyarok iránti az általános és egyoldalú társadalmi szolidaritás is együtt járt volna. A magyar adófizető tehát úgy fizette volna a határon túliak társadalombiztosításának több elemét, hogy a határon túli nem finanszírozta volna az övét. Sőt mi több, a kisebbségi magyar saját államával vállalt volna kockázatközösséget. Azaz egyszerre két állam szociális forrásait is igénybe vehette volna, ám csak az egyikhez járult volna hozzá.

6.4. Kielezett helyzet

A népszavazás sikertelensége azzal a következménnyel fejegetett, hogy a magyarországi magyarokban gyengülni fog a nemzeti szolidaritás eddigi ereje. S ezt nemcsak közvetve egyes kisebbségi magyar vezetőknek a magyarországi vá-

⁹⁴ Ez a szándék tudvalevőleg nyilvánosságot is kapott.

lasztásokkal kapcsolatos intelmeinek figyelmen kívül hagyásával, hanem közvetlenül, a kisebbségben élő magyarokról hozott személyes döntéssel is kifejezésre juttatják.

A népszavazás sikere, figyelembe véve a magyarországi választójogi törvényt, szintén jelentős társadalmi konfliktusforrássá terebélyesedett volna. Immár nemcsak a Magyarországon kampányoló kisebbségi vezetők, hanem a magyarországi belpolitikai küzdelmekbe bekapcsolt kisebbségiek százai kerülnének szembe mindazokkal, a magyarországiakkal, akik másként választanának. Figyelembe véve a kisebbségi magyarok nagy számát, előadódhatna a helyzet, amelyben a magyarországi magyarok többségének akarataival szemben lehetne választásokat nyerni. A magyarországi alkotmányos rend és választási rendszer ugyan lehetőséget ad erre a helyzetre, közben azonban a magyar kisebbségek használnák mindazokat a magyarországi erőforrásokat, amelyek állampolgárságukból következnek, valamint vezetőik szavazataikért cserébe további jelentős költségvetési forrásokat igényelnének, és persze kapnának. A helyzet általános politikai egyetértés híján választásokról választásokra erősítené a magyarországi választópolgárok egyik felének a kisebbségi magyarokkal szembeni érzéseit.

A magyar kisebbségekkel kapcsolatos alkotmányos egyetértés a népszavazással immár nemcsak a magyar politikai vezető réteg körében bomlott meg, hanem Magyarország politikai közösségére is kiterjedt. Ezt az állapotot állandósítaná, azaz ismételné meg választásról választásra a magyar kisebbségek közvetlen bekapcsolása a magyarországi választási küzdelmekbe anélkül, hogy ezzel egyetértene Magyarország politikai közösségének alkotmányos többsége.

S ezen a szembenálláson egy szűken sikeres magyarországi népszavazás sem változtatott volna. A 25 százalékot éppen csak meghaladó igen szavazat ugyanis csak a Magyarországon jelenleg érvényes törvény előírásainak felelt volna meg, alkotmányos egyetértést önmagukban azonban aligha teremtett volna. Például az uniós belépés kapcsán tartott népszavazás nemcsak eredményességében különbö-

zött a kisebbségiek állampolgárságáról tartottól, hanem abban is, hogy az ország jelentős politikai pártjai közül egyik sem fordult a nyíltan és egyértelműen a belépés ellen, azaz az ország politikai vezetésének körében demonstratívan nem bomlott meg egyetértés a kérdésben.

Nem így azonban a magyar kisebbségek állampolgárságának ügyében. Itt nemcsak a társadalomból hiányzott az egységes akarat, hanem a politikai vezető rétegből is. Az uniós népszavazástól eltérően ugyanis az egységes akarat megteremtése nem is volt célja.

6.5. Az állampolgárság

Ugyanakkor továbbra is fennáll annak a lehetősége, hogy a magyarországi közvélemény és a magyarországi politikai pártok közötti egyetértés nélkül kapjanak magyar állampolgárságot a határon túli magyarok. Ha pedig nem létezhet kétféle állampolgárság, egy teljes és egy részleges, már pedig ilyen nem ismer a Magyar Köztársaság alkotmánya,⁹⁵ akkor a határon túli magyaroknak jogukban áll majd részt venni a magyarországi választásokon. Figyelembe véve a magyarországi politikai légkört, ez a döntés nagyon hosszú időre áthidalhatatlanná tenné a kisebbségek körében eddig meghúzott törésvonalakat, sőt tovább mélyítené azokat.

A magyarországi választási kampányok ugyanis a kisebbségi magyarokra is kiterjednének ellenségkép-teremtő kommunikációjukkal együtt. Sőt az egyes magyarországi pártoknak még a mostaninál is nagyobb szükségük volna irántuk lojális kisebbségi politikai szervezetekre, arra, hogy a magyarországi párt a kisebbségi magyarok körében is megszerveződjön. Tovább erősödne a kisebbségi társadalmi szervezetekre immár így is nagy súllyal nehezedő nyomás, hogy adják fel függetlenségüket, és váljanak politikai pártokhoz kötődő korporációkká, hiszen ez a törekvés a magyarországi politikai élettől sem idegen. S végül egyszerre fordított irányt

⁹⁵ A vita során ezt az érvet a kormánypártok hangoztatták.

is venne a folyamat: a szomszéd országokban lezajló választások egyben a magyarországi választások előképévé vagy éppen megerősítésévé, illetve cáfolatává, egyszóval magyarországi erőfelmérésévé válnának. Kampánytémájuk nemcsak és esetenként nem is elsősorban az adott kisebbség valós problémáira kínált megoldások volnának, hanem magyarországi belpolitikai témák, amelyek így egyben a magyarországi sajtóban és médiában, szóval a magyarországi közvélemény előtt is vitathatóvá válnának. Tehát a mostanihoz képest is megsokszorozódnának a választási kampányok, tovább nőhetne a politikai mozgósítás ideje mind a magyar kisebbségeknél, mind pedig Magyarországon.

Mindez csak abban az esetben nem járna súlyos károk-
kal, ha a magyarországi politikai pártok körében kölcsönös bizalmon alapuló és valóban megtartott egyetértés születne a határon túli magyarok kettős állampolgárságának minden jelentős kérdésében, beleértve a magyarországi pártok kampánytevékenységének korlátait és intézményrendszerük függetlenségének megőrzését. Erre azonban, a magyarországi helyzetet látva, a közeljövőben semmilyen kilátás sincsen.

6.6. Gazdasági érdekkötődés

A Magyarországgal szomszédos nemzetállamok asszimilációs nyomására született új válaszok egyike a kisebbségi identitás érdekalapú megtartása. Vessünk egy pillantást az elképzelés lényegére! A kisebbségi identitás érdekalapú megtartásának arra a feltételezésre kell épülnie, hogy teremthetők olyan érdekviszonyok, amelyek erősebbek a nemzetállam asszimilációs nyomásánál. Az érdekviszonyok mentén az anyanemzethez fűződő érzelmi kötődések is megszületnek, illetve a meglévők megerősödhetnek. Az ilyen a viszonyrendszer jelentős gazdasági befolyással teremthető meg. Éppen ezért támogatni kell a magyar tőke megjelenését a szomszédos országokban s elsősorban a magyar kisebbségek körében. A magyarországi tőke munkahelyeket, új üzleti teret hoz létre, s a gazdasági érdekek világában köti a magyarokat nemzetükhöz. A gazdasági kötődés és nem-

zeti egység kapcsolata⁹⁶ a vámhatárok lebomlásának időszakában új dimenziót kaphat.

A nemzeti kisebbségek esetében azonban a modern világban aligha képzelhető el tagjai túlnyomó többségének olyan erejű érdekkötődése, amelyik erősebb a nemzetállam szívóerejénél. Ehhez a kisebbségnek jelentősebb erőforrásokkal kellene rendelkeznie, mint amilyenekkel a nemzetállam bír. Ez azonban lehetetlen, még abban az esetben sem teremthető meg, ha olyan állam támogatására is támaszkodhatnak, amelyekben saját nemzetük alkotja a többséget. Ugyanakkor persze nem mindegy, mekkora súllyal jelentik meg a magyar tőke a kisebbségek körében, hiszen a nemzeti jelleggel is bíró gazdasági kötődések sokak esetében egyik fontos elemét képezik nemzeti identitásuknak. A magyar identitás így nem pusztán védekező jellegű, hanem a gazdasági fejlődés egyik eszköze, így megtartása mellett egy újabb fontos érv szól.⁹⁷

A magyar tőke révén megteremtett gazdasági kötődés iránya azonban kettős lehet. Identitásmegetartó hatása ugyanis még egy – egyébként ki nem mondott – feltételezésre épül. Arra, hogy a magyar vállalkozó főként magyar kötődéseket teremt maga körül. Azaz elsődlegesen magyarokat alkalmaz, és elsősorban magyarokkal üzletel. Csakhogy a feltételezés nem működik minden esetben. A vállalkozók jelentős része, beleértve e magyarokat is, mindenekelőtt profitot szeretne. És ha ehhez a szlovák vásárlók, üzletemberek, munkavállalók segítik hozzá őket, akkor őket választják, még ha eközben magyarországi támogatást használnak is fel. Egy születő vállalat teremthet munkahelyeket, és segítheti a kisebbségi magyarok helyben maradását. De alkalmazhat szlovák munkaerőt is, ha előnyösebbnek véli. Vagy éppen szolvensebb szlovákokat juttathat építkezési telkekhez magyar településen, fellazítva a magyarok település-

⁹⁶ Kisebbségi magyarok az állam beavatkozása nélkül válhatnak a magyar gazdasági kapcsolatrendszer részévé.

⁹⁷ A magyar iskola egyben a magyar gazdasági kapcsolatrendszer kialakításának esélyét is kínálja, miközben a korábbi esélyét is megtartja.

szerkezetét.⁹⁸ Ameddig nem hivatalos nyelv a magyar – s ez ideig egyik szomszédos országban sem az –, a vállalkozás, szlovák munkaerőt is alkalmazva – még ha számbelileg kisebbségben vannak is új munkahelyükön – a szlovákok teheti munkahelyi nyelvvé, a magyarokat is szlovák nyelvi környezetbe juttatva.

Magyarországnak pedig jelenleg nincs kidolgozott ellenőrzési lehetősége az ilyen irányú vállalkozói döntéshozatal fölött. Ez ideig még a támogatások hatásának ilyen irányú vizsgálata sem folyik. De még a magyar kisebbségek pártjai sem vizsgálják kellő részletességgel a kérdést. Pedig némelyikük kormánypártként jelentős kormányzati források fölött rendelkezett, illetve rendelkezik ma is.

A gazdasági érdekkötődés emellett nem pótolja a nemzeti önazonosság többi fontos elemének hiányát, gyengeségét. Nem teszi hivatalossá a kisebbség nyelvét, nem rendezi önkormányzati és közigazgatási problémáikat, nem oldja meg nemzeti szimbólumaik problémáját, és a sort folytathatnánk. A gazdasági érdekkötődés tehát önmagában nem helyettesítheti a többi kisebbségi célt, sőt nélkülük akár ellentétes hatása is lehet.

Ezzel kapcsolatosan elsősorban ismeretekre volna szükség. Jelenleg pedig sem a magyarországi, sem pedig a kisebbségi döntéshozóknak sincsenek részletes ismereteik a magyarországi gazdasági támogatásnak a magyar kisebbségek nemzeti identitására gyakorolt különféle lehetséges hatásairól.

A gazdasági fejlődés nemzeti előnyei ugyanakkor nyilvánvalóan hatással vannak a kisebbségi önazonosság többi elemére. A modernizáció a kisebbségi kultúrának esélyt ad, hogy elmozduljon a pusztaság ősiségbe fordulástól. A kisebbségi önazonosság pusztaság primordiális jellege védekezésszerűen válik modernizációellenessé, hiszen a nemzetállam asszimilációs politikája nemzeti identitásuk feladását követeli meg.⁹⁹ Ese-

⁹⁸ Ez történik például a Pozsony környéki magyar településeken.

⁹⁹ Renan, Ernest: Mi a nemzet? In uő: *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995, 175. p.

tünkben a pedig az egész magyarság modernizációellenes nemzeti stratégiái, előítéletei és traumái is ráhordódnak a sajátos kisebbségi félelmekre, bekapcsolva a kisebbségeket az összmagyar haladásellenesség rendszerébe.

A kisebbség esélyt kap, hogy az ősiség vélt fennköltségébe menekülő fájdalom átalakuljon perspektívát ígérő versenyképességgé. Ugyanakkor az ősiség átélése nem jelent feltétlenül haladásellenességet. A haladással nem állhatott szembe a múlt minden történése, s az iránta tanúsított érzelmeknek sem kell szükségszerűen csupa agresszív érzeményből állniuk.

A gazdasági érdekkötődés elképzelésének fontos részét képezte a vámhatárok megszűnése által teremtett új tér. Magyarországnak azonban ennek ellenére sem lenne szabad arra törekednie, hogy gazdasági kisebbségpolitikával váltsa fel vagy akár csak részben is helyettesítse a hagyományosnak tartott támogatási rendszert.¹⁰⁰ A gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésének új elemként kellene kiegészítenie a kisebbségben élő magyarok nemzeti önazonosságának többi fontos területét. Jelentősége ugyanis kétségtelen. A magyarlakta területek munkaerőmegtartó-képessége, a magyar nyelv megjelenése a gazdasági életben, a magyarországi termékek és szolgáltatások megjelenése a piacon, a magyarországi gazdasági kapcsolatok erősödése s általában a magyarok gazdasági súlyának növekedése sokakat ösztönözhet maguk és gyermekeik magyar identitásának megőrzésére. Az Európai Unióba történő belépés és a vámhatárok megszűnése, a befektetési lehetőségek, valamint a

¹⁰⁰ Amire a magyar állam törekedhet, s törekednie kell, az a támogatásformák s odaítélésük olyan rendszere, amelyik nem áll a politika dominanciája alatt, az érintett társadalmi réteg szervezetei készítik elő a döntéshozatal, ugyanakkor a végső döntés magyarországi szerv kezében marad, lehetővé téve az esetleg szükségesnek mutatkozó korrekciót. A kiírás a kisebbségi társadalmi élet adott területének sajátosságai alapján történik, elkülönítve egymástól az adott terület egyes releváns részeit, ami megjelenik a pályázatok típusaiban és a pályázható források elkülönített csomagjaiban.

munkaerőpiac tágulása újféle, a történelemben eddig sosem volt megfontolás elé állítja a szülőket. El kell dönteniük, mekkora munkaerőpiac részévé szeretnék tenni gyermekeiket, csak országuk többségi társadalmához-e, vagy a magyarhoz is egyben. Ha mindkettőt szeretné, akkor viszont célszerű magyar iskolába íratniuk gyermekeiket, ahol egyébként a többségi nemzet nyelvét is megtanulják, viszont a szlovák, a román, szerb, ukrán iskolában nem tanulják meg a standard magyart.

6.7. Menni vagy maradni?

Az kisebbségek jogainak biztosítása kapcsán a magyar kisebbségek Magyarországra telepítésének ötlete is megjelent. Az áttelepülésnek a magyar állam segítségével kellett volna megtörténnie. Az áttelepülés egyszerre szüntetné meg az áttelepülőök nemzeti fenyegetettségét, és mérsékelné Magyarország populációs problémáit. Aki Magyarországra települ, annak egy csapásra teljesül a legtöbb nemzeti elvárása, melyeket kisebbségiként megtagadott tőle az állam. Anyanyelve hivatalos nyelv lesz, nemzeti szimbólumai, ünnepei, kultúrája, oktatási intézményei a továbbiakban az állam intézményeinek részei, így számíthatnak az állam támogatására. Továbbá nemzeti szimbólumai megegyeznek az állami szimbólumokkal, azaz egy csapásra megoldódik minden nemzeti gondja, hiszen a nemzeti többség részévé vált.

Csakhogya elképzelés több mindennel nem számol. Illúzió azt gondolni, hogy több mint két millió magyar hajlandó egyszerre elhagyni lakóhelyét és Magyarországra költözni. Ha pedig nem költöznek tömegesen, hanem csak egy hányaduk, akkor a nagy részük otthon marad, s továbbra is szembe kell néznie kisebbségi helyzetével. Magyarország támogatására továbbra is szüksége lesz.

Az olyan esetleges érv pedig, hogy aki nem jön, Magyarországra ne számíton, több okból is elfogadhatatlan. Mindenekelőtt morális okokból, hiszen Magyarország ezzel kényszeríteni próbálná a határon túli magyarokat az átköltözésre azzal a fenyegetéssel, hogy egyébként a továbbiakban

nem segíti őket, vagy legalábbis nem teljes értékűen. Az ilyen fenyegetés, akár teljes, akár részleges formájában, azt az üzenetet hordozná, hogy az otthon maradottakat magukra hagyják, a továbbiakban Magyarországra nem számíthatnak kisebbségi céljaik elérésében. Az ilyen üzenet minden bizonnyal az asszimilációt segítené. A kisebbségi magyaroknak a meggyengült, esetleg megszűnt, de legalábbis meggyengült nemzeti segítség melletti helyben maradás és minden korábbi kötődését feladó áttelepülés között kellene választania.

Ugyanakkor a dilemmának alkotmányos következményei is volnának. A kényszer ugyanis nem felel meg a hatályos alkotmánynak, hiszen az éppen „együttérzést” vár el a Magyar Köztársaságtól, amit aligha lehet kényszerítésként értelmezni. Tehát az íratlan alkotmány megváltozásával járna. Ebben az esetben a valós alkotmányszöveg a következőképpen hangozna: „A Magyar Köztársaság támogatja a határain túli magyarok áttelepülését határain belülre. Eddigi segítségük visszafogásával, támogatásuk megkurtításával, esetenként megszüntetésével kívánja áttelepülésre ösztönözni őket.”

Az alkotmányos egyetértés központi céljának megváltozása minden bizonnyal átalakítaná a Magyar Köztársaság támo­gatáspolitikáját, részben vagy egészben az áttelepítésre orientálva az államnak a magyar kisebbségeket eddig segí­dő aktivitásait és erőforrásait. De változtatna a szimbolikus támogatáson is. A helyben maradásra és a kisebbségi jogokért folytatott küzdelemre biztató magyarországi üzenet áttelepedésre való biztatássá kellene alakulnia, mivel úgy­mond csak az ígér teljes nemzeti perspektívát.

Csakhogy az elképzelés legnagyobb baja, hogy ebben a formájában Magyarország nem tudja megvalósítani. Ennyi embernek ugyanis akkor sem volna képes megfelelő életkörülményeket biztosítani, ha megvolna bennük a szándék az áttelepedésre. A jelen körülmények között Magyarország gazdasági vonzereje sem akkora, hogy a nemzeti szabadság iránti vágygal együtt a kisebbségi magyarok számottevő részét át tudná szívni. A két legnagyobb magyar kisebbséggel rendelkező szomszéd, Szlovákia és Románia gazdasága

gyorsabban növekszik, s ha nem változik meg ez a folyamat, akkor Magyarország elveszítheti gazdasági vonzerejét velük szemben. Ez pedig egyes rétegek körében korlátozott mértékben ugyan, de akár ellenirányú folyamatot is elindíthat.

Ugyanakkor a rövid idő alatt lejátszódó tömeges áttelepülés irrealitása nem jelenti, hogy a mai Magyarországon ne válhatna deklarált céllá. Ekkor azonban számolni kellene minden negatív hatásával, a pozitívnak tartottak nélkül. Meggyengítené a maradó kisebbségi magyarok bizalmát Magyarország támogatási szándékával szemben, nemzeti identitásuk megtartásának hátrányait kevesebben vállalnák, miközben kevesen költöznének Magyarországra.

A próbálkozás a magyarok és a szomszéd nemzetek megbékélését is nehezítené. A magyarországi áttelepítési szándékot a szomszédos országokban minden valószínűleg örömmel fogadnák mindazok, akik csak nemzetileg tiszta, és elsősorban a magyaroktól megszabadított államot tudnak elképzelni. Minden bizonnyal nagy nemzeti diadalnak tartanák a helyzetet, értékrendjük pedig mit sem változna. A magyarokat továbbra is gyűlölnék, ellenségképként használnák, s mivel nem volt szükség megbékélésre, országuk nemzeti egyneműsítésének magyarországi törekvését saját győzelmükként élnék meg.

Ugyanakkor Magyarország segítheti egyes személyek áttelepülését. Ám ennek nem szabad a maradni kívánók támogatásának megvonásával vagy akár csak gyengülésével járnia. A maradók kevesebben lesznek, romlik korösszetételük (hiszen költözni javarészt a fiatalok hajlandók), de gondjaik és nemzeti törekvéseik megmaradnak. A kisebbségi magyarok támogatásának a kisebbségben élők segítségét kell jelentenie, nem azokét, akik a nemzeti többség részévé válnak. Alapvetően hibás az a felfogás, hogy a maradók rovására, az ő támogatásuk gyengítésével, kurtításával, sőt esetleg megszüntetésével kell áttelepülésre készíteni a szomszédos országok magyarjait. Éppen ezért az efféle elképzeléseket el kellene választani a magyar kisebbségek támogatásától. Tehát más intézmények foglalkozzanak a kérdéssel, ne a magyar kisebbségek támogatására hivatottak,

más forrásból fedezzék, s nem a kisebbségi magyarok segítségére szánt támogatásból, de ne kapcsolódják a kisebbségek megmaradásáért tevő szervezetekhez sem. Ha ugyanis nem válik el intézményesen a menni vagy maradni dilemmája, akkor ugyanazok fogják képviselni mindkettőt, egyszerre mondván, hogy menjetek, meg azt is, hogy maradjatok. A helyzet grotesksége mindkét üzenetet hiteltelenítené hirdetőivel együtt.

De nem változik a magyarok és szomszédjaik megbékélésének szükségessége sem. A magyarok és a szomszéd nemzetek megbékélésre akkor is szükség volna, ha nem élnének magyarok a Magyarországgal határos országokban. Nemzeti békére ugyanis nem csupán a kisebbségben élőknek van szükségük, jóllehet számukra leginkább erre van szükség.

Öllös László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008. 160 p.

7. Alkotmányos egyetértés

7.1. Az alkotmányos egyetértés alapja – a nemzeti jóakarát elve

Mostanáig javarészt a magyarországi politikai pártok, valamint a magyar kisebbségek különféle politikai irányzatai közötti különbségekkel foglalkoztunk. Ám ha az alkotmányos egyetértés lehetséges terét kívánjuk megvonni, akkor a köztük közelmúltban is megvolt, a jelenben meglévő és feltételezhetően a belátható jövőben is megmaradó egyetértés terét kell megkeresnünk. Mindenekelőtt arra a kérdésre kell válaszolnunk, megfogalmazható-e olyan, a magyar kisebbségekkel kapcsolatos alapelv, amelyben egyetértenek a magyarországi politikai pártok, sőt a Magyar Köztársaság polgárainak döntő többsége is. Feltétlenül alapelvről kell beszélnünk, ugyanis nem csupán valamiféle eseti politikai együttműködés lehetőségét keressük, hanem az alkotmányos egyetértés terét. S persze olyan elvről lehet csak szó, amely a kisebbségi létnek nemcsak valamely részletét, hanem lényegét érinti.

Továbbá egy olyan hipotetikus helyzetben kell megvizsgálunk a felek viszonyulását a magyar kisebbségekhez, amelyben feltételezzük, hogy az egyes magyarországi pártok saját maguk dönthetnék el, megteremtik-e azokat a körülményeket, melyek közt a magyar kisebbségek megtarthatják nemzeti identitásukat.¹⁰¹ Tehát ha rajtuk múlna, s nem másokon, hogy a magyar kisebbségek megmaradnak-e magyarnak vagy sem.

¹⁰¹ Az absztrakció a döntéshozók morális motívumainak lényegét próbálja megvilágítani. A hipotetikus helyzet egy fontos kérdésben hasonlít John Rawls elképzeléséhez, amellyel az igazságosság szabályainak morális

Ilyen hipotetikus helyzetben kétségkívül mindegyik magyarországi politikai párt, sőt a Magyar Köztársaság polgárainak túlnyomó többsége, tehát Magyarország politikai közösségének szinte egésze¹⁰² azon volna, hogy a kisebbségek megkapják mindazt, amire magyarságuk megtartásához szükségük van. Ha tehát rajtuk múlna, megszűnne a magyar kisebbségek nemzeti veszélyeztetése.

Ha így vizsgáljuk a kérdést, akkor az alábbi eredményre jutunk: A Magyar Köztársaság állampolgárainak döntő többsége és az ország releváns politikai pártjai egyöntetűen azt kívánják, hogy a magyar kisebbségek megmaradjanak magyarnak. Persze a valóságban nem csak rajtuk áll a magyar kisebbségek nemzeti identitásának megtartása, éppen ezért csak közös szándékukról beszélhetünk, de erről mindenképpen. Nyilvánvaló tehát az egyetértés ebben az elvi kérdésben. Nevezük ezt a magyar kisebbségek iránti jó szándék elvének.

A magyar kisebbségek iránti jó szándék elve nélkül aligha születhetett volna meg a jelenlegi alkotmányszöveg, és a felek nem tudnának megegyezni semmilyen közös fellépésben a nemzetközi fórumokon a kisebbségi magyarok ügyében. A magyar kisebbségek iránti jó szándék elvének meg-

alapjait próbálja megvilágítani. Tanulmányunk számol az ember azon morális képességével, mellyel a valós társadalmi körülmények mellett, sőt gyakorta azok ellenére is képes elgondolni, hogy melyik cselekvés-alternatíva a helyes, majd választani is képes a helyeset. A felvilágosodás óta azonban az is világos, hogy csak képességről van szó. Az egyén a morálisan helytelent is választhatja. Éppen ezért nem érthetünk egyet Michel Sandel Rawls kritikájával, aki szerint az egyén nem vonatkoztathat el saját társadalmi helyzetétől és a jónak így megteremtett koncepciójától az igazságosság vizsgálatakor. Álláspontunk szerint viszont ilyen absztrakcióra képes az ember, még ha mindenki nem is teszi ezt, és csak saját személyes céljai és érdekei vagy emocionális, illetve tradicionális kötöttségei szerint ítél mindenről. Lásd John Rawls: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osisis Kiadó, 1997, 152–188. p., valamint Michael J. Sandel: Az elégedetlen demokrácia. In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák*. Budapest, Századvég, 2002, 207–229. p.

¹⁰² Legfeljebb statisztikailag jelentéktelen kivételekről lehetne szó.

létét a magyarországi pártok programjai is igazolják. Mind a négy parlamenti párt közzétett hivatalos programjában¹⁰³ megjelenik ez a szándék, még ha részben eltérő következtetésekhez jutnak is megvalósításának kérdésében. Ez az elv szolgáltatta az egyetértés alapját a monori tanácskozáson, és ez vetül rá az egész országra a rendszerváltás során. Ma is erre épül az egyetértés minimuma az egyébként mélyen megosztott magyar politikai életben.

Nem ebben van tehát az eltérés köztük, hanem két másik konkrét kérdésben. Az első a szomszédos országokban élő magyarellenesség. Vele szemben eltérő módszert választanának.¹⁰⁴

A második különbség pedig a határon túli magyarok ügyének magyarországi politikai használata. Ennek érdekes és fontos sajátossága, hogy a magyar közvélemény előtt elfedni, sőt gyakran egyenesen titkolni igyekeznek az egyetértés meglévő elvi alapját: nevezetesen azt, ha rajtuk állna, megtartanák magyarnak a kisebbségi magyarokat. A belpolitikai csatákban viszont a magyar kisebbségek tudatos és szándékolt veszélyeztetésének, sőt estenként akár a kisebbség felszámolása szándékának vádja is megjelenik.¹⁰⁵

Az érvek némelyike a másik fél hamis nacionalizmusának, illetve nemzetietlenségének demonstrálását szolgálja a magyarországi választópolgárok előtt. A választópolgár olyan képet kap a kampányonként ismétlődő indulatos összecsapások során, hogy nincsen, sőt nem is lehet semmiféle egyetértés a küzdő felek között. És ugyanezt látja a magyarországi politikai vitákat figyelő és anyaországától érzelmileg sokkal jobban függő kisebbségi magyar is, ami nem kis rombolást végez nemzeti elkötelezettségében. Még akkor is ez a kép válik ural-

¹⁰³ Nyilvánvaló, hogy a magyarországi pártok formálisan elfogadott programjai nem mindig fedik tényleges szándékaikat, ám ebben az esetben nincsen okunk annak feltételezésére, hogy a formális programmal elmentés törekvések kerültek volna túlsúlyba az egyes pártoknál.

¹⁰⁴ Bárdi Nándor: i. m.

¹⁰⁵ Mind a státustörvény, mind pedig a kettős állampolgárság vitájában elhangzik ez az állítás.

kodóvá, ha egyébként nemzetközi fórumokon nem ritkán példamutatón együttműködnek a felek.¹⁰⁶ Azt ugyanis csendben, a hazai közvéleményt éppen hogy csak informálva teszik, nehogy ez a viselkedésminta váljék dominánssá otthoni politikai kommunikációjukban. De mivel együttműködésük bizonyíthatóan s így letagadhatatlanul létezik, ezért okkal állíthatjuk, hogy közös elvi alapjának is lennie kell.

Jóllehet valamennyi magyarországi politikai párt és az ország politikai közössége helyesli, hogy Magyarország támogatja a magyar kisebbségeket nemzeti identitásuk megőrzésében, a jó szándék elve mégsem volt képes megfelelően szabályozni a magyar kisebbségekkel kapcsolatos politikát, jobban mondva politikákat. 1990 tavaszán ugyanis felborul egy lényeges, Monor szellemiségében még meglévő eleme, nevezetesen az, hogy Magyarország politikai vezetőinek mindenekelőtt *közösen* kellene tenniük a magyar kisebbségekért.¹⁰⁷ Az 1990-es választások előtti kampány csatáiban azonban feloldódik a közös segítségnyújtás elve.

Tehát az első jelentősebb hatalmi összecsapás, amelynek csak a kormányzás mikéntjét lett volna szabad érintenie, összeroppantja az ellenzékiesség veszélyhelyzetében megszületett alkotmányos egyetértést. Olyannyira, hogy az mindmáig nem állt helyre. Az egyetértés felborulása súlyos következményekkel járt a kisebbségi magyarok helyzetére, a magyarországi és a határon túli magyarok nemzetfelfogására, valamint Magyarország politikai közösségének alkotmányos értékrendjére. Az ország kettészakítottságának a kilencvenes évek óta egyik éltetője a magyar kisebbségekkel kapcsolatos magyarországi politikai összecsapások sora. A kisebbségi magyarokkal kapcsolatos belpolitikai vádak tűzerejéhez képest az esetenkénti egyetértés és együttműködés súlya elenyészővé vált a nyilvánosság előtt.

¹⁰⁶ A szlovákiai magyar kisebbség estében ilyen volt például a Beneš-dekrétumok megerősítése, illetve a megvert nyitrai diáklány, Malina Hedvig ügye.

¹⁰⁷ A közös álláspont kialakításának szándéka alapján születik meg a tanácskozás programja.

A közös támogatás elvének gyengülésével az az elv ka-
pott erőre, hogy az egyes pártoknak saját, a többiekétől kü-
lönöző programot kell alkotniuk a kisebbségi magyarokról,
ám ezzel az egymás közötti verseny részévé teszik őket. Az
ügy így más-más módon illeszkedett az egyes politikai irány-
zatok értékrendjébe, s különféle egyéb elvekkel ütközött.

Az egyes pártok programbéli sajátosságai ebben a kér-
désben is gazdagodást jelentenének, ha megmaradt volna
az egyetértés dominanciája a kisebbségi magyarokat érintő
alapkérdésekben, ha az ügyükben folytatott versenyt maguk
a versengő felek tartanák korlátok között.

Magyarország és a két legnagyobb magyar kisebbséggel
rendelkező szomszédja, Szlovákia és Románia belépése az
Európai Unióba alapos okot szolgáltat a kérdés átgondolá-
sára.

A tanulmány tehát a magyar kisebbségek iránti jó szán-
dék elvére, vagyis arra a feltételezésre épít, hogy a magyar-
országi magyarok megtartanák magyarnak a kisebbségeiket,
ha maguk dönthetnének róla. Ám a valóságban nem azonos
a hipotetikus helyzettel, ugyanis sok más tényezővel is szá-
molniuk kell, ám a szándék él bennük. S éppen ez, a magyar
kisebbségek iránti jó szándék feltételezése másokról adja a
kisebbségek kérdésében kialakítható magyarországi egyet-
értés morális alapját.

Hasonló a helyzet a magyar kisebbségek körében is. A ki-
sebbségi magyarok túlnyomó többsége sem asszimilálná a
többségi nemzetbe a magyarokat, ha rajta múlna.¹⁰⁸ A köz-
tük kialakítható egyetértésnek is ez lehet a morális alapja.
És egyben itt kapcsolódhat a magyarországi alkotmányos

¹⁰⁸ Leszámítva azokat, akik problémákkal terheltnek tekintik a kisebbségi létet. „Ezzel együtt a döntő többség (87%) számára nem jelent problémát a magyar nemzetiség és a szlovák állampolgárság összeegyeztetése. 43%-uk válaszolta, hogy e téren nincs semmi gondja, ugyancsak 43%-ukban pedig néha ugyan felmerül egy-két ellentmondásos érzés, de általában nincs problémájuk. 13%-uk viszont nem tudja összeegyeztetni a ket-
tőt, s 3%-uk gyakran összetűzésbe kerül emiatt.” Lampl Zsuzsa: *Magyar-
nak lenni*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007, 21–22. p.

egyetértéshez. Ugyanakkor a kisebbségi magyaroknak is figyelembe kell venniük valós környezetüket. S ennek kapcsán részben eltérő következtetésre juthatnak. Világuk eltérő értékelése és helyzetük veszélyessége számukra különösen fontossá teszi, hogy nemzeti létük alapfeltételeiben megállapodjanak, a többi kérdésről pedig szabad vitát folytassanak. Az alapkérdésekről való megegyezés elmaradása mindent, a legfontosabb célokat, intézményeket, szabályokat is hatalmi vetélkedés tárgyává teszi. Minden pozíció elfoglalása hatalmi kérdéssé válik, s az egész kisebbségi életet átítatja a küzdelem az egyes vetélkedő csoportok eszközévé téve minden használhatót.

A szabad véleménycsere megakadályozása rövid távon ugyan erősíti az éppen hatalmon lévők pozícióit, ám a politikai szempontok alapján uralt intézmények hatékonysága rohamosan csökken, s vele együtt társadalmi hatásuk is gyengül. Az eredmény rövidesen megmutatkozik az önkormányzati pozíciók gyengülésében, a választók növekvő számú passzivitásában, gyakori botrányokban, majd a kisebbségi magyar közösségen belüli szervezett ellenállás megjelenésében. A megegyezés elmaradása és a szabad vita akadályozása tehát összefügg egymással, sőt egymás okai. Csak-hogy persze mind a két esetben lehetetlenné válik.

Ám a kisebbségek nemzeti megmaradásának legfontosabb feltételei összefoglalhatóak, tehát egyetértésük tere megrajzolható.

7.2. Az egyetértés elemei

Az alkotmányos egyetértés ismételt megteremtése a magyar kisebbségek ügyében messze túlmutatna a kisebbségi magyarokon. Olyan kérdésekben kellene egyességre jutni, amelyek az elmúlt két évtizedben a magyar alkotmányosság más fontos területein is felbomlasztották a rendszerváltás kezdeti szakaszának egyetértését.

Mindenekelőtt abban a kérdésben, hogy a magyar nemzetbe tartozik mind Magyarország, mind pedig a magyar kisebbségek plurális világának egésze. A feleknek fel kellene adni-

uk a nemzeti megkülönböztetés elvét, így e plurális világ segítése válna a Magyar Köztársaság alkotmányos kötelességévé. Tehát az ideológiai, sőt a teljes politikai lojalitás nem válhatna az egyes kisebbségi intézmények, szervezetek támogatásának előfeltételévé, a kisebbségek nemzeti életének egyes területeit saját természetük szerint kellene megítélni. Ehhez pedig Magyarországon megegyezésnek kellene születnie arról, hogy a kisebbségi magyarok plurális társadalmának elve érvényben marad függetlenül attól, hogy éppen ki kormányoz, és ki van ellenzékben.

Az ilyen támogatás közvetlen belpolitikai hatalmi érdek nélküli segítségnek tűnhet. Ez azonban nincs teljesen így. Annyi mindenképpen állítható, hogy a jelenlegi állapothoz képest korlátokat szab a kisebbségek ügyének belpolitikai használata elé.

Elvárja, hogy politikai értékrendjétől függetlenül a magyar nemzetbe tartozónak tartsanak minden kisebbségi magyart. Nem engedi kisebbségiek részvételét a magyarországi választási kampányokban. Nem tűri egyének, csoportok, intézmények szervezetek kirekesztését a magyarországi támogatási rendszerből magyarországi belpolitikai érdekek mentén. Sőt szimbolikus kirekesztésüket sem tartja megengedhetőnek. És persze azt sem tekinti elfogadhatónak, hogy kisebbségi magyarokat használjanak annak megvitatására, hogy ki tagja s ki nem tagja a magyar nemzetnek Magyarországon. Feltételezi a magyar kisebbségek nemzeti élete egyes területeinek saját természetük szerinti megítélését a politika dominanciája nélkül.

Ugyanakkor nem szab – és nem is szabhat – határt az olyan vitáknak, amelyek a magyarországi segítség eredményességéről szólnak. Arról, hogy az egyes magyarországi döntések, lépések, intézkedések milyen hatással vannak az egyes magyar kisebbségek nemzeti identitásának megtartására, illetve fejlesztésére. Vitatkozni az eredményességről lehet, sőt kell. Nyilvánosan is. De nem a választási kampányok részeként. Egy-egy helyes döntés hozzájárul meghozóinak nemzeti tekintélyéhez. Nyilvánvalóan a magyar nemzet legnehezebb helyzetben lévő tagjaiért tesz, aki láthatóan,

sőt esetleg mérhetően segíti a magyar kisebbségek nemzeti életének bármelyik fontos területét. S ha magyar nyilvánosság elé kerül döntésének, cselekedetének eredménye, akkor bizonyosan hozzájárul az illető politikus, illetve politikai párt nemzeti tekintélyéhez akkor is, ha nem köti valamilyen konkrét belpolitikai érdekéhez.

A vitázóknak különösen arról kellene kölcsönösen lemondaniuk, hogy a magyar kisebbségek ügyét belpolitikai kampánytémává tegyék. Kampány idején ugyanis még kisebb az esélye, hogy érdemi vita folyjék érdekbeszéd helyett, meggyezésnek pedig gyakorlatilag semmi esélye sincs.

Az eredményességről folytatott érdemi vita feltételezi a vitázók morális egyenlőségét. Vitájuk kimenetelét érveik súlyának kell eldöntenie és nem aktuális hatalmi pozíciójuknak.¹⁰⁹ A magyar kisebbségek esetében a róluk szóló magyarországi vita minőségének és hatékonyságának romlásából eredő kárt nem lehet kiegyenlíteni a nemzetállam határainak védelmével. A rossz minőségű vita eredményeképpen meghozott hibás döntéseknek rosszabban működő, romló versenyképességű kisebbségi társadalom az eredménye, amelyik a többségi társadalom és a nemzetállam szívó hatásával szemben még saját lehetőségeihez képest is gyengébb ellenállást tanúsít.

A magyar kisebbségekről folyó nyilvános vita elválasztása a választási kampányoktól a kisebbségek Magyarországgépére is jótékony hatással volna. Ügyük eddigi kampányokhoz, hatalmi érdekekhez kapcsolt tematizálása kapcsán aligha feltételezhető, hogy ne látnák a magyarországi belpolitikai érdeket. Persze ebben az esetben nem azon politikusaik véleménye az egyetlen, akik maguk is érdekeltek a kisebbségek ügyének magyarországi belpolitikai tematizálásában, még ha rendszerint ők kapják is a legnagyobb teret a magyarországi sajtóban, médiában.

De a kisebbségek politikusi rétegét is irányváltásra készítené az elválasztás. Ha egyes személyek, csoportok és

¹⁰⁹ Tehát a vitázók feltételezik egymás morális egyenlőségét.

irányzatok nem számolhatnának vele, hogy a magyarországi választási kampányokban és politikai konfliktusokban való részvételük, az anyaországi pártlojalitásuk hazai teljesítményüktől függetlenül garantálja számukra a magyarországi anyagi, részvételi és médiatámogatást, akkor nem marad más számukra, mint az otthoni teljesítmény.

Persze felvethető az elképzeléssel szemben, hogy több eleme nem felel meg a mai magyar belpolitika konfliktusos természetének. Következésképpen nem áll a politikai realitások talaján, hiszen olyan elvárásokat fogalmaz meg, amelyeknek sok mindenki nem kíván megfelelni napjaink Magyarországon. Egy valós megoldást kereső elképzelésnek pedig a valóságból kell kiindulnia.

Nyilvánvalóan helyes premisszákra épít az ellenérv. Nem csak a magyar kisebbségek ügyében bomlott meg az alkotmányos egyetértés Magyarországon. Az általunk vázolt modell azonban a magyar kisebbségek megmaradásának alapelvéből indít. Abból az elvből, amelyet deklaráltan mindegyik magyarországi párt magáénak vall, méghozzá a magyar kisebbségekhez fűződő viszonyának elsődleges elveként. Ennek kapcsán igazolhatónak tartjuk, hogy a magyar kisebbségek ügyében fennálló alkotmányos egyetértés, amelyik magában foglalja a kisebbségek megmaradásának legfontosabb területein azt a támogatást, melyet Magyarország képes megadni, jobban szolgálja a kisebbségek megmaradását magyarnak, mint ügyük magyarországi belpolitikai küzdelmekben való használata és általa az alkotmányos egyetértés megbontása.

Az alkotmányos egyetértés helyreállításának szándéka és képessége nélkül pedig aligha állíthatják magukról, hogy valóban a magyar kisebbségek megtartására törekednek. Tehát a legfontosabbnak nyilvánított szándékuk válik igaztalanná. Az az állításuk továbbra sem válik kérdésessé, hogy szeretnék, ha a magyar kisebbségek számára megteremtődnének az identitásuk megtartásához szükséges körülmények. Ám hogy ezt alkotmányos, tehát az egyszerű hatalmi harc fölött álló elvnek tartják, az igen.

A jelen körülmények azonban más irányban módosították a rendszerváltás eredeti megegyezését. Az eredeti egyetér-

tés szövegezéséhez képest módosult, és ma is uralkodó állapot szerintünk a következőképpen fogalmazható meg:

„A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határon túli magyarok sorsáért, különösképpen annak figyelembevételével, hogy a magyar kisebbségek fontos politikai tényezőkké tehetőek a magyarországi belpolitikai küzdelmekben. Felelőségük alárendelhető a magyarországi politikai pártok közötti hatalmi harc, kiváltképpen választási kampányok során megfogalmazott céloknak. A magyar kisebbségek támogatása, a Magyarországgal való kapcsolattartásuk elősegítése elsősorban e hatalmi célok révén valósul meg.”

A magyar kisebbségek valós nemzeti szükségletei tehát a magyarországi belpolitikai érdekektől függetlenül abban az esetben nyerhetnek támogatást, ha az adott konkrét esetben nem léteznek ilyen érdekek. Ám ha léteznek, akkor elsőbbséget élveznek.

7.3. A politikai közösség korlátai

Alkotmányos demokráciákban a politikai közösség tagjai több korlátot építettek a politikai hatalom kiterjesztése elé. Köztük a politikai verseny korlátait is több erre hivatott intézmény vigyázza, s nekik alkotmányos kötelességüket teljesítve kell fellépniük a határsértőkkel szemben. Addig működik a rendszer, ameddig a választásoktól a hatalom gyakorlásáig minden fontos ponton felismerik a visszaélés kísérleteit, s meg tudják azt akadályozni. Azt tehát, hogy az egyetemes emberi értékeken nyugvó alkotmányos egyetértés helyett a politikai ellenfelekkel való leszámolásra használják hatalmukat.

Rövid ideig úgy tűnt, a magyar kisebbségek ügyét is az ilyen alkotmányos értékek közé sorolja a magyar politikai osztály. Ám amilyen gyorsan megteremtődött az esélye, hogy bekerülnek, olyan gyorsan ki is esetek ezen alkotmányos értékek közül.

Persze esetükben bonyolultabb a helyzet, hiszen ők nem a Magyar Köztársaság polgárai, személyük és szervezeteik másik állam joghatósága alá tartoznak. A magyar alkotmány ennek ellenére szabályozhatja a velük kapcsolatos nemzeti

eljárás módját Magyarországon, sőt az ország határain túl terjedő támogatásuk alapelveit is leszögezheti. S ami nem kevésbé fontos, az alkotmány leszögezheti – hiszen most is ezt teszi – a Magyar Köztársaság viszonyulását a kisebbségi magyarokhoz. Az elmúlt két évtized tapasztalatai alapján azt, amit az eddigieken túl meg kell cselekednie, és amit az eddigiekhez képest nem szabad megtennie.

Maga az alkotmányozás sikere is a politikai irányzatok egyetértésének függvénye. Következésképpen ha mindegyik jelentős irányzat egyetértését sikerülne megnyerni, akkor minimálissá válna annak veszélye, hogy folyamatos alkotmányos összetűzések eszközévé válnának a kisebbségi magyarokkal kapcsolatos alkotmányos korlátozások.

Az alábbiakban kellene megegyezniük:

Le kell mondaniuk a magyar kisebbségek bevonásáról a magyarországi belpolitikai küzdelmekbe.

Fel kell adniuk a kisebbségek szervezeteinek, elsősorban politikai pártjainak magyarországi pártbefolyás alá vonását.

El kell vetniük az olyan szándék magyarországi támogatását, amely a magyar kisebbségek társadalmi szervezeteinek politikai korporációkká változtatását célozza.

Persze felvethető az a súlyos ellenérv, hogy ha a kisebbségi magyarok politikai pártjai, azok frakciói, illetve egyes politikusaik nem vennének részt a magyarországi politikai harcokban, akkor a kisebbségek sokat veszítenének magyarországi publicitásukból, hiszen a mélyen megosztott lakosság elsősorban politikai részvételük révén találkozik velük. Ám a nemzeti egység megélésének más módja is volna. Mindenekelőtt azok az események kínálják, amelyek a legszorosabban kötődnek a magyar alkotmányossághoz: a magyarok nemzeti ünnepei. A nyilvános állami rendezvényeken szimbolikus szerepet kaphatnának a határon túli magyarok, köztük nemcsak politikusok, hanem a politikai érdekharcokkal nem azonosított, a köztisztületben álló személyiségek is.

A pártok is viselkedhetnének hasonlóan. Ám náluk különösen fontos volna, hogy ebben az esetben ne csak a saját irányzatukhoz kötődő kisebbségi politikusok kapjanak teret

rendezvényükön, hanem minden jelentősebb irányzat képviselői. Szimbolikus erővel bírna, ha az adott kisebbség vezetői mindegyik releváns magyarországi párt rendezvényén megjelenének. Az esemény nem a közönyt, hanem a pártpolitika egyébként természetes konfliktusain átnyúló egyetértést jelezné az egész magyar nemzetnek évről évre.

8. Nemzeti megbékélés

8.1. Alkotmányok külön és együtt

A független kisebbségi önépítés stratégiája, illetve az egyoldalú nyomásgyakorlásé arra a ki nem mondott feltételezésre épít, hogy a magyar kisebbségeik felszámolására törő nemzetállamokban a magyarok megmaradásához szükséges jogok és pozíciók a politikai közösség alkotmányos értékrendjének megváltozása nélkül elérhetőek, jobban mondván kivívhatóak. Részben belső erővel, melynek fontosabb eleme a szoros kötődést teremtő önszerveződés, a politikai egység, tehát a vezetők kétségbevonhatatlan autoritása, a politika teljes mozgósító ereje, melyhez a politikának a társadalmi szervezetek feletti teljes dominanciája szükséges, részben külső erővel, melynek lényege a magyarellenés nemzetállamra nehezedő külső nyomásgyakorlás. Ehhez mindenekeelőtt elszánt és harcias magyarországi külpolitika kell, és a magyar kisebbségek, valamint a Magyarország vezetőinek teljes összhangja.

Ha mindez megvan, akkor egyesített erővel legyőzhető a magyarság felszámolására törő állam, azaz kényszeríthető a magyar kisebbségek egyenjogúságának elfogadására. A stratégia alkalmazása azonban számos nehézséget vetett fel.

Azzal, hogy az első szabad választás óta kampánytémává vált a kisebbségek ügye Magyarországon, a kisebbségi vezetőkkel szemben támasztott valós elvárás valamelyik magyarországi párt támogatása lett. A kisebbségek körében megjelenő centralizációs próbálkozásokat sokan saját személyes javukra használták. A rendszerváltás idején külön fe-

szültséggforrás volt, hogy nemzeti köntösbe öltözve alkalmat teremtett a régi rend magyar fenntartói egy részének, hogy új politikai és gazdasági karriert kezdjenek.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy lehetséges-e úgy változtatni a magyar kisebbségek jogállásán, hogy ne változzon az érintett ország alkotmányos rendje? Nyilvánvalóan nem. Elméletileg két út vezet az alkotmány megváltoztatásához. Az egyik a kényszer olyan foka, amely a változtatásnál kockázatosabbá teszi az eredeti megtartását. A másik az alkotmányos értékrend átalakulása. Az alkotmányos rend az alkotmányos értékrend megváltozása nélkül addig tart ameddig a kényszer fennáll. Az alkotmányos értékrend pedig aligha változik pusztá erőszakkal, ahhoz az alapját képező morális értékeknek kell átalakulniuk. Annak a meggyőződésnek kell elterjednie a politikai közösséget alkotók körében, hogy a mostani állapot rossz, igazságtalan és káros. Méghozzá nemcsak a kisebbség, hanem a nemzeti többség számára is.

Éppen ezért az általa hátrányosan érintetteknek morális joguk a változtatás, a hatalmilag kedvezményezetteknek pedig morális kötelességük. Ugyanakkor a korábban kedvezményezettek számára is többet kell ígérnie az új alkotmányos értékrendnek, mint amennyit a korábbi nyújtott. Dominanciájukról való lemondás nem jelenthet bizonytalanságot és veszélyt az ő számukra. Áldozatuk tehát csak viszonylagos. Lemondásuk hatalmi előjogaikról az ő szabadságukat is kiterjeszti, saját jövőjüket is építik általa.¹¹⁰ Ha szövetséggel váltják fel a másik nemzeti veszélyeztetését, akkor maguk jobbá, szabadabbá, gazdagabbá válnak, s nem bizonytalanabb, hanem biztonságosabb lesz nemzeti életük.

Ehhez azonban többnek kell kötnie őket magyar szomszédjukhoz közös gazdasági érdekeiknél, az európai uniós és NATO-tagságuknál. Ehhez szoros bizalmi kapcsolat kell,

¹¹⁰ John Rawls szerint a jogok és szabadságok nem szűkíthetők a nagyobb jólét vagy éppen az így elfoglalható pozíciók érvével. Továbbá egyesek a jogainak, szabadságának bővítése nem szűkíti szükségszerűen másokét. Sőt mások jogainak és szabadságának bővítését is magával vonhatja. Lásd John Rawls: i. m. 86–92. és 294–303. p.

az a meggyőződés, hogy a szövetséges akkor sem veszélyeztetne, ha megtehetné. Tehát a szövetségi viszonyból eredő nemzeti előnyt sokkal tarthatja fontosabbnak a másikkal szemben megszerezhető nemzeti előhínnél.

A magyar alkotmányosság nemcsak összefügg, hanem össze is ér a nagyszámú magyar kisebbséggel rendelkező szomszédjaisal. A felek nemzeti veszélyforrásként tekintenek egymásra, s ez mély befolyást gyakorol mind a magyarok, mind pedig a szomszéd nemzetek tagjainak állam- és nemzetfelfogására, nemzeti ellenségképére és általuk a politikai rendszerről és az emberi jogokról alkotott meggyőződésére.

Éppen ezért számba kell vennünk, hogy a kényszeren kívül milyen eszközökkel lehet hatni egy politikai közösség alkotmányos értékrendjére. Politikai közösségek alkotmányos értékrendje nem elsősorban az őket ért erőszak okán fejlődik, hiszen akkor a történelem folyamán minden agresszív háborút követően az alkotmányosság magasabb és magasabb minőségi szintjére jutott volna mindenki, aki az erőszaknak részese volt, méghozzá pusztán az erőszak révén. A hobbesi modell pusztá félelme a fejlődéshez, tehát a jobhoz nem elég. Politikai közösségek alkotmányos értékrendjét sokkal inkább új eszmék és a nevükben megfelelő történelmi időszakban lefolytatott, a politikai közösség nagy többségét megérintő viták és ezek révén elterjedő új értékek fejlesztik. Még ha ezek megszületését időnként az erőszak szörnyűsége és igazságtalansága is motiválja.

A vita során tehát mindenekelőtt azt kell világossá tenni, hogy az elkövetett történelmi igazságtalanságokkal való szembenézés, valamint a magyar kisebbség hátrányos helyzetének megszüntetése nem fenyegeti az ország egységét, valamint hogy az egyenlőtlenség fenntartása, a múltban elkövetett igazságtalanságok és embertelenségek elkendőzése, illetve veszélyérzet fenntartása a nemzeti többségben az ország demokratikus értékrendjét veszélyezteti, nem pedig az országhatárokat.

D vajon lefolytatható-e ez a vita a szomszédos országok politikai közösségével akkor is, ha politikai elitjük jelentős része ellenérdekel?

Ha a múlt lehetőségeiből indulunk ki, akkor nem, hiszen a nemzeti kommunikáció fő csatornáit hagyományosan saját kezében tartotta a nemzetállam.¹¹¹ És ha alkotmányos egyetértés uralkodik a másik nemzettel szembeni látens vagy nyílt ellenséges viszony kérdésében, akkor az alkotmányos demokrácia kormányváltásai sem változtatnak rajta.

A 21. században azonban változik a helyzet. Az internet immár ellenőrizhetetlen. De számos televízió- és rádiócsatorna is kikerült az állam közvetlen hatalma alól. Sőt az írott sajtó egy része is szívesen ad teret az efféle vitáknak.¹¹² Továbbá a nemzetközi emberi jogi egyezmények korában nem korlátozhatja a könyvek, esetleg folyóiratok, filmek megjelentetését a szomszéd nemzetek nyelvén, és az Európai Unióban vámokkal sem akadályozhatja behozatalukat az országba. Nem is szólva az elektronikus információhordozók rohamosan növekvő teljesítményű és egyre olcsóbb, újabbnál újabb formáiról. A nemzetállam hatalmi intézményei tehát megkerülhetőek.

A magyar kultúrának azt a részét, amelyik éppen a közép-európai népek viszonyrendszerével foglalkozik, folyamatosan és nem csak időszakosan kellene terjeszteni a szomszéd nemzetek körében. Ez pedig elsősorban a magyarok felelőssége.

S végül a politikai elit körében sem lehetetlen rést ütni a magyar kisebbségek nemzeti elnyomásának alkotmányos egyetértésén. A magyarellenesség ugyanis gyakran a hatalmi rendszer központosításának törekvéséhez kapcsolódik

¹¹¹ Ide tartozik az a felfogás, hogy a nacionalizmus mozgósító ideológia (Elie Kedourie), illetve a politikai elitek eszköze (Karl W. Deutsch). Kétségkívül modern kommunikációs egység (Benedict Anderson), amelyben az államisághoz eljutott nemzetek politikai vezető rétege – a nemzeti kultúrát ideológiai fegyverként látó értelmiségieket is beleértve – nemzetállam révén domináns pozíciókhoz jut a nacionalista propaganda terén. Befolyásuk alá kerül a tömegtájékoztatási eszközök többsége, a kulturális intézményrendszer nagy része és az iskolarendszer.

¹¹² Például Szlovákiában a Beneš-dekrétumokkal kapcsolatos parlamenti határozat kapcsán, de más nemzetinek számító kérdésekben is, mint például az Andrej Hlinkáról megalkotott törvény.

ideológiai eszközként. A hatalmi rendszer centralizációjának pedig mindig megtalálhatóak az ellenérdekeltjei. Többek között ebbe a demokratikus részbe fért bele a szlovákiai és a romániai magyarok pártjainak több kormányzati részvétele. Részleges kivételt csak az első, az 1990-es szlovákiai eset képez, amikor is a forradalom sikere és a rendszerváltás megindítása volt az első számú motívum, ám itt is a kommunista diktatúra központosított hatalmi rendszere volt a leküzdendő ellenfél.

A kisebbségi magyarok pártjainak többszöri részvétele országaik kormányaiban azonban mindmáig nem nőtt át nemzetek közötti párbeszéddé. Több feltételnek is teljesülnie kell ugyanis hozzá. Mindenekelőtt egyetértésnek kell születnie róla Magyarországon, valamint az érintett magyar kisebbség körében. Továbbá olyan új hosszú távú nemzetstratégiának kell létrejönnie a magyar kisebbségekkel rendelkező országokban, amelyik a magyarokkal való barátságra, a Magyarországgal szövetségre, nem pedig a veszélyérzeten alapuló ellenségességre épül. Ezt mindenekelőtt meg kell fogalmazni, hogy egyáltalán megkezdődhesen róla a vita.

Ha a vita az ország politikai közösségének számottevő része előtt sikerrel jár, akkor módosulhatnak az eddigi politikai törésvonalak. Az egyik oldalán olyan választók jelenhetnek meg, akik az eddigi hol nyílt, hol rejtett ellenségeskedést a nemzeti igazságosságon alapuló megbékéléssel kívánják felváltani. Olyanok, akik szeretnék megszabadítani politikai rendszerüket a nemzeti félelem ideológiájának terhetől. Az ellenállás bizonyára kemény lenne és elkeseredett. A nemzeti félelem mind durvább, mind pedig enyhébb formájának éltetői tudnák, hogy legitimitásuk egyik alappillére kerülne veszélybe.

De vajon megérett-e az idő az ilyen változásra? Itt van-e a megfelelő történelmi pillanat? Nézzük, mi változott a 20. század viszonyrendszeréhez képest! Mindenekelőtt az, hogy Magyarország és a két legszámosabb magyar kisebbséggel bíró szomszédja, Románia és Szlovákia tagja lett az NATO-nak és az Európai Uniónak. Ez az állapot pedig kizár minden-

féle erőszakos határváltoztatást. Tehát Magyarország reálisan nem számolhat a szomszédos országok bizonyos területeinek Magyarországhoz csatolásával, a szomszédok számára pedig az elcsatolás nem jelent valós veszélyt.

Következésképpen a veszélyképzet megteremtése nem a valós határváltoztatást, illetve annak elkerülését szolgálja, hanem a választók irracionális pártkötődésének megteremtését, illetve megerősítését. A valóságban tehát belpolitikai, hatalomszerzési céllal erősítik az efféle képzeteket, vágyakat, félelmeket. A belpolitikai hatalmi érdek és a valóság ütközése azonban megteremti a határváltoztatással való rögatás ellenzékét a szomszédos országokban. Ők nemcsak tudják, hanem nyilvánosan mondják is, hogy magyar veszély nincsen. Hamis képzetét a veszélyérzet fenntartásában belpolitikailag érdekeltek tartják fenn. A magyar kisebbség ügye tehát olyan belpolitikai problémává válik, amely mögül kiveszett a valós veszély, és csak hatalomszerzési célra használják. A magyarkérdés így veszélyforrásból a demokrácia egyik fontos kérdésévé válik.

Ugyanakkor a magyar veszély rémképének fenntartása mindaddig nem ütközik számottevő ellenállásba, ameddig nem születik meg egy másfajta nemzeti doktrína. Nélküle még a magyarkérdésben mérsékeltnek számító politikusok számára sem marad más, mint az úgymond okosabb, taktikusabb kisebbségpolitikával való érvelés, amely elfogadható a külfölddel, és nem akadályozza az ország euroatlanti integrációját, miközben maga is a nemzeti egyenlőtlenséget tartja fenn, ha a durva, agresszív magyarellenességgel szemben érvelnek.¹¹³ Azaz nem lényegi, hanem csak taktikai különbséget vonnak maguk és a radikálisok között saját közvéleményük előtt.

S ebbe adott politikai helyzetben még a magyarok kormányzati részvétele is belefér. Azaz a kormányzati részvétel nem jelenti automatikusan a nemzeti megbékélés megszűlését, hanem olyan taktikai megoldást, amelyik megfelel

¹¹³ Az ilyen érvelés megjelent mind Romániában, mind pedig Szlovákiában a magyarokkal koalícióra lépett pártok kommunikációjában.

mindegyik fél pillanatnyi érdekeinek.¹¹⁴ Eközben megjelenik a „ravaszabb kisebbségpolitika”, illetve a „ravaszabb kisebbségi érdekérvényesítés érve”.¹¹⁵ Lényegileg egyik sem változtat az ország nemzeti többség és kisebbség viszonyának alapelvein.

Ugyanakkor alábecsülnünk sem szabad a sikeres magyar kormányzati részvétel értékrendi következményeit. Még ha önmagában nem vezet is a kisebbségpolitika alapelveinek megváltozásához, a közvélemény körében jelentősen csökkenti a magyar kisebbség iránti ellenséges érzületet, egy sikeres magyar kormánytag jelentős pozíciókat építhet ki, és tekintélyre tehet szert a miniszteri tárcája hatáskörébe tartozó társadalmi rétegben. A kormányzati részvétel olyan kommunikációs lehetőségeket nyit meg a magyar politikusok előtt, amilyennel ellenzékekben nem rendelkezhetek. Hiszen ott is a nemzeti ellenség szervezeteként tekintenek rájuk. Kormányzati pozícióban azonban lehetőségük nyílik rá, hogy a közvéleménnyel a korábbi ideológiai szűrőt megkerülve mutassák be a magyarok helyzetét, problémáit, valós törekvéseit. Ha azonban, el tudják fogadtatni, hogy a magyarok is beleszólhassanak az ország ügyeibe, az még nem jelenti, hogy követelményként tekintenek rá a többségiek. Nem tekintenek reá automatikusan jogként, olyasmiként, ami jár a magyaroknak.

Egyszóval a kormányzati részvétel, persze jó kormányzás esetén, a nemzeti közeledés fontos eszköze lehet. A nemzetkép megváltozása nélkül azonban nem képes hosszú távú megoldást nyújtani a kisebbségi magyarok legtöbb nemzeti problémájára. S a kormányzati részvétel önmagában nem változtatja meg a nemzeti többség magyarságképét. Az agresszív magyarellenség nyomban visszatér a kormánypolitikába, amint a magyarok kiszorulnak a végrehajtó hatalomból.

¹¹⁴ A magyarok szeretnék behozni azt a hátrányt, amelyik a nélkülük megalkított kormányok idején halmozódott fel, a másik fél pedig szeretné előbbre vinni az ország euroatlanti integrációját és a gazdasági reformot, valamint szeretne győzelmet aratni a tekintélyuralmi tendenciák fölött.

¹¹⁵ Kisebbségiek kormányzása és koalíciós partnereik csendesebb magyarellenessége.

Például a szlovákiai magyar pártok eddigi kormányzati célkitűzései közül hiányzott az átgondolt terv a nemzeti többség magyarságképének megváltoztatására. A szándék persze megvolt a kisebbségi politikusok többségében, de átgondolt közös tervé nem állt össze. Ilyen természetű viták általában olyankor robbantak ki, amikor valamilyen sajátosan kisebbségi jogszabálytervezet vagy döntés került a politikai viták fókuszába, tehát ha egyben valamely konkrét magyar célhoz, érdekhez kapcsolódott. Sokkal kevésbé akkor, amikor olyan politikusoknak az ország egészét érintő visszaélései, hatalmaskodása került szóba, akik autoritásuk nem kis részét éppen magyarellenességükkel építették fel.¹¹⁶

A magyar pártok pragmatikusan gondolkodva inkább az elérhető közigazgatási pozíciók elfoglalására, kulturális intézményeik megerősítésére és gazdasági céljaik elérésére törekedtek, s kerülni kezdték a meddőnek tűnő ideológiai nevezett vitákat. Csakhogy tudvalevőleg alapvető különbség van az ideológiai és az értékrendi viták közt. Az első elsősorban a politika hatalmi céljainak eszköze. Míg a politikai életben értékrendi vitát akár hatalmi érdekek ellenében is folytatni lehet, semmiképpen sem válhat ezek eszközévé. Az értékrendről folytatott vita a társadalom, esetleg a politikai közösség összetartozásának alapelveit vizsgálja. Akkor is, ha álláspontjai hatalmi érdekeket sértenek, beleértve akár a többség érdekeit is.¹¹⁷ Éppen ezért a hatalom

¹¹⁶ A kisebbségek elnyomása nem áll meg a kisebbségeknél, hiszen mások nemzeti szabadságának felszámolása a felszámolók szabadságát is szűkíti, még ha domináns helyzetbe is juttatja őket. Ennél a tézisonál John Locke ismert szabadságvédelmi törvényét terjesztjük ki az ember nemzeti szabadságára. Eszerint az embernek joga van az ellenállásra a szabadságát veszélyeztető államhatalommal szemben. Ugyanakkor ez nem terjedhet túl a jogállami állapot helyreállításán, nem válhat új zsarnokság forrásává. Lásd John Locke: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 1999, 187–191. p.

¹¹⁷ A magyarok szeretnék behozni azt a hátrányt, amelyik a nélkülük megalakított kormányok idején halmozódott fel, a másik fél pedig szeretné előbbre vinni az ország euroatlanti integrációját és a gazdasági reformot, valamint szeretne győzelmet aratni a tekintélyuralmi tendenciák fölött.

érdekvilágába beágyazott politikusok a siker reményében sohasem folytathatják egyedül. A velük folytatott vita általában gyorsan ideológiává válik, hiszen általa erősítik vagy gyengítik egymás hatalmi pozícióit.

Alighanem emiatt tűnhetett ideológiainak és néhány hatalmi elemekkel is megtűzdelt összecsapás után egyre inkább meddőnek a többségi nemzet politikusaival folytatott nézetütköztetés a sikerre vágyó és eredményt kívánó kisebbségi politikusok számára. Ám új eszméknek ilyen viták nyújthatnak teret. A felvilágosodás óta Európa boldogabbik része jól tudja, hogy politikusok hatalmi pozícióik révén az új kor eszméit megfogalmazó művek megszületésének körülményeit megteremthetik, mint ahogy akadályozhatják is. Valamint sokban segíthetik eljuttatásukat a legfőbb címzettekhez, a politikai közösség tagjaihoz. A modern világ politikai közösségeiben csak akkor beszélhetünk értékrendi változásról, ha nem áll meg a „tanultaknál”, valamint a politikai vezető réteg benne érdekelt csoportjainál, hanem a társadalom tagjainak nagy többségére is kiterjed.

Tehát a 19. és a 20. század történelmi tapasztalatai után le kell szögezelnünk egy nyilvánvaló tényt. A 21. század elején az alkotmányos egyetértés megteremtése a magyar kisebbségek ügyében a Magyar Köztársaságot alkotó polgárok hatalmában áll. Nem avatkozhatnak bele idegen hadseregek, nem akadályozhatják meg a szomszéd országok nacionalistái. Saját döntésük, ha megteremtik, és az is, ha nem. Magukon kívül most senki másra nem hivatkozhatnak.

Ügyszintén a magyar nemzetet alkotó emberek saját hatalmában áll, hogy megbékélésre törekedjenek szomszédjaikkal, most a 21. század elején. Akadályozni sokan próbálnák a döntést. Korunkban azonban nem tudnák megváltoztatni, sem pedig megakadályozni a szándéknak és a szándék részleteinek eljutását országaik lakosaihoz. Nem volna más lehetőségük, mint a hosszú és nyilvános vita. Abban az esetben sem, ha a kormánynak a politikai pártja (esetleg pártjai) is tagjává válik.

A szomszédos országok politikai vezető rétegének nem kis része bizonyára gyanakvással fogadná és akadályozná a

folyamatot, hiszen sokan ellenérdekeltek vele szemben. Értékrendjük szerint pusztá ideológiát látnának benne, s autoritásuk elleni propagandisztikus támadásként értelmeznék azért, mert befolyásukat valóban agresszív ideológiák kombinációját használó propagandával tartják fenn. De Magyarország így is sokat tehet. Egyrészt a szomszéd országok társadalmaiban nem kevesen támogatnák, sőt ha tehetik, támogatják is a megbékélést. Másrészt egy demokratikus európai ország közvéleményéhez immár nem az államon keresztül vezet az egyetlen széles út. Nem csak szűk ösvényen juttatható el egy-egy üzenet a szomszéd ország nyilvánosságához, ha megvan hozzá az erős akarat.

Továbbá nyilvánvalóan Magyarország politikai közösségének hatalmában áll a megegyezés a politikai szereplői, illetve a közösség más-más értékrendet képviselő csoportjai között ebben a kérdésben. Dönthetnek úgy, hogy a megbékélés ügyét kiemelik a belpolitikai csatározások köréből, és össznemzeti céllá teszik. Másként egyébként nem is lehet sikeres. A magyarok ügyében aligha érhető el alkotmányos egyetértés a szomszédos országokban, ha Magyarországon sem születik meg. Értékrendi változások egyetlen társadalomban sem történnek meg egy pillanat alatt. Nyilvánvalóan több választási cikluson átnyúló folyamatos erőfeszítés kell bárminemű eredményhez.

Majd persze Magyarország politikai közössége vezetőivel együtt abban is megállapodhat, hogy hozzálát a dologhoz.

A magyar kisebbségek ügyében megszülető alkotmányos egyetértés túlmutatna a határon túli magyarokon. Minden bizonnyal a magyarországi magyarok nemzeti identitására is nagy hatással lenne. Egy olyan ügy kerülne ki a belpolitikai küzdelmek első frontvonalából, és kerülne be a politikai pártok és az állam közösen képviselt és a magyar közvélemény előtt is rendszeresen megjelenő értékei és céljai közé, amelyik ha közvetlen mindennapi egzisztenciájában nem is érinti a magyarországi átlagpolgárt, nemzeti jövőképeinek fontos része. Szimbolikusan jelezné az alkotmányos egyetértés terének újjászületését a magyar nemzet jövőjének egyik alapkérdésében.

A jövő persze másképpen is alakulhat. Például olyképpen, hogy kormányzók és ellenzékiek közösen kimunkált és Magyarország polgárainak többsége által elfogadott rend és közösen megteremtett egyetértés nélkül kapnak magyarországi állampolgárságot a magyar kisebbségek, majd megpróbálják választópolgárként bevonni őket a magyarországi belpolitikai küzdelmekbe. Az is előfordulhat, hogy akár az állampolgárság révén, akár más módon arra próbálják rávenni őket, hogy minél nagyobb számban települjenek Magyarországra.

Maradhat persze a mostani helyzet is, melyben Magyarországnak és a magyar kisebbségeknek együtt sincsen elég erejük, hogy kikényszerítsék a kisebbségi magyarok megmaradásához szükséges feltételek megteremtését, ugyanakkor a szomszéd nemzetek értékrendjének megváltoztatásáért sem tesznek sokat. Azaz Magyarország részéről marad a legszükségesebb segítségnyújtás, tehát kulturális támogatás, diplomáciai segítség súlyosabb konfliktusok megelőzésére és a határon átnyúló kapcsolatok erősítése, valamint diplomáciai erőfeszítések a létező nemzetközi jogszabályok alkalmazására, illetve kibővítésére annak tudatában, hogy mindezek együtt sem elégségesek a magyar kisebbségek nemzeti identitásának hosszú távú megtartásához.

De Magyarország és a magyar kisebbségek olyasmivel is próbálkozhatnak, amivel eddig még soha. Megkísérelhetik országaik közvéleménye előtt lefolytatni azt a vitát, melynek elmaradása mindmáig fenntartja azt az értékrendet, amely nélkül nem rendezhető magyarok és szomszédjaik viszonya. Az alkotmányszövegnek ehhez az alábbi célkitűzést is tartalmaznia kellene:

„A Magyar Köztársaság szeretné elérni, hogy a szomszédos országok polgáraiban terjedjen a magyar nemzet iránti barátság. Tenni kíván a magyarelles félelem és gyűlölet megszüntetéséért, az összetartozás és nemzeti testvériség erősítéséért azért, hogy a nemzeti harc kultúráját egymás nemzeti méltóságának kölcsönös tiszteletével váltsuk fel.”

Ehhez elsősorban a bármiféle eszköz alkalmazását nemzetileg igazságosnak tartó teljes morális relativizmus időnként keletinek, illetve balkáninak nevezett, de újabban ese-

tenként nyugati világban is megjelenő¹¹⁸ nemzeti kultúrájának kellene arcába csapni a kesztyűt. Annak a felfogásnak, mely szerint a nemzet mások rovására történő terjeszkedése a nemzeti érdek lényege. A nemzeti érdek pedig mindennek felett álló érték. Mint ahogy az összes olyan érték, amit univerzális emberi értékekkel szemben fogalmazznak meg, ez is magában hordozza a különféle megfogalmazások – és persze megfogalmazóik – konfliktusát. Esetünkben a mindennek felett álló román, szlovák, szerb, ukrán és persze magyar nemzeti érdek konfliktusát. Sőt e nemzeteken belül különféle képpen megfogalmazott nemzeti érdekek és kitalálóik konfliktusát. Egyetemes morális rendezőelvek és a kölcsönös elfogadásukon alapuló egyetértés híján egy, az egyetemes morális értékeket mellőző rendezőelv marad: az erő. Erő dönt majd Magyarország és szomszédjai vitás kérdéseiről, s persze az erő elve érvényesül az egyes egymástól eltérően megfogalmazott nemzeti, jobban mondva az egyes felek által a többiek egyetértése nélkül nemzetinek nevezett érdekek konfliktusában az egyes országokon belül.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon a szomszédos országok többségi nemzeteinek mekkora hányada érdekelt a nemzeti megbékélésben és hogy melyek ezek a rétegek? Továbbá hogy az egyre szorosabb gazdasági kapcsolatok, a határon átnyúló együttműködés, közös régiók alakulása és a korunkban zajló összefonódás egyéb formái mennyire bővíthetik ezt az érdekkört? Mint ahogy persze azt is, hogy kik ellenzik megbékélést, s az országaink közt kialakuló verseny és konkurencia kiket tesz és tehet még a közeledés és megbékélés ellenfeleivé?

Nem mindenki szereti, illetve gyűlöli a magyarokat ugyanúgy. Többek többféleképpen erősítik és használják számításból az agresszív nemzeti szenvedélyt. E fokozatok különösen fontosak mindkét társadalmi csoportban, hiszen köztük nyílik meg a cselekvési tér mindazok számára, akik tenni

¹¹⁸ Elsősorban a Bush-kormányzat időszakának neokonzervatív, hódítástól sem idegenkedő világregndelfogására gondolunk.

akarnak akár az egyik, akár a másik célért. S mindezt persze országonként kell megvizsgálni, hiszen nyilvánvalóan vannak közöttük különbségek.

De ugyanebből a szempontból a magyar közvéleményt is meg kell vizsgálni. Itt is fel kell tennünk azt a kérdést: vajon valóban lehetséges-e a magyarokkal való nemzeti megbékélés légkörének megteremtése a magyarellenességtől amúgy sem idegenkedő szomszédoknál egy olyan helyzetben, amelyben a magyar nemzeti reváns szimbolikáját a szomszéd országok közvéleménye immár rendszeresen láthatja tüntetéseken, összecsapásokon, méghozzá Magyarország fővárosában félkatonai szervezetek rendezvényein, sőt immár a szomszédos országokban zajló labdarúgó-mérkőzéseken? Nyilvánvalóan nem könnyű, hiszen a reváns szimbolikájának nyilvános megjelenése számos érvet ad a megbékélést ellenző, a nemzeti agresszivitást fenntartani szándékozók kezébe. A tömegtájékoztatási eszközökben megjelenő fenyegetés látszata pedig nehéz helyzetbe hozza a megbékélés mellett érvelőket.

Ehhez hasonló a magyar politikusok szóhasználatában megjelenő kétértelműség a térség határainak stabilitásával kapcsolatban. A határkérdés kétértelmű szóhasználattal történő lebegtetése ugyan látszólag megmagyarázható a nyugati országok politikusai előtt, úgymond elég a másik értelmet hangoztatni. S így egyszerre tűnhet alkalmasnak a szomszédokra gyakorolt nyomásgyakorlásra, valamint a hazai radikálisok támogatásának elnyerésére. A valóságban azonban súlyos következményekkel jár. Erősítheti a nemzeti veszélyérzet fenntartására játszó politikai erőket a szomszédban, akik persze saját értelmezésüket tárták hazai közvéleményük elé, hiszen tehetik. Sőt mi több, ők az egyértelmű magyarországi kijelentéseket is igyekeznek kétértelműsíteni, ha a magyar kisebbségekről van szó. A jugoszláviai válság óta pedig a nyugati világban is értik a kétarcúság és a kettős kommunikáció politikáját, tudva jól, hogy egy kétértelmű politikai kijelentés mindkettőt jelentheti.

A szomszéd országok polgáraival folytatott eredményes dialógus mégsem volna lehetetlen vállalkozás, ha Magyaror-

szágon megszületne az alkotmányos egyetértés a kérdésben. A közös elhatározás kommunikációs erejének volna esélye felülmúlni az időről időre megjelenő agresszivitást.

Az egyetértés hiánya viszont minden bizonnyal ellehetetlenítené a megbékélést. Ha Magyarországi politikai közösségének bármelyik fele úgy dönt, hogy belpolitikai küzdelmei során továbbra is használja a magyar kisebbségek kérdését, s ennek kapcsán a szomszédokkal szembeni területi reváns kérdését kétértelmű kijelentésekkel lebegteti, ápolja a velük szembeni ellenségesség érzését, valamint értelemszerűen nem tesz, hiszen így nem is tehet a szomszéd országok politikai közösségével való megbékélésért, legfeljebb a vezető réteggel vív kommunikációs csatákat, akkor a megbékélésnek nincsen sok esélye.

Még ennél is rosszabb az a helyzet, ha az egyik fél fenntartja a feszültséget a szomszédokkal, valamint használja a kisebbségek ügyének hatalmi céljaiért, a másik fél törekvései pedig elsősorban ennek semlegesítésében merülnek ki. Ehhez ugyanis a lehető legszűkebbre próbálja szabni a kisebbségiek és a magyar közvélemény kapcsolatát a tömegtájékoztatási eszközökben. A rendelkezésére álló jutalmazási és nyomásgyakorlási eszközök révén arra törekszik, hogy a kisebbségi magyarok körében minél nagyobb legyen a „csend” magyarországi ügyekben.

A végeredmény egy folyamatosan ingadozni látszó egyensúly, amelyben az értelmetlen és eredménytelen nacionalizmus vádja csap össze a nemzeti érzéketlenség nemzetfeladás vádjával.

Magyarok és szomszédjaik megbékélése nem a magyar kisebbségek mellett, hanem általuk érhető el. Az igazi békének meg kell születnie mind az államok, mind pedig a nemzetek között. Ehhez azonban nem elég az államoknak szerződést kötniük, és a politikai vezetőik egyes csoportjaiknak megegyezniük. A megbékélésnek az egyes emberek értékrendjében kell gyökeret vernie.

8.2. A megvalósítás problémái

A nemzeteknek a magukról és másokról alkotott képét és államuk létezésének alapelveit sok minden befolyásolhatja. A történelmi Magyarország utódállamainak a magyarokról alkotott képére nyilvánvalóan hat Magyarország szomszédság- és magyarságpolitikája, hatással vannak az országokban élő magyar kisebbségek tettei, a külföld, mindenekelőtt a nagyhatalmak vélt és valós elvárásai, törekvései, döntései és persze saját vélt és valós érdekeik.

Am legnagyobb hatása országuk politikai közösségének és benne a politikai vezető réteg nemzetfelfogásának és politikai értékrendjének van. Ezért Magyarország szomszédságkapcsolatainak olyan irányban történő fejlesztése, amelyik minél több szlovákot, románt, szerbet és ukránt kíván érdekeltté tenni a jó magyar kapcsolatok fenntartásában, ugyan sok konkrét helyzetben segíthet a kisebbségi magyaroknak is, ám önmagában államuknak a magyarokkal szemben kialakított doktrínáján nem változtat.

Ha magyarságképük félelemmel teli és agresszív, akkor azt a jó mindennapi kapcsolatok legfeljebb tompíthatják, lényegileg megváltoztatni azonban nem tudják. Sőt a külföldi nyomás is csak akkor lehet eredményes, ha nagyobb veszélyforrást teremt, mint a vélt magyar veszély. Az ilyen politika saját tagjaival szemben azonban szöges ellentétben van az Európai Unió benső rendjével, és a NATO sem jelenthet katonai fenyegetést tagállamai számára. Ezért azokban a szövetségi rendszerekben, amelyekkel Magyarország összekapcsolta sorsát nemcsak átmeneti geopolitikai érdekek okán, hanem alapelveik miatt, nem lehetséges nagyobb fenyegetést teremteni, mint a magyaroktól való félelem. Következésképpen nyomásgyakorlással részsikerek elérhetőek ugyan, de a magyar kisebbségek nemzeti szabadságát megteremtő lényegi fordulat nem.

Ehhez a magyarokkal kapcsolatos értékrend megváltozására volna szükség ezekben az országokban. Az eddigi politikai erőfeszítések elsősorban a politikai vezető rétegre irányultak, s nem vezettek alapvető fordulathoz.

Ha a liberális demokráciát nem elitek uralmi területének tekintjük, hanem a politikai közösség által létrehozott és fenntartott rendszernek,¹¹⁹ akkor felmerül a kérdés, hogy vajon vezethet-e valamiféle új út a politikai közösséghez akkor is, ha a politikai vezető réteg nagyobbik része torlaszokat épít az eddigieken. Ha nem létezhetne, akkor politikai kultúránk nagy változásai sem játszódhattak volna le, hiszen azok is az épen hatalmon lévők akarata ellen történtek. Még a rendi abszolutizmus hatalmi eszközei sem voltak képesek megállítani sem a felvilágosodást, sem a kommunista diktatúra nálánál is fejlettebb eszköztára a rendszerváltást.

Nyugat-Európa nemegy állama lépett már túl a kisebbségek felszámolásának nemzeti tervén, s vált autonómiák, illetve konzociációs mechanizmusok többkultúrájú rendjévé. Magyarázhatnánk őket persze tisztán érdekalapú elhatározásként, hiszen mindegyik változásnak megvoltak a konkrét politikai érdekviszonyai. Csakhogy a felek érdekeihez hasonlók nem ritkán korábban is fennálltak, mégsem hatottak mindaddig, amíg nem változott meg a nemzeti többségnek a nemzeti kisebbséggel kapcsolatos értékrendje.

Esetünkben a politikai közösséghez vezető utat még hepehupásabbá, sőt látszólag egyenesen járhatatlanná teszi az 1989 után térségünkben nemcsak a nemzeti kérdésben, hanem általában is kialakuló minden egyéb elvet feleslegesnek, sőt hátrányosnak tekintő, tiszta haszonkalkuláción alapuló politikusi magatartás. Egyik számunkra is lényeges eleme az a populizmus, amelyik bármiféle állítást és érvet hajlandó felhasználni, ha hatalmi szempontból hasznosnak tűnik. A térségünkben mély gyökereket vert nemzeti ellenségesség pedig jelentős szerepet játszik a hatalmi haszonkalkuláció kommunikációs tárházában. Korszakunkban tehát a magyarellenség lényege nemcsak egy tényleges veszélyhelyzetre adott racionális reakció, hanem olyan hatékony politikai eszköz is, amely valós veszélyhelyzet hiányában is önálló életet él.

¹¹⁹ Lásd Giovanni Sartori: *Demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 90–96. p.

Persze hogy hatásos lehessen, a közvélemény számára racionálissá kell tenni az érvet, ezért akkor is meg kell teremteni a veszély látszatát, ha a nincsen valós veszély. Ezért nemcsak a magyar kisebbségek felszámolását alátámasztó érvekkel kell megküzdeni, hanem a magyarellenség fenntartásának politikai hasznosságához kötődő hatalmi érdekekkel is.

Látszólag megoldhatatlan a feladat, hiszen a nemzetállam kezében van az oktatásügy, mögötte áll a magyarok eltüntetését nemzeti célnak tekintő értelmiségiek hada, akik jelentős része hivatalnokértelmiségként szocializálódott a kommunizmus idején. Az ideológiagyártás így nem áll távol értékrendjüktől.

Ám az 1918 óta tartó időszakhoz képest két fontos kérdésben is változás történt. Az egyik a határok biztonsága. Már a rendszerváltást követően is világos volt, hogy Közép-Európa államainak határai stabilak,¹²⁰ az Európai Unióba, valamint az Észak-atlanti Szövetségbe történő belépést követően pedig a tagállamok biztonságának garantálása az egész építmény alapja.

A második különbség a két világháború közötti helyzethez képest, hogy kialakulóban van egy olyan értelmiség, amelyik már a demokrácia terhének tekinti a magyarellenséget. A rendszerváltás kezdeteit követően olyan politikuscsoportok jutottak hatalomra, akik a liberális demokrácia gyengítésére, sőt esetenként felszámolására törnek, s társadalmi háttérük megteremtésében kulcsszerepet játszik a magyar veszély ideológiája és a magyaroktól megszabadított nemzetileg egyneműsített állam víziója. A magyarok elleni harc képe saját nemzetük szabadsága szűkítésének eszközévé vált. Tehát a hatalom eszközévé olyanok felett is, akik a többségi nemzet tagjai, a liberális demokráciát tartják országuk politikai jövőjének, s tenni kívánnak érte.

¹²⁰ Magyarország az elsők között ismerte el az önálló állammá vált Szlovák Köztársaságot.

Ez a csoport egyes országokban kisebb, másokban nagyobb, ám mindegyikben létezik. Persze a magyarkérdés súlya eltérő az egyes utódállamokban. Abban a két országban a legnagyobb, amely a legszámosabb magyar kisebbséggel rendelkezik, s a legnagyobb területnyereséget hozta számukra a történelmi Magyarország felbomlása, és a 19. században megjelent asszimilációjukra törekvő magyar kisebbségpolitika a legnagyobb nemzeti fenyegetést jelentette számukra, s így mindmáig jelentős részét képezi nemzeti történelmüknek.

Kétféle politikai magatartás gyengíti a magyarellenességet káros politikai örökségnek tartókat. Az egyik a határkérdés kétértelmű kifejezésekkel, szókapcsolatokkal való lebegtetése a magyarországi, illetve kisebbségi magyar politikai kommunikációban. A másik a hazai populizmus magyarországi válfaja, amely a kiszámíthatatlanságot, tehát a potenciális nemzeti veszélyt sugározza a szomszédos országok felé.

A határon túli magyarok nemzeti intézményeinek magyarországi segítése, a nemzeti sorsukkal történő szimbolikus azonosulás, valamint törekvéseik nemzetközi támogatása, illetve külpolitikai védelmük a különféle sérelmekkel szemben fontos, sőt pótolhatatlan feltételei megmaradásuknak. Immár ezért foglalkozik elemzések sokasága mindegyik felsorolt elem minőségével, problémáival. Emiatt kell a szabad vita mind Magyarországon, mind a magyar kisebbségek körében, mind pedig közösen.

A viták kapcsán azonban le kell szögeznünk, hogy immár nemcsak elméletileg bizonyítható, hanem 1989 óta számos különféle kísérletet követően mostanra tapasztalatilag is igazolhatóvá vált, hogy a felsorolt elemek együtt sem jelentenek akkora kényszerítő erőt, amellyel lényegileg változtatni lehetne a magyar kisebbségek helyzetén. És valószínűleg az egyre intenzívebbé váló gazdasági kapcsolatok sem hoznak lényegi változást a kérdésben. Ezért a magyar kisebbségekkel szembeni alkotmányos köteleességből eredő erőfeszítések mostanra egyfajta holtpontra jutottak. Magyarország az előbbi területeken kifejtett erőfeszítéseivel az esetek

többségében annyira képes, hogy fenntartson egyfajta egyensúlyt, s megakadályozza a legdurvább kisebbségellenes próbálkozásokat. Nem kevés ez, még ha esetenként ennyi sem sikerül.¹²¹ Egyfajta biztonságérzetet ad a kisebbségi magyarok többségének, hogy a felszámolásukra irányuló legdurvább kísérletek magyarországi segítséggel kivédhetőek. Ám a megoldás vízióját nem nyújtja.

Nem is nyújthatja, ugyanis az alkotmányosság lényegi eleméig, a nép morális értékrendjéig nem ér el. Márpedig a magyar kisebbségek nemzeti egyenrangúságához mindenkélett a szomszéd nemzetek magyarsággal kapcsolatos értékrendjének kellene megváltozni. Ugyanakkor a nemzeti megbékélés folyamatának egyetértésen alapuló magyarországi megkezdése ugyanúgy nem pótolhatja a támogatás eddigi eszközeit, a nyomásgyakorlás különféle formáit is beleértve, mint ahogy azok sem váltják ki a nemzetek tagjainak megbékélését.

8.3. Mi más történhet?

A magyar kisebbségek ügye persze más irányba is fejlődhet a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjében. Az egyik lehetőség a mostani állapot kiegészítése a EU-tagság adta regionális kapcsolattartási lehetőségekkel. Tehát egy olyan magyarországi támogatási rend, amelyik segíteni igyekszik a kisebbségek kulturális intézményeinek különféle támogatási formák révén. Ez a vámhatárok megszűnésével, sőt a schengeni rendszerbe történő belépés után a határállomások eltűnésével kiegészül a regionális együttműködés ösztönzésével és több újszerű kulturális lehetőséggel és kezdeményezéssel. A diplomáciai erőfeszítések pedig arra irányulnak, hogy enyhítsék a magyar kisebbségekre nehezedő nemzeti-ségi nyomást, illetve szélesítsék a nemzetközi jog kisebbségvédelmi eszköztárát.

¹²¹ Lásd az ukrainai magyar oktatás problémáit vagy a vajdasági magyarok korábbi helyzetét.

Mindezeknek nyilvánvalóan rendkívüli jelentőségük van a magyar kisebbségek jövője szempontjából. Együtt sem eleget ér azonban a magyar kisebbségek nemzeti identitásának megtartásához. Ez nagy baj, ám a bajok közül is csak a kisebbik. Az a nagyobbik, hogy önmagában a jövőre nézve nem nyújt perspektívát és így reményt sem. Csak a fokozatos, de folyamatos fogyás jövőképét kínálja. Nem olyan áldozatot követel, amit érdemes meghozni, hogy utána felemelkedhessenek a magyar kisebbségek, hanem olyat, melynek az elolvadás a vége. Ha tehát a jelenlegi állapotot válik programmá, akár a gazdasági kapcsolatok intenzívebbé tételével is kiegészítve, az a kisebbségek megmaradásához kevés.

9. Következtetések

Az eddigieket összefoglalva: az egyetértés kialakításának a jóindulat elvére, tehát a magyar kisebbségek nemzeti élete iránti kölcsönös jóindulat feltételezésére kellene épülnie. Ha bármelyik magyarországi politikai erőnek hatalmában állna döntenie a magyar kisebbségek jogairól, akkor aligha kétséges, hogy nemzeti életük mindegyik lényeges jogát megadná a kisebbségi magyaroknak. Nem vitás, hogy hivatalos nyelvvé tenné a magyart, és támogatná oktatási és kulturális önkormányzataik megalapítását.

A Magyar Köztársaság alkotmányos felelősségének érvényesíthetőségéhez elsősorban abban a kérdésben kellene egyetértésnek születnie, hogy a magyar kisebbségeket nem használják a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközeként. Továbbá Magyarországnak a felelősség érzésén túl vállalnia is kellene felelősségét. A felelősségnek pedig nem általában a határon túli magyarokra kellene vonatkoznia, hanem a kisebbségben élő magyarokra. Továbbá nem a többféle értelmű sorsukért kellene felelősséget vállalnia a Magyar Köztársaságnak, hanem a kisebbségben élő magyarok nemzeti életéért.

Nyilvánvalóvá kellene tenni, hogy e felelősségből kötelesek erednek, amelyeknek e kisebbségek nemzeti életének fontos területeire kellene vonatkozniuk az egyes területek sajátos jellege szerint anélkül, hogy az egyiket a másik alá rendelnék, illetve a politika eszköztárává tennék. A magyarországi támogatások részleges megfelelése a valós kisebbségi igényeknek nem elég a magyar kisebbségek megmaradásához. A támogatási rendszer egészének a magyar kisebbségek

nemzeti önazonosságának megtartását kellene szolgálnia. Ehhez azonban a kérdés jelentős részének kívül kellene kerülnie a magyarországi belpolitikai harcok körén. Stabilitásának az alkotmányos egyetértésből kellene táplálkoznia.

Az alkotmányos felelősségből eredő támogatások rendszerének számolnia kellene az egyes magyar kisebbségek közötti eltérésekkel, valamint figyelembe kellene vennie az adott kisebbségen belüli társadalmi csoportok sajátosságait, mindekenélőtt a hatékonysági szempontok, illetve nemzeti esélyegyenlőségük elve alapján. S ebben a rendben a nemzeti identitásukban leginkább fenyegetettek a leginkább rászorultabbak.

A magyar kisebbségek minden saját erőfeszítése sem elegendő arra, hogy hosszú távon megmaradjon magyarnak a mostani körülmények között. Még inkább így van ez, ha erőfeszítései előtt nem csak a többségi nemzet által támasztott akadályok állnak.

A kérdést tehát nem úgy kellene feltennünk, hogy tudnak-e olyat nyújtani a kisebbségi magyarok, ami saját érdekcsoportjainak, illetve egyes magyarországi csoportoknak felel meg, hanem sokkal inkább úgy, hogy vajon az egyes magyar kisebbségek képesek lehetnek-e optimális teljesítményre? Olyan teljesítményre, amelyik lehetőségeihez és képességeihez viszonyítva a legjobb. S tudja-e ebben támogatni őket a magyarországi politika?

Egyszóval megszülethet az alkotmányos megegyezés abban, hogy a kisebbségi magyarok nemzeti életét segíti a Magyar Köztársaság, s ebből senki senkit sem kíván kirekeszteni, sőt a felek minél többeket szeretnének a magyar nemzetben belül tudni.

Ugyanakkor a kisebbségi magyarok is felelősek azért, hogy megszülessen és fennmaradjon az alkotmányos egyetértés ügyükben, valamint hogy mindenekelőtt az igazságosság elvei alapján rendeződjenek a magyar–magyar kapcsolatok. Nekik is be kell tartaniuk a Magyarországtól elvárható alkotmányos egyetértés szabályait.

A magyar nemzet tagjai – éljenek bármelyik országban – együtt abban is megállapodhatnak, hogy megkezdik a nemzeti megbékélést szomszédjaikkal.

Morális alapjuk megvan hozzá. Mint ahogy a szomszéd nemzetek tagjainak is. Hiszen a múltban elkövetett tettek iránti közvetlen felelősség nem vihető át a következő generációra. Akik ezzel próbálkoznak, olyan felelősséget rónak a jelen generációjára, amely lényegére, tehát a múlt tetteire nincsen és nem is lehet befolyásuk. Az okok alighanem abban rejlenek, hogy a későbbi generációkat is egyazon nemzeti identitás hordozóinak tekintik. Csakhogy ezzel irreális választás elé állítják őket, hiszen olyan tettekért kell felelősséget vállalniuk, amelyek felől nem dönthetnek, hiszen már megtörténtek. Ugyanakkor a felelősségtől sem mondhatnak le, azt ugyanis az őket hibásnak tekintő környezetük nem teszi lehetővé. Környezetük az érdemi erkölcsi választás lehetősége nélkül kényszeríti felelősségvállalásra az embert elődei tetteiért, bármilyen embernek tartsa magát. A felelősséget akkor is viseli, ha nem ért egyet elődei tetteivel. Azaz nem szabadulhat meg tőle, mivel a kollektív és történelmi felelősség elvét valló világunk nem mentesíti a múlt következményeitől. Esetünkben nemzeti következmények ismeretek: nemzeti szabadságuktól fosztják meg számos a jelenben élő magyart a múltban történetekre hivatkozva.

Mind tudjuk, az egyik lehetséges válasz a sértett nemzeti öntudat válasza.¹²² A választás lehetőségétől megfosztott ember vállalja a múlt hibáit, hozzátéve, hogy elődei helyesen cselekedtek, hiszen nem ők, hanem a világ a gonosz, elődei csak eredményesek kívántak lenni gátlástalan nemzetközi környezetükben, árulókkal és romboló eszmékkel felhígított hazai társadalmukban.¹²³ Tehát az dönt helyesen, aki az ősi harc folytatását választja.

¹²² Isaiah Berlin: i. m. 336–377. p.

¹²³ Bibó István szerint a közép-európai kis nemzetek identitásai sajátosan deformálódtak. E deformációnak Bibó szerint több közös eleme van. Lásd Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In uő: *Válogatott tanulmányok*. II. köt. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. Ugyanakkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy sajátos elemei is vannak mindegyik nemzet esetében. Ezért egyedi stratégiákra is szükség van.

Ám van olyan eleme a múlt vétkeinek, amely átvihető az adott kultúrát alkotók későbbi generációira. Egy fontos kérdésért felelőssé tehetőek azok is, akik nem éltek az ember telenségek elkövetésekor, tehát semmilyen befolyással sem lehettek rájuk. De annál erősebb lehet szavuk a múlt eseményeinek jelenkori megítélésében. Azért viszont felelősséget visel, hogy miként vélekedik koruk embere elődei múltbéli kegyetlenségeiről és azokról az eszmerendszerekről, amelyek nevében cselekedtek.¹²⁴ Ezek az eszmék ugyanis kultúránk részei – esetleg nemzeti kultúránké is –, s ennek állapotáért minden cselekedni képes ember felelős. A kulturális felelősség elve tehát szerintünk azt jelenti, hogy tennünk kell kultúránk olyan irányú fejlődéséért, amely az agresszív, embertelenségre ösztönző örökségünket teszi szalonképtelenné, elfogadhatatlanná, a jelenben követhetlenné.¹²⁵ Ám ezt nem érhetjük el a múlt sötét örökségének elhallgatásával, főként nem annak szépítgetésével. Minél közelebbi az ilyen örökség, annál gyakrabban kell szembenézni vele, minél többeket, magyarokat és nem magyarokat segítve lényege és következményei megértésében. Ez tehet szabadabbá számos magyart, szomszédjai viszonylatában, s ugyanez tehet szabadabbá, nemzeti méltósággal bíró emberré sok-sok románt, szlovákot, szerbet, ukránt s a többi szomszédunkat hozzánk, magyarokhoz fűződő viszonyukban.

¹²⁴ Lásd ennek kiváló példáját Štefan Šutajnak a szlovákiai magyarok második világháború utáni kitelepítésével foglalkozó kötetében. Šutaj szerint „A jelenből nézve nem lehet más álláspontra helyezkedni több tízezer magyar nemzetiségű állampolgár háború utáni erőszakos kitelepítésével kapcsolatban, mint kritikusan elutasítani az ilyen cselekedetek embertelen lényegét.” Štefan Šutaj: *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov, Univerzum, 2005, 151. p.

¹²⁵ A német történelmi múlt kritikus elemzésével kapcsolatban lásd *Historikerstreit*. München–Zürich, 1987.

Felhasznált irodalom

- A monori tanácskozás 1985. június 14–16*, Budapest, 1956-os Intézet, 2005.
- Bader, Veit: Associative democracy and minorities within minorities. In Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff: *Minorities within Minorities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Bárdi Nándor: Magyar–magyar párbeszéd a támogatáspolitikáról (2004–2007). *Regio*, 2007. 4. sz.
- Bárdi Nándor: *Tény és Való*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2004.
- Bellamy, Richard P. (ed.): *Democracy and Sovereignty: American and European Perspectives*. Avebury, Aldershot, 1996.
- Benedict Anderson: *Imagined Communities*, London–New York, Verso, 1991.
- Berlin, Isaiah: *Az emberiség göcsörtös fája*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996.
- Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In uő: *Válogott tanulmányok*. II. kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.
- Bódig Mátyás: Politikai filozófiai jelentésrétegek az alkotmányban. *Állam és Jogtudomány*, 2002. 1–2. sz.
- Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Búr-Baky Miklós: Az alkotmány őre. *Magyar Narancs*, XVII. évf. (2005) 35. sz.
- Eisenberg, Avigail: Identity and liberal politics, the problem of minorities within minorities. In Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff: *Minorities within Minorities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Fink, Gonthier-Louis: Das Bild des Nachbarvolkes im Spiegel der deutschen und der francözischen Hochaufklärung (1750–1758). In *Nationale und kulturelle Identität*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1991.

- Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Oxford, Blackwell Publishers, 1983.
- Graves, Robert: *A görög mítoszok*. Bratislava, Madách Könyvkiadó, 1981.
- Greenfeld, Liah: The modern religion? *Critical Review*, Vol. 10. No. 2.
- Grey, Thomas C.: Constitutionalism: An Analytic Framework. In Peenock, James R.–Chapman, John W. (eds.): *Constitutionalism*. New York University Press, 1979. /Nomos, XX./
- Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1994.
- Halász Iván: A nemzetfogalom nyelvi és kulturális elemei a modern kelet-közép-európai alkotmányokban. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- Halász Iván–Majtényi Balázs: A Magyar Köztársaság alkotmányának „nemzeti felelősségi klauzulája” In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- Halász Iván–Majtényi Balázs: Magyarország és a szomszédos államok státustörvényei. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvény közel és távol*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- Hart, Herbert Lionel Adolphus: *A jog fogalma*. Budapest, Osiris Kiadó, 1995.
- Hesse, Joachim. J.–Jonson, Norman (eds.): *Constitutional Policy and Change in Europe*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Jonson, James: Inventing Constitutional Traditions: The Poverty of Fatalism. In Ferejohn, John A. (ed.): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Kant, Immanuel: *Történefilozófiai írások*. Budapest, Ictus, 1995.
- Kántor Zoltán: A nemzeti identitást formáló intézményrendszerek. In Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.
- Kántor Zoltán: Nemzet és Legitimitás. A státustörvény és a kettős állampolgárság kapcsán. In Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005.

- Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan*. Ford. Bibó István. Budapest, Az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa, 1988.
- Kis János: Nemzetegyesítés vagy kisebbségvédelem. *Élet és Irodalom*, 41. évf. 51. sz.
- Kis János: Túl a nemzetállamon. In uő: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1998.
- Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon Press, 1995.
- Lamp Zsuzsanna: *Magyarnak lenni*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007.
- Locke, John: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 1999.
- Ludassy Mária: *Négy arckép*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.
- Majtényi Balázs: Hol húzódnak a kisebbségvédelem határai. *Regio*, 2004. 4. sz.
- Margalit, Avishai: The Moral Psychology of Nationalism. In McKim, Robert–McMahan, Jeff (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1997.
- McMahan, Jeff: The Limits of National Partiality. In McKim, Robert–McMahan, Jeff (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Mill, J. S.: A nemzetiségről, a képviseleti kormányhozi viszonyában. *Regio*, 2005. 4. sz.
- Mill, John Stuart: *A szabadságról*. Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- Miller, David: *On Nationality*. Oxford, Clarendon Press, 1995.
- Offe, Claus: „Homogeneity” and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts with Group Rights. *Journal of Political Philosophy*, 1998. 2. sz.
- Parekh, Bhikhu: Defining national identity in a multicultural society. In Mortimer, Edward (ed.): *People Nation & State*. London–New York, I. B. Tauris Publishers, 1999.
- Petőcz Kálmán: Slovensko po roku 2004. Nástup nacionálneho populizmu. Kézirat.
- Peuss, Ulrich K.: Constitutional Powermaking of the New Polity: Som Deliberations on the Relations Between Constituent Power and the Constitution. In Rosenfeld, Michel: *Constitutionalism, Identity, Difference and Legitimacy*. Durham and London, Duke University Press, 1994.

- Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó, 1997.
- Reich, Bob: Minors within Minorities. In Eisenberg, Avigail–Spinner-Halev, Jeff: *Minorities within Minorities*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Renan, Ernest: Mi a nemzet? In uő: *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995.
- Roy, Oliver: The Elusive Cultural Community. In Mortimer, Edward–Fine, Robert (eds.): *People Nation & State*. London–New York, I. B. Tauris Publishers, 1999.
- Sandel, Michael J.: Az elégedetlen demokrácia. In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *Közösséglvű politikai filozófiák*. Budapest, Századvég, 2002.
- Sartori, Giovanni: *Demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Scanlon, Thomas M.: Szerződéselmélet és haszonelvűség, In Huoransky Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1998.
- Simmons, Alan John: *Moral Principles and Political Obligation*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1979.
- Smidt, Carl: *A politikai fogalma*. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002.
- Smith, Anthony D.: *Chosen Peoples – Sacred Sourced of National Identity*. New York–Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Smith, Anthony D.: *National Identity*. London, Penguin Books, 1991.
- Song, Miri: *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge, Polity Press, 2003.
- Strauss, Leo: *Természetjog és történelem*. Budapest, Pallas Stúdió–Attraktor Kft., 1999.
- Šutaj, Štefan: *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov, Univerzum, 2005.
- Szarka László: *Kisebbségi helyzetek, közösségi alternatívák*. Budapest, Lucidus Kiadó, 2004.
- Taylor, Charles: Az elismerés politikája. In Fleischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1997.
- Tóth Judit–Ugróczky Mária: *Kézikönyv a határon túli magyarokat érintő jogszabályi rendelkezésekről*. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2008.
- Walker, Brian: Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2 (June 1997).
- Weber, Max: The nation. In Hutchinson–Smith: *Nationalism*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1994.

A Nostra Tempora sorozat eddig megjelent kötetei

Olvashatók a Fórum Kisebbségkutató Intézet portálján: www.foruminst.sk
 Megrendelhető a Liliium Aurum Könyvkiadónál: www.liliumaurum.sk

- PETŐCZ KÁLMÁN: *Választások és felosztások. A demokratikus választási rendszerek alapjai. Közigazgatási felosztások Szlovákia területén.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 1998, 218 p. (magyarul)
- LAMPL ZSUZSANNA: *Vállalkozások és vállalkozók 1989 után.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 1999, 128 p. (magyarul, a szlovák nyelvű kiadás előkészületben)
- TÓTH KÁROLY (SZERK.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségekben élő közösségek életében c. konferencia előadásai – 2000. december 7.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2001, 280 p. (magyarul)
- NOVÁK, VERONIKA (SZERK.): *Migrácia.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum Könyvkiadó, 2001, 194 p. (szlovákul)
- NOVÁK VERONIKA (SZERK.): *Migráció a Kisalföldön. A Vágsellyén 2000. szeptember 10-én megtartott konferencia előadásai.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2001, 204 p. (magyarul)
- ANGYAL BÉLA: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002, 346 p. (magyarul)
- FEDINEC CSILLA: *A kárpátjai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002, 536 p. (magyarul)
- TORSELLO, DAVIDE–PAPP, MELINDA: *Social networks in movement.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2003, 256 p. (angolul)
- KOVÁCS ÉVA: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004, 198 p. (magyarul)
- ÖLLÖS, LÁSZLÓ: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004, 256 p. (magyarul)
- HULKÓ, GÁBOR: *Oprávnenie k živnostenskému podnikaniu v Slovenskej republike.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2005, 182 p. (szlovákul)
- SIMON ATTILA (SZERK.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2005, 144 p. (magyarul)
- POPÉLY ÁRPÁD: *A Csehszlovákiai magyarok történeti kronológiája (1944–1993).* Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 800 p. (magyarul)
- LAMPL ZSUZSANNA: *Magyarnak lenni. Szociológiai tanulmányok a szlovákiai magyarokról.* Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007, 184 p. (magyarul)
- SIMON ATTILA: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között.* Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, 288 p. (magyarul)

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
Parková 4
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: foruminst@foruminst.sk

Öllös László
Az egyetértés konfliktusa
A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok
NOSTRA TEMPORA, 16.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Fazekas József
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s. r. o., Partizánske
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2008

László Öllös
Konflikt súhlasu
Ústava Maďarskej republiky a zahraniční Maďari
NOSTRA TEMPORA, 16.
Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: József Fazekas
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s. r. o., Partizánske
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2008

ISBN 978-80-89249-22-0

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás még láthatóbbá tette a magyarországi politika egyik, a rendszerváltás óta feltörő konfliktusát, azt, hogy a határon túli magyarok vonatkozásában nincs egyetértés a magyarországi politikai erők között. Ugyanakkor a rendszerváltás elején még olyan mértékű egyetértés alakult ki a legjelentősebb politikai irányzatok között, hogy a magyar kisebbségek kérdésköre az ország írott alkotmányába kerülhetett. A magyar kisebbségek ügye ennek ellenére rendszeresen megjelenő mély feszültségeket, megoldatlan konfliktusokat okoz Magyarországon politikai életében, jóllehet az ilyen konfliktusoknak leginkább a határon túli magyarok a kárvallottjai, hiszen kisebbségi helyzetük okán nekik volna a legnagyobb szükségük állandóságra és minden jelentős magyarországi politikai erő tartós, egymással összefogó támogatására. Tudjuk, hogy kísérletünk nemcsak a kisebbségben élő magyarok kérdésének magyarországi korlátaiba ütközik, hanem az alkotmányos egyetértés általános gyengülésébe is. Miért helyeznék hát vissza azon értékek közé, amelyek a stabil liberális demokráciában a politikában egyébként versengő felek egyetértésére épülnek, de mostanság a mi poszt-kommunista világunkban akkor borítja fel a küzdő felek egyike-másika, amikor csak ereje engedi?

Erre kíván választ adni a könyv. A válasz lényege tulajdonképpen egyszerű: ügyüknek azért kellene visszakerülnie az egyetértésen nyugvó alkotmányos értékek sorába, mert a jelenlegi körülmények maguk is hozzájárulnak a magyar kisebbségek nemzeti identitásának eróziójához.

A borító Juhász R. József *Hommage á Edith Piaf* c. művének felhasználásával készült

150 Sk / 4,98 €

ISBN 978-80-89249-22-0

9 788089 249220